

Moninaisten sukupuoli-identiteettien rakentuminen lapsuuden ja nuoruuden kasvuympäristöissä

Helsingin yliopisto
Kasvatustieteellinen tiedekunta
Varhaiskasvatuksen maisteriohjelma
Pro gradu -tutkielma
Kasvatustiede
Kesäkuu 2018
Lyydia Salo

Ohjaaja: Liisa Tainio

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Kasvatustieteellinen tiedekunta		Laitos - Institution - Department -	
Tekijä - Författare - Author Lyydia Salo			
Työn nimi - Arbetets titel Moninaisten sukupuoli-identiteettien rakentuminen lapsuuden ja nuoruuden kasvuympäristöissä			
Title The construction of diverse gender identities in the growing environments of childhood and youth			
Oppiaine - Läroämne - Subject Kasvatustiede			
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Pro gradu -tutkielma / Liisa Tainio		Aika - Datum - Month and year Kesäkuu 2018	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 82 s + 2 liites.
Tiivistelmä - Referat - Abstract <p><i>Tavoitteet.</i> Aiempi tutkimus osoittaa, että sukupuoltaan epätyypillisesti kokevat ja ilmaisevat lapset ja nuoret kohtaavat muita lapsia ja nuoria enemmän haasteita kasvuympäristöissään kuten perheessä, vertaissuhteissa sekä koulussa. Tässä tutkimuksessa sukupuoli-identiteetin rakentuminen ymmärretään vaiheittaisena prosessina, jossa sosiaalinen ympäristö voi joko tukea tai jarruttaa moninaisen sukupuoli-identiteetin rakentumista. Tämän tutkimuksen tutkimustehtävänä oli tarkastella viiden sukupuolivähemmistöön kuuluvan sukupuoli-identiteetin rakentumisen vaiheita lapsuuden ja nuoruuden kasvuympäristöissä, kuten perheessä, koulussa ja vertaissuhteissa. Tavoitteena on tukea ja laajentaa aikaisempaa tietoa sekä tuottaa lisää tietoa moninaisten identiteettien rakentumisesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä erityisesti kasvatustieteen kentälle.</p> <p><i>Menetelmät.</i> Tutkimukseeni osallistui viisi 25–38-vuotiasta sukupuolivähemmistön edustajaa. Tutkimuksen empiirisessä osuudessa korostui laadullinen, narratiivinen tutkimusasetelma. Aineisto kerättiin puolistrukturoiduilla teemahaastatteluilla, joissa yhdistyi sekä avoimet että tarkentavat kysymykset valituista teemoista. Aineiston analyysi toteutettiin juonirakennepohjaisilla.</p> <p><i>Tulokset ja johtopäätökset.</i> Tutkittavien sukupuoli-identiteetin rakentumisen kertomus muodostui seitsemästä vaiheesta: 1. sukupuolen huolettomuuden vaihe, 2. sukupuolittamisen vaihe, 3. opitun roolin vaihe, 4. vastoinkäymisten ja selviytymisstrategioiden vaihe, 5. rajojen koettelemisen vaihe, 6. sukupuolen kyseenalaistamisen vaihe, ja 7. sukupuolen löytämisen ja toteuttamisen vaihe. Lapsuuden kasvuympäristöjen, perhe, vertaiset ja koulu, merkitykset painottuivat eri tavoin identiteettiprosessin eri vaiheissa identiteetin rakentumisen mahdollistajana ja haastajana. Perheen merkitys korostui etenkin vaiheissa 1, 6 ja 7 ja vertaisten merkitys erityisesti vaiheissa 1-5. Koulu vahvisti identiteettiprosessin haasteita etenkin vaiheissa 2 ja 4. Lapset ja nuoret vertailevat itseään, he kokevat paineita ja heillä on erilaisuuden, mutta myös hyväksynnän kokemuksia etenkin vertaisviitekehityksessä. Sen asenteisiin sukupuolen moninaisuudesta tulisikin pyrkiä kasvatuksella vaikuttamaan.</p>			
Avainsanat - Nyckelord sukupuolen moninaisuus, sukupuoli-identiteetti, kasvuympäristö			
Keywords gender diversity, gender identity, growing environment			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto – Helda / E-thesis (opinnäytteet)			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information -			

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Behavioural Sciences		Laitos - Institution - Department -	
Tekijä - Författare - Author Lyydia Salo			
Työn nimi - Arbetets titel Moninaisten sukupuoli-identiteettien rakentuminen lapsuuden ja nuoruuden kasvuympäristöissä			
Title The construction of diverse gender identities in the growing environments of childhood and youth			
Oppiaine - Läroämne - Subject Education			
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Master's Thesis / Liisa Tainio		Aika - Datum - Month and year June 2018	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 82 pp. + 2 appendices
<p>Tiivistelmä - Referat - Abstract</p> <p><i>Objectives.</i> Previous research shows that gender variant children and youth experience more challenges in their growing environments like family, peer relationships and school. In this study the construction of gender identity is understood to be a staged process where social environment can either support or block the construction of diverse gender identity. The mission of this study was to examine the staged construction of gender identity of five gender variant persons in their growing environments of childhood and youth. The aim of this study is to support and expand previous knowledge and to produce more information about the construction of variant identities and the factors that have an influence on them.</p> <p><i>Methods.</i> Five gender minority representatives between the age of 25–38 years took part in this study. The empirical part of the study is highlighted by the qualitative and narrative methods. The data was collected by semi-structured theme interview that included both open and specific questions about the selected themes. The analysis of the data was carried out by narrative analysis about the storylines of the interviews.</p> <p><i>Results and conclusions.</i> The narrative construction of the gender identity of the subjects consisted of seven stages: 1. the stage of carefree gender, 2. the stage of gendering, 3. the stage of learned role, 4. the stage of adversity and coping mechanisms, 5. the stage of testing the boundaries, 6. the stage of questioning gender, and 7. the stage of finding and fulfilling gender. The meaning of growing environments of childhood and youth, family, peers and school, were emphasized differently as enabler and challenger of the identity in different stages. The meaning of family was emphasized especially in the stages 1, 6 and 7 and the meaning of peers was emphasized especially in the stages 1-5. School strengthened the challenges of the identity process particularly in the stages 2 and 4. Children and youth compare themselves, experience pressures and difference but also the experience of approval especially in the context of peers. Therefore, we should try to affect the attitudes about gender diversity of the peers by education.</p>			
Avainsanat - Nyckelord sukupuolen moninaisuus, sukupuoli-identiteetti, kasvuympäristö			
Keywords gender diversity, gender identity, growing environment			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited City Centre Campus Library – Helda / E-thesis (opinnäytteet)			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information -			

Sisällys

1	JOHDANTO	1
2	SUKUPUOLEN MONINAISUUS JA MONINAISET IDENTITEETIT	3
2.1	Biologiaan perustuvan kaksijakoisuuden haastaminen	3
2.2	Kulttuurissa rakentuva sukupuoli	5
2.3	Moninaisuuden haasteellinen käsitteistö	8
2.4	Moninaisuuden tutkimuksen lähtökohtia	11
3	SUKUPUOLI-IDENTITEETTI JA KASVUYMPÄRISTÖT	16
3.1	Sukupuoli-identiteetin rakentuminen prosessina	16
3.2	Moninaisen sukupuoli-identiteetin jatkuvuus ja esiintyvyys	20
3.3	Kasvu ympäristöt identiteettiä tukevin tai vahingoittavina tekijöinä ...	22
3.3.1	Perhe	24
3.3.2	Vertaiset	25
3.3.3	Institutionaalinen kasvatus ja koulutus	27
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	32
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	33
5.1	Tutkimusstrategia ja tutkimusasetelma	33
5.2	Aineiston koonti	36
5.3	Aineiston analyysi	40
6	TUTKIMUSTULOKSET JA NIIDEN TULKINTAA	46
6.1	Sukupuolen huolettomuuden vaihe	46
6.2	Sukupuolittamisen vaihe	49
6.3	Opitun roolin vaihe	53
6.4	Vastoin käymisten ja selviytymisstrategioiden vaihe	55
6.5	Rajojen koettelemisen vaihe	59
6.6	Sukupuolen kyseenalaistamisen vaihe	60
6.7	Sukupuolen löytämisen ja toteuttamisen vaihe	62
6.8	Yhteenveto	64
7	LUOTETTAVUUS	67
8	POHDINTAA	70
	LÄHTEET	73

LIITTEET.....	83
---------------	----

1 Johdanto

Vaikka tieto ja näkyvyys sukupuolen moninaisuudesta ovat lisääntyneet viime aikoina yhteiskunnassamme, puhumme sukupuolista yhä pitkälti kahtiajakona toisilleen vastakohtina olevista, biologisesti määräytyneistä miehistä ja naisista. Tämän jaon ulkopuolelle jääviä ihmisiä pidetään usein poikkeamina normista. (ks. Rossi, 2010, s. 23; Lehtonen, 2003, s. 24.) Sukupuolen moninaisuus on termi, joka kuvaa sukupuolen moninaista ilmenemistä, joka ei ole typistettävissä kahteen toisilleen vastakkaiseen kategoriaan. Sukupuolen moninaisuudesta puhutaan usein sukupuolivähemmistöjen yhteydestä, mutta oikeastaan se kattaa kaikki ihmiset. Tarkemmin tarkasteltuna yksikään ihminen ei täytä kaikkia kulttuurissamme vallitsevia naiseuden tai mieheyden ideaaleja, vaan meissä kaikissa on yksilöllinen osuus piirteitä maskuliinisuudesta ja feminiinisyydestä niin ruumiin, persoonallisuudenpiirteiden kuin käyttäytymismallienkin osalta. (Lehtonen, 2013, s. 44.) Sukupuoli-identiteetti taas kuvaa yksilö sisäistä kokemusta omasta sukupuolestaan, joka sekin on jokaisella yksilöllinen ja vain yksilön itsensä määriteltävissä oleva. Sukupuolen ilmentämisellä taas tarkoitetaan tapaa, jolla sukupuolta tuodaan esiin. (Hidalgo, Erensaft, Tishelman, Clark, Garofalo, Rosenthal, Prack & Olson, 2013, s. 286.)

Osa yhteiskuntamme kansalaisista eivät sovi tähän perinteiseen kategoriseen kaksijakoisuuden määritelmään biologisesti määräytyneistä naisesta ja miehestä laisinkaan tai vain osittain. On olemassa transsukupuolisia, joiden kokemus omasta sukupuolesta on vastakkainen syntymässä määritellylle sukupuolelle, transgendereitä ja muunsukupuolisia, joiden sukupuolen kokemus voi olla jotain naisen ja miehen väliltä tai tämän jaottelun ulkopuolelta, intersukupuolisia, joiden biologinen sukupuoli ei ole määriteltävissä naiseksi tai mieheksi ja joiden sukupuoli-identiteetti voi olla yksilöllinen, sukupuolettomia, jotka eivät välttämättä koe sukupuoli-identiteettiä, tyttöpoikia, poikatyttöjä ja niin edelleen. Sukupuolen kokemuksia on oikeastaan yhtä paljon kuin on maailmassa ihmisiä, kutsuipa niitä millä termillä hyvänsä. (esim. Transtukipiste, 2016.) Nämä kokemukset sukupuolesta alkavat jo lapsena, jatkuvat yli nuoruuden ja jatkuvat aikuisikään saakka. Tähän kaareen mahtuu paljon pohdintaa ja neuvotteluja omasta identi-

teetistä ja paikasta maailmassa, kasvoipa ihminen mihin sukupuoleen tahansa. Erityisen haastavaa voi olla lapsilla ja nuorilla, joiden kokemukset ja toiminta si-
vuutetaan tai torjutaan, sillä ne eivät vastaa valtaväestön kokemuksia ja toimin-
tatapoja siitä sukupuolesta, johon he ovat sattuneet biologisesti syntyään. (ks.
Huuska, 2013.)

Jotkut ihmiset saattavat jopa vastustaa sukupuolen moninaisuuden ideaa ja pi-
tää siitä puhumisesta lapsille haitallisena. Jos emme tätä tee, torjumme ihmis-
ten perustarpeen ja oikeuden kasvaa turvallisesti, tulla nähdyksi ja kuulluksi
omine kokemuksineen, identiteetteineen ja ruumiineen. Myös samalla kun sul-
jemme silmämme kaksinaista sukupuolijakoa haastaville ryhmille ja monenlaisil-
le tavoille toteuttaa, kokea ja ilmentää sukupuolta, suljemme silmämme jokaisel-
le ihmiselle, jota on joskus arvosteltu, syrjitty, arvioitu, kiusattu, häiritty tai normi-
tettu sukupuolen perusteella ja väittäisin, että monella ihmisellä on näitä koke-
muksia sukupuolesta riippumatta.

Tämän tutkielman lähtökohtana on kartoittaa viiden sukupuolivähemmistöön
kuuluvan henkilön lapsuuden ja nuoruuden kokemuksia ja kertomuksia suku-
puoli-identiteettinsä kehittymisestä lapsuuden kasvuympäristöissä: perheessä,
koulussa ja vertaissuhteissa. Tässä tutkimuksessa sukupuoli-identiteetti ymmär-
retään prosessina, joka rakentuu yksilön toimiessa sosiaalisessa ympäristös-
sään (ks. Brinkman, Rabenstein, Rosén & Zimmerman, 2014, s. 837; Diamond,
Pardo & Butterworth, 2011, s. 637–638). Tutkielman tavoitteena on myös tukea
ja laajentaa aikaisempaa tietoa sekä tuottaa lisää tietoa moninaisen identiteetin
rakentumisesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä erityisesti kasvatustieteen ken-
tälle. Tätä tietoa tarvitaan, jotta ammattikasvattajat voivat ottaa sukupuolen mo-
ninaisuuden yhä paremmin huomioon ja tukea jokaisen lapsen sukupuoli-
identiteetin kehittymistä varhaisista vuosista alkaen.

2 Sukupuolen moninaisuus ja moninaiset identiteetit

Tässä luvussa esittelen sukupuolen moninaisuutta ja haastan kulttuurissamme esiintyvää sukupuolen kahtiajakoa ainoana luonnollisena tapana hahmottaa sukupuolta. Esittelen myös tutkimuksen kannalta keskeistä käsitteistöä ja moninaisia sukupuoli-identiteetin mahdollisuuksia. Luvun lopussa esittelen, kuinka sukupuolen moninaisuutta on tutkittu Suomessa.

2.1 Biologiaan perustuvan kaksijakoisuuden haastaminen

Ihmiselle on ominaista tarkastella asioita, kuten sukupuolta, vastakohtien kautta. Sukupuolta ja seksuaalisuutta hahmotetaan yleensä nainen-mies, homo-hetero vastakkainasettelulla. Tämä vastakohtia korostava käsitys on muotoutunut luonnontieteen pohjalta, eikä se ole aina ollut yhtä jyrkkä. Mieheen ja naiseen liitetyt odotukset ja roolit ovat vaihdelleet vuosisatojen saatossa ja vastakkainasettelua on viime vuosikymmeninä haastettu niin aktivismissa kuin sukupuolen tutkimuksessakin. (Rossi, 2010, s. 23–25.) Käsitteemme sukupuolesta muotoutuu usein lääketieteen, biologian ja psykologian näkökulmasta, jolloin sukupuoli nähdään tarkkarajaisen heteronormatiivisen linssin läpi. Tässä kontekstissa sukupuolen ja seksuaalisuuden variaatiot saatetaan nähdä erilaisina poikkeamina ja häiriöinä. (Lehtonen, 2003, s. 24.) Transilmiö on kuitenkin esiintynyt eri maissa ja kulttuureissa kautta aikojen, joten sukupuolen moninaisuus tulisi ymmärtää luonnollisena osana myös länsimaista kulttuuria (Cohen-Kettenis & Pfäfflin, 2003, s. 22).

Useissa Amerikan alkuperäiskulttuureissa tunnistettiin ihmisten voivan olla ”two-spirited”, eli balanssissa miehenä ja naisena olemisen välissä. Heillä saattoi myös olla erityisiä tehtäviä yhteisöissään. Nykyään useat Amerikan alkuperäisväestön sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuuluvat ihmiset ovat ottaneet termin ”two-spirited” käyttöön kuvaamaan omaa identiteettiä, mutta termin juuret ovat syvällä kansan historiassa. (Wilson, 1996, s. 304–305.) Australiassa, Intiassa, Nepalissa, Pakistanissa ja Uudessa Seelannissa on tänä päivänä mahdollista saada juridiseksi sukupuoleksi kolmas vaihtoehto (Transtukipiste, 2015). Rossi (2010, s. 25) huomauttaa, että myös länsimainen kulttuuri on ajassa

muuttanut muotoaan sukupuolen suhteen. Esimerkkeiksi hän nostaa 1970-luvun unisex -muodin sekä 1700-luvun rokokoo kulttuurin, jossa yläluokan miehet omaksuivat piirteitä, joita tänä päivänä pidetään hyvinkin feminiinisinä.

Vastakkainasettelua naisiin ja miehiin perustellaan usein biologialla, mutta tarkastelemme sukupuolta mistä näkökulmasta tahansa, sukupuoli ei taivu vain kahteen toisensa poissulkevaan kategoriaan (Lehtonen, 2003, s. 24–25). Tiedetään, että naisten ja miesten biologinen sukupuoli määräytyy, kun äidiltä tuleva munasolu, jossa on kromosomi X saa isältä tulevasta sukusolusta joko kromosomin X tai Y. XX-kombinaatiosta alkioista kehittyy geneettisesti tyttö ja XY-kombinaatiosta geneettisesti poika. Näiden kromosomien läsnäolosta käynnistyy prosessi, jossa vaikuttaa hormonit ja sikiölle kehittyy naisen tai miehen sukurauhaset ja sukuelimet. (Cohen-Kettenis & Pfäfflin, 2003, s. 2–4.)

Oikeastaan asia ei ole aivan näin yksinkertainen. On nimittäin havaittu, että yksilöllä voi olla esimerkiksi ylimääräisiä sukupuolikromosomeja, eikä se vaikuta yksilön sukupuolen kokonaisuuteen naisena tai miehenä. (Venhola, 2001, s. 5.) Intersukupuolisuudeksi taas kutsutaan tilaa, jossa jokin osa kromosomien, sukurauhasten, hormonien tai genitaalien kehityksen prosessissa poikkeaa tavanomaisesta (Cohen-Kettenis & Pfäfflin, 2003, s. 23–24) ja sekä keho että kokemus omasta sukupuolesta voi varioida pitämistämme naisen tai miehen kategorioista (Venhola, 2001, s. 4–5). Oikeastaan sukupuolten kahtiajako naiseksi ja mieheksi on vain osittain biologinen fakta ja enemmänkin yhteiskunnassa ja kulttuurissa ajan ja sääntöjen muokkaama ilmiö ja luokittelu (Venhola, 2001, s. 5; Butler, 1990, s. 55).

Venhola (2001, s. 3–5) huomauttaa sukupuolen määräytyvän ainakin kahdeksasta tekijästä, joiden perusteella voi ymmärtää, ettei sukupuoli ole niin yksinkertaisesti määriteltävissä, kuin yleensä luullaan. Nämä tekijät ovat sukurauhasten määrittämä sukupuoli, hormonien määrittämä sukupuoli, vartalon sisällä sijaitsevat sukuelimet, ulkoiset sukuelimet, toissijaiset sukupuolen tunnusmerkit (kuten karvoitus), sukupuoliroolit, sukupuoli-identiteetti ja seksuaalinen suuntautuminen sekä kromosomaalinen sukupuoli. Esimerkiksi intersukupuolisilla voi varioida kaikki nämä edellä mainitut tekijät (Venhola, s. 3–5).

Tämä tutkimus keskittyy tarkastelemaan sukupuolen moninaisuutta identiteetin näkökulmasta. On kuitenkin hyvä muistaa, että yksilön sukupuolta koskeva tieto ja ymmärrys muotoutuu muun muassa kehollisuuden kokemuksena, jota ohjaillee myös muiden ihmisten liittämät määritelmät ja käsitykset yksilön ruumiista (Vilka, 2006, s. 159, 161), jolloin biologia ja keho on osa sukupuolen ymmärrystä, vaikkei se sitä määrittäisikään (Transtukipiste, 2016). Biologinen diskursusi valottaa siis sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä tutkittaessa heidän historiaansa ja kokemuksia sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössä. Tässä ympäristössä missä heidät on muiden silmissä nähty ja luokiteltu biologian määrittämän sukupuolen mukaisesti, he ovat rakentaneet omaa identiteettiään. (Lehtonen, 2003, s. 28.)

Näre (1999, s. 270) huomauttaa, ettei sukupuolen biologista perustaa ole tarkoituskaan torjua ja rakentaa sukupuolta esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen sanelemiksi konstruktioiksi. Hänen mukaansa tarkoituksena on pikemminkin laajentaa ymmärrystä sukupuolen kokonaisuudesta biologisena, historiallisena, kulttuurisena, psykologisena ja emotionaalisena ilmiönä, joka ilmenee erilaisena ajasta ja paikasta riippuen. Myös Rossi (2010, s. 24) muistuttaa biologian ja ruumiillisuuteen liitettyjen kulttuuristen merkitysten tarkastelun olevan olennaista sukupuolen tutkimuksessa eikä sukupuolen biologisen perustan kieltäminen. Seuraavaksi siirrynkään käsittelemään sukupuolen historiallista, kulttuurista ja sosiaalista muodostumista.

2.2 Kulttuurissa rakentuva sukupuoli

Rossi (2010, s. 21) toteaa, että kieli vaikuttaa sukupuolen käsitteellistämiseen ja puhetapoihin. Pahimmassa tapauksessa kieli ja kulttuurissa vallitseva puhetapa rajoittaa sukupuolen mahdollisuuksia (Butler, 1990, s. 58). Lehtonen (2013, s. 44) ottaa esimerkiksi suomen kielen sanan sukupuoli. Sanan suku Lehtonen käsittää viittaavan suvun jatkamiseen ja sanan loppuosaa puoli voidaan ajatella tarkoittavan nais- tai miespuolikasta. Tällainen sanasto korostaa hänen mielestään biologiseen lisääntymiseen keskittyvää kaksijakoista järjestelmää ja tekee sukupuolen moninaisuuden ymmärryksestä haasteellisempaa.

1970-luvulla naistutkimuksen piirissä alettiin käyttää termejä *gender* (sosiaalinen sukupuoli) ja *sex* (biologinen sukupuoli) (Rossi, 2010, s. 22; Lehtonen, 2003, s. 25). Tämän biologisen ja sosiaalisen ulottuvuuden erottamisen alkupe-
räinen ajatus oli, että sosiaalinen sukupuoli on kulttuurissa tuotettu itsenäinen
kategoria, jota muuttumaton biologia ei määrittele (Rossi, 2010, s. 22; Butler,
1990, s. 54). Termin *gender* kehitti alun perin psykoanalyttikko Robert Stroller
työskennellessään transsukupuolisten kanssa, joiden kokemus omasta suku-
puolestaan ei vastannut heidän biologista sukupuoltaan (Vilkkä, 2006, s. 49).

Kansainvälisessä tutkimuksessa termi *gender* on laajasti käytössä. Suomen kie-
lessä haasteelliseksi tämän eronteon tekee, että joudumme käyttämään sanan
sukupuoli edessä määreitä biologinen, sosiaalinen tai kulttuurinen tullaksemme
ymmärretyksi mitä ulottuvuutta tarkastelemme. (Rossi, 2010, s. 22.) Tällöin on
vaarana, että jäämme vain Lehtosen (2013, s. 44) esiintuoman sukupuolen bio-
logiseen perustaan nojaavan termin *sukupuoli* varaan, jolloin sukupuoli näh-
dään yhä kaksinapaisena. Perinteisesti sukupuolen ominaisuuksien on ajateltu
seuraavan toisiaan: biologisen tason päälle muodostuu kulttuurissa ja sosiaali-
sessa vuorovaikutuksessa yksilön tunne sukupuolesta ja sukupuoleen sopiva
käyttäytyminen (Lehtonen, 2003, s. 25; Näre, 1999, s. 269–270). Butler (1990,
s. 56–58) huomautti, että jos oletamme myös sosiaalisen sukupuolen jakautu-
van vain kahteen kulttuurissa tuotettuun kategoriaan, on sosiaalinen sukupuoli
aivan yhtä jähmeä tapa luokitella sukupuolta kuin biologinenkin.

Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat siis yhteiskunnallisesti, historiallisesti, kulttuuri-
sesti ja sosiaalisesti rakentuneita ilmiöitä, joihin liittyy voimakkaasti monia näis-
sä tasoissa muovautuneita käsityksiä niihin liittyvistä rajoista ja jaotteluista, vas-
takohdista ja ruumiillisuudesta. Esimerkiksi heteronormatiivisuudella tarkoiteta-
aan ajattelutapaa ja lähtökohtaa, joissa heteroseksuaalinen maskuliinisuus tai
feminiinisyys oletetaan ainoiksi ja luonnollisiksi tai ainakin paremmiksi tavoiksi
ilmentää sukupuolta ja seksuaalisuutta. (Lehtonen, 2003, s. 13, 23.)

Toisaalta sukupuoli ja seksuaalisuus ovat myös ajassa ja paikassa muuttuvia ja
esimerkiksi poliittisten kamppailujen seurauksena on muutettu ymmärrystä ja
merkityksiä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen osalta (Rossi, 2010, s. 23).

Esimerkiksi vuonna 2017 astui voimaan tasa-arvoinen avioliittolaki, joka mahdollistaa kahden samaa sukupuolta olevan avioliiton solmimisen (Avioliittolaki 2015/156). Näre (1999, s. 270) kertoo kulttuurisen, sosiaalisen ja psykologisen sukupuolen tasojen muovautuvan ajassa kyseenalaistamisen kautta uudelleen. Hänen mukaansa moniarvoisuutta korostavassa modernissa yhteiskunnassa perinteiset sukupuolen roolit ja odotukset ovat jatkuvan neuvottelun alaisina ja yksilöillä on näin ollen suurempi vapaus muodostaa omaa identiteettiään suhteessa yhteisöön. Esimerkiksi mediassa suosittuna aiheena tällä hetkellä on sukupuoleen liitettyjen roolien kyseenalaistaminen: *”Äidin koskettavasta Facebook-päivityksestä somehitti – Lipuntarkastaja ei uskonut pinkkiin pukeutunutta lasta pojaksi”* (IL 18.3.2018) sekä sukupuolen moninaisuus ja siihen liittyvät ihmisoikeudet *”Translain uudistamista ei saa enää viivyttää – ihmisoikeuksien pitää mennä hallitusohjelman edelle”* (HS 15.11.2017).

Feministiteorioitsija Judith Butler (1990, s. 79–80) muodosti ajatuksen sukupuolen performatiivisesta muodostumisesta. Tämä tarkoittaa sitä, että sukupuoli ja koherentti identiteetti muotoutuu toisiaan toistavissa teoissa ja yleensä tämä toistoprosessi on määräytynyt kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän sekä heteronormatiivisuuden matriiseissa. Butlerin urauurtava ajatus oli, että tämä toistoprosessi mahdollistaa myös kaksijakoisen sukupuolen paradigman rikkomisen ja uudenlaisten sukupuoleen liitettävien käyttäytymismallien ja moninaisempien identiteettien rakentamisen tätä toistoa käyttäen (Butler, 1990, s. 241–242). Lehtonen (2003, s. 28–29) täsmentää ymmärtäneensä Butlerin ajatusten pohjalta sukupuoli-identiteetin olevan illuusio, joka muodostuu performatiivisen toiston avulla ilmein, elein, sanavalinnoin, puhetavoin, liikkein, teoin ja pukeutumisin, jolloin ympäristö muodostaa käsityksen yksilöstä sukupuolensa edustajana ja jolloin myös yksilöllä on pysyvä ja kokonainen kuva omasta sukupuolestaan. Toisaalta, jos esimerkiksi transkokemuksen omaavilla yksilöillä keho ja siihen liitetyt ympäristön käsitykset ja odotukset eivät kohtaa heidän omia kokemuksiaan sukupuolesta, he saattavat kokea sukupuoliristiriitaa (Vilkkä, 2006, s. 161).

2.3 Moninaisuuden haasteellinen käsitteistö

Usein sukupuolen moninaisuudella viitataan sukupuolivähemmistöryhmiin (THL, 2018), mutta oikeastaan sukupuolen moninaisuus tarkoittaa sitä, että jokainen yksilö kokee ja ilmaisee sukupuoltaan eri tavoin. Sukupuolen moninaisuus tulisi ymmärtää siis osaksi jokaisen ihmisen yksilöllisyyttä, vaikka usein sen tekeekin näkyväksi nimenomaan ihmiset, jotka haastavat kaksijakoista sukupuolijärjestelmää. Kaikilla ihmisillä esiintyy eri suhteessa maskuliiniseksi ja feminiiniseksi tunnustettuja ominaisuuksia ja tapoja toimia. Edes biologinen kahtiajako ei osu vain naisiin ja miehiin. Tarvitsemme ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta, joka koskettaa joka ikistä ihmistä, eikä vain sukupuolivähemmistöä. (Lehtonen, 2013, s. 44.)

Sukupuoli-identiteetillä taas tarkoitetaan jokaisen yksilöllistä kokemusta omasta sukupuolesta tai sukupuolettomuudesta (Transtukipiste, 2016). Tämä kokemus ei välttämättä vastaa syntymässä määritellyä sukupuolta eikä välttämättä jakaudu vain jompaankumpaan juridisista sukupuolista (THL, 2018). Hidalgon ym. (2013, s. 285–286) mukaan monet lapset muodostavat jo nuorena voimakkaan identiteetin tajun, joka voi olla linjassa syntymässä määritellyn sukupuolen kanssa tai ei. He tunnustavat sukupuoli-identiteetin lapsen oman kertomuksen mukaan, jonka hän on luonut tunteidensa ja tajuntansa pohjalta, oli se sitten nainen, mies tai joku muu. Taavetti (2015, s. 21, 28) havaitsi sateenkaarinuoria tutkiessaan, että omaa sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavat termit ovat muuttuvia ja yksilöllisiä ja siksi on siis kunnioitettava jokaisen omaa kokemusta ja määrittelyä. Sukupuolen ilmentämisen ja sukupuoli-identiteetin ero on hyvä ymmärtää. Sukupuoli-identiteetti tarkoittaa sitä sukupuolta, jota yksilö *on*, kun taas sukupuolen ilmentäminen tarkoittaa tapaa, jolla sukupuolta *tuodaan esiin*. Lapsilla tämä näkyy esimerkiksi fyysisessä ulkoasussa sekä valituissa leluissa, leikeissä ja leikkikavereissa. (Hidalgo ym., 2013, s. 286.)

Cohen-Kettenis ja Pfäfflin (2003, s. 51–52) huomauttavat, että sukupuolta käsittelevä termistö myös muuttuvat ajan ja tutkimuksellisen näkökulman myötä. Heidän mukaansa esimerkiksi transsukupuolisista käytettiin pitkään termiä transseksuaali, joka tarkoittaa siis ihmistä joka kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen. Englanninkielisessä tutkimuksessa saatetaan edelleen käyttää

termiä transsexual tekemään eroa termiin transgender (esim. Diamond, Pardo & Butterworth, 2011, s. 630). Suomessa termiä transseksuaali pidetään vanhentuneena, sillä kyseessä on sukupuoli eikä seksuaalisuus (THL, 2018).

Sukupuoli-identiteetti, sukupuolen ilmaisu sekä seksuaalinen suuntautuminen ovat eri asioita (Taavetti, 2015, s. 30; Hidalgo ym., 2013, s. 286). Sukupuolen kokemus ei ole riippuvainen seksuaalisesta suuntautumisesta eikä seksuaalinen suuntautuminen sukupuolesta. Seksuaalisuus liittyy enemmänkin siihen, kuinka ihminen ilmaisee omaa sukupuoltaan. (Taavetti, 2015, s. 30.) Rossi (2010, s. 22) selittää, että termien sex ja gender erottelu mahdollistaa sen, että sukupuolta ja seksuaalisuutta voidaan tarkastella myös erillään, vaikka ne vahvasti toisiinsa liittyvätkin. Hän ehdottaa, että kaikki sukupuoleen liittyvä ei liity seksuaalisuuteen ja kaikki seksuaalisuuteen liittyvä ei liity sukupuoleen. Hidalgo ym. (2013, s. 286) täsmentävät, että seksuaali-identiteetillä tai seksuaalisuudella viitataan sukupuoleen, josta tai joista yksilö on romanttisesti ja/tai seksuaalisesti kiinnostunut. Taavetti (2015, s. 12) huomasi, että selkeitä rajoja sukupuolen ja seksuaalisuuden kokemuksille on vaikea tehdä, sillä seksuaalisuuden kokemukset vaikuttavat myös sukupuolen kokemukseen. Hän havaitsi edelleen, että myös sateenkaarinooret, jotka määrittivät sukupuolensa syntymässä määritellyn sukupuolen myötäisesti, kokivat sopimattomuutta oletettuihin sukupuolirooleihin.

Sukupuolen moninaisuuteen ja sukupuolivähemmistöihin liittyvä käsitteistö ja termit ovat haasteellisia myös siksi, että esimerkiksi trans-etuliite viittaa siirtymään ja kaikki trans-käsitteistöllä kuvatut ihmiset (transihmiset, transsukupuoliset, transgenderit, transvestiitit ym.) eivät tunne niinkään siirtyvänsä sukupuolesta toiseen, vaan esimerkiksi muokkaavat toimintaansa ja joskus myös kehoaan lähemmäksi sitä, mitä on aina ollutkin. (Lehtonen, 2013, s. 43–44.) Monet transsukupuoliset tahtovat tulla kohdatuiksi juridisesti ja sosiaalisesti miehinä tai naisina, jolloin transsukupuolisuus ei ole välttämättä sopiva termi kuvaamaan heidän identiteettiään. On osuvampaa puhua esimerkiksi transtaustasta siinä yhteydessä, kun taustalla on väliä. (Transtukipiste, 2016.) Taavetti (2015, s. 27) huomauttaa, että monet eivät halua taustaa korostettavan missään yhteydessä,

kun taas joillekin transsukupuolisuus voi olla positiivinen termi kuvaamaan itseään.

Termi transgender tarkoittaa myös suomen- ja englanninkielessä eri asioita. Suomessa transgendereillä on viitattu 1990-luvulta lähtien niin sanottuihin sukupuoliensekottelijoihin, jotka eivät esimerkiksi välttämättä koe tarvetta kokonaisvaltaisille sukupuolenkorjaushoidoille (Lehtonen, 2013, s. 44). Ajantasaisempi termi transgenderille on muunsukupuolinen, joka voi siis kokea olevansa yhtäaikaaisesti nainen ja mies, jotain naiseuden ja mieheyden väliltä tai jotain näiden jakojen ulkopuolelta (THL, 2018; Transtukipiste, 2016). Taavetti (2015, s. 26, 28) kuitenkin muistuttaa, että tällaiset yksilöt saattavat määrittää itseään myös transsukupuolisiksi, genderqueereiksi tai sukupuolettomiksi ja jotkut taas korostavat sukupuolen liikkuvuutta, jossa joskus korostuu enemmän feminiiniset ja joskus maskuliiniset piirteet. Myös englanninkieleen termi transgender syntyi alun perin kuvaamaan ihmistä, joka tuntee olevansa tyypillisen naiseuden ja mieheyden välimaastossa (Cohen-Kettenis & Pfäfflin, 2003, s. 52), mutta nykyään termi viittaa yleensä englanninkielisessä tutkimuksessa kaikkiin transihmisiin (Lehtonen, 2013, s. 44) tai transsukupuolisiin (THL, 2018).

Cissukupuolinen -termillä kuvataan ihmisiä, jotka identifioituvat ja ovat tyytyväisiä syntymässä määritellyyn sukupuoleen. Cis-etuliite tulee latinankielestä ja tarkoittaa tällä puolella olevaa. Se on vastakohta sanalle trans, joka taas tarkoittaa toisella puolen olemista. (THL, 2018; Transtukipiste, 2016.) Lehtosen (2013, s. 44) mielestä myöskään termi cis-ihmiset ei sovi kuvaamaan kaikkia sukupuolienormien mukaisesti sukupuoltaan toteuttavia yksilöitä, sillä kukaan ei pysty toteuttamaan täydellisesti sukupuoleen liittyviä odotuksia. Toisaalta THL (2018) muistuttaa, että sukupuolen ilmaisu ei tarkoita samaa kuin sukupuoli-identiteetti ja että myös cissukupuoliset voivat ilmentää sukupuoltaan moninaisin tavoin. Taavetti (2015, s. 29) huomauttaa, että joskus cissukupuolisista puhutaan, että he ovat jotakin sukupuolta ja taas muiden sukupuolimääritelmien kohdalla, että he kokevat olevansa jotakin sukupuolta, jolloin muiden kuin cissukupuolisten sukupuoli kyseenalaistetaan ikään kuin ihmiselle epätodellisempaan. Hän muistuttaa, että jokaisen sukupuoli on ihmiselle itselleen yhtä tosi, henkilökohtainen ja vaikeasti määriteltävä.

Lasten ja kohdalla termistö voi myös olla hankalaa, sillä sukupuolen kokemus voi olla lapselle hämmentävä eikä lapsella usein ole käsitteistöä kuvaamaan omia tuntemuksiaan. Kun lapsi, jonka muut näkevät poikana, kertoo olevansa tyttö ja tämä kokemus jatkuu aikuisuuteen, on kyse transsukupuolisuudesta. Huuska puhuu tässä yhteydessä translapsista. (Huuska, 2013, s. 51–52.) Lehtonen (2013, s. 45) ehdottaa, että lapsia ja nuoria tutkittaessa käytettäisiin käsitettä ”sukupuolta haastavat lapset”. Hän huomaa myös tämän termin puutteellisuuden siinä, ettei se ota huomioon lapsia ja nuoria, jotka eivät ole erityisemmin haastaneet sukupuolijärjestelmää ennen aikuisikää. Kansainvälisessä tutkimuksessa puhutaan usein esimerkiksi transgender-lapsista (mm. Fast & Olson, 2018) ja -nuorista (mm. Kon, 2014).

Sukupuolen moninaisuuden luonnollisuutta korostavaa puhetapaa on otettu käyttöön, millä yritetään päästä eteenpäin pitkään vallinneesta identiteettihäiriöajattelusta (Pyne, 2014, s. 1; Huuska, 2013, s. 51–52). Esimerkiksi Pyne (2014, s. 1) puhuu sukupuoli-itsenäisistä lapsista tarkoittaessaan lapsia, jotka haastavat sukupuolinormeja. Termi ”gendernonconforming” kattaa kaikki lapset, jotka tutkivat, kyseenalaistavat tai puolustavat omaa sukupuoli-identiteettiään tai sen ilmentämistä kulttuuristen odotusten vastaisesti (Hidalgo ym., 2013, s. 286). Taavetti, Alanko ja Heikkinen (2015, s. 9) huomasivat, että nuorilla omat sukupuoli ja seksuaalisuutta kuvaavat määritelmät saattavat vaihdella paljonkin. Heidän mukaansa osa nuorista eivät pidä identiteettiperustaisia ryhmittelyjä ja vähemmistöjä kuvaavia nimityksiä itselleen tarpeellisena, vaan haluavat välttää tällaisia määritelmiä.

2.4 Moninaisuuden tutkimuksen lähtökohtia

Naskali (2010, s. 279) muistuttaa, että kasvatustieteessä olisi olennaista hyödyntää tietoa, käsitteitä ja teorioita eri tieteenaloilta, kuten sosiologiasta, psykologiasta, historiasta, filosofiasta ja kulttuurintutkimuksesta, jotta sukupuolen ilmiöistä on mahdollista saada kokonaisvaltainen kuva. Huuska (2010, s. 156) kertoo transsukupuolisuuden tutkimuksen olleen perinteisesti etenkin lääketieteen ja yhteiskuntatieteen alojen käsissä. Kansainvälisessä sukupuolen tutkimuksessa on korostunut myös kehityspsykologinen näkökulma (Cohen-Kettenis

& Pfäfflin, 2003, s. 16, 51). Yhteiskuntatieteissä on kritisoitu transsukupuolisuuden medikalisoimista ja häiriöperustaista ajattelua, joka usein korostuu lääketieteessä (Huuska, 2010, s. 156).

Suomessa käytössä oleva tautiluokitus ICD-10, määrittelee transsukupuolisuuden, edelleen sukupuoli-identiteetin häiriöksi (World Health Organisation, 2011, s. 270). Robles, Fresán, Vega-Ramírez, Cruz-Islas, Rodríguez-Pérez, Domínguez-Martínez ja Reed (2016, s. 856–857) ehdottavat tutkimuksensa pohjalta, tulevassa tautiluokituksessa ICD-11, tämän määritelmän siirtämistä pois mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden alta, sillä he huomasivat, että suurin osa tutkimukseensa osallistuneista transsukupuolisista kokivat etenkin nuoruudessa ahdinkoa enemmänkin sosiaalisen syrjinnän takia, kuin oman sukupuoli-identiteettinsä vuoksi. Termi sukupuolidysforia korvasi DSM-5 tautiluokituksessa käsitteen sukupuoli-identiteetin häiriö. Tämän käsitteen vaihdoksen taustalla on ajatus, että itse identiteetti ei ole häiriintynyt, vaan tarkoitus on kuvata sitä ahdinkoa tai epämiellyttävyyttä mitä sukupuolen epäyhdenmukaisuus yksilölle aiheuttaa. (American Psychiatric Association, 2013, s. 451–459.)

Yhteiskuntatieteissä transsukupuolisuutta tutkitaan enemmänkin elämäntaidollisena sukupuolisuutena ja sukupuoli-identiteetin rakentumisena sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Näissä konteksteissa laadullisia aineistoja on tuotettu transsukupuolisten itseymmärryksestä ja identiteetin rakentumisesta. (Huuska, 2010, s. 156.) Esimerkiksi Vilkkä (2006) on tutkinut transsukupuolisten ymmärrystä sukupuolesta kehollisena kokemuksena ja Huuska (1998) transsukupuolisten sukupuoli-identiteetin rakentumista sosiaalisena tekemisellä. Huuskan (2010, s. 157) mukaan yhteiskuntatieteisiin sitoutunutta tutkimusta on tehty myös institutionaalisesta näkökulmasta, kuten koulujen ja perhesuhteiden kontekstissa, jolloin sukupuolen moninaisuutta on haluttu voimaannuttaa ja tehdä näkyväksi ihmisoikeuskysymyksenä sekä vaikuttaa sukupuoleltaan moninaisten lasten ja nuorten hyvinvointiin.

Lehtonen (2013, s. 42–43) vaatii lisää tutkimustietoa sukupuolivähemmistöjen asemasta institutionaalisessa kasvatuksessa lisätäksemme tietoa ja tasa-arvoa. Naskali (2010) tarkasteleekin, lähtökohtia sukupuolen tutkimukselle institutio-

naalisessa kasvatuksen ja koulutuksen kontekstissa, jossa identiteetit rakentuvat. Kriittinen kasvatussosiologia tunnistaa kasvatuksessa ja koulutuksessa vaikuttavan vallankäytön ja tekee näkyväksi siihen liittyvää normittamista. Tämä normittaminen ja tietynlaisen sukupuolisen käytöksen pitäminen ”luonnollisena”, kuten heteroseksuaalisuus tai tyttöjen ja poikien oletetut luonteenpiirteet, perustuvat kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään. Tarkastelun alle joutuu oikeastaan myös koko kasvatustieteen ala, joka tekee teorioita niin sanotusta normaalista kehityksestä, jolloin siitä poikkeamista voidaan pitää epänormaalina. (Naskali, 2010, s. 277–279.)

Koulukontekstista on tuotettu 2000-luvulta eteenpäin tutkimusta etenkin sateenkaarinuorten näkökulmasta, joka siis käsittelee sukupuoli- ja seksuaalivähemmistönuorisoa. Lehtonen (2003) tutki sukupuolta ja seksuaalisuutta koulussa heteronormatiivisuuden näkökulmasta. Hyvinvoiva sateenkaarinuori - tutkimushanke keräsi aineistoa sateenkaarinuorten hyvinvoinnista eri näkökulmista fyysisen ja psyykkisen terveyden, sosiaalisten suhteiden, turvallisuuden ja yhteenkuuluvuudentunteen, väkivaltakokemusten, ahdistelun ja syrjinnän osalta muun muassa kouluympäristössä ja ihmissuhteissa (Taavetti, Alanko & Heikkinen, 2015, s. 6).

Lehtonen (2013, s. 45) sekä Taavetti (2015, s. 21) tunnistavat haasteen käsitellä eri vähemmistöryhmiin kuuluvien tarinoita yhtenä ryhmänä, sillä se saattaa aiheuttaa liiallista yleistämistä, mutta toisaalta myös turhaa erontekoa näiden eri ryhmien kesken. Lehtonen (2013, s. 46) peräänkuuluttaa myös yksilöllisten tarinoiden esiintuomista tutkimuksissa, kun taas Taavetti (2015, s. 21) painottaa sateenkaarinuorten kokemusten moninaisuutta ja liikkuvuutta sekä nuorten kamppailua samankaltaisten syrjivien, heteronormatiivisten ja sukupuolinormatiivisten ongelmien kanssa, jolloin on olennaisempaa etsiä ennemmin sateenkaarinuoria yhdistäviä tekijöitä, kuin erottavia tekijöitä. Lisäksi Lehtonen (2013, s. 43) huomauttaa, että usein sukupuolivähemmistöistä puhuttaessa keskitytään transsukupuolisiin, jolloin esimerkiksi intersukupuoliset, transvestiitit, transgenderit ja muilla tavoilla sukupuoltaan jäsentävät ihmiset jäävät keskustelusta syrjään. Itse pohdin, voiko sukupuolivähemmistöjen näkökulma jäädä vähemmälle,

jos sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä käsitellään yhtenä ryhmänä, sillä sukupuolen variaatiot ovat ehkä ilmiönä harvinaisempia?

Naskali (2010, s. 285) huomauttaa, että kasvatustieteessä sukupuolen moninaisuuden tutkimus on vielä suhteellisen vähäistä. Kuitenkin Pro gradu -tutkielmien tekijät ovat ihan viime vuosina kasvatustieteessä innostuneet tutkimaan nimenomaan sukupuolen moninaisuutta. Muun muassa Kamula-Enquist (2017) tutki kirjallisuuskatsauksen keinoin sukupuolen moninaisuuden yksilöllistä sekä yhteiskunnallista rakentumista ja sen kohtaamista varhaiskasvatuksessa, kun taas Koponen (2014) tutki varhaiskasvatuksen työntekijöiden käsityksiä sukupuolen rakentumisesta ja tietoa sukupuolen moninaisuudesta. Nykyään kasvatustieteessä sukupuolen tutkimuksen tulisi pyrkiä tunnistamaan lapset yksilöinä, joilla on valmius moninaisiin identiteetteihin ja tekemään näkyväksi sekä kyseenalaistamaan ne tavat, joilla tyttöjä ja poikia usein erotellaan institutionaalisessa kasvatuksessa (Naskali, 2010, s. 280–281).

Diamond (2006, s. 589) tunnistaa, että sukupuolen rakentumisen malleissa on perinteisesti kiistelty luonto vastaan kasvatus vastakkainasettelulla ja jopa transidentiteettejä on pyritty selittämään myös aivojen, hormonien ja ympäristön vaikutuksesta muodostuvina konstruktioina. Näistä on kuitenkin vielä toistaiseksi vähän tietoa (esim. Cohen-Kettenis & Pfäfflin, 2003, s. 83–84; Diamond, 2006; Kreukels & Guillamon, 2016). Brinkman ym. (2014, s. 836–837) huomasivat, että usein biologiaan tai kehitykselliseen näkökulmaan sidotut teoreettiset mallit saattavat sivuuttaa sukupuolen moninaisuuden mahdollisuuden tai ainakin toiseuttaa identiteettejä, jotka rakentuvat niin sanotusti epätyypillisesti. Diamondin, Pardon ja Butterworthin (2011, s. 632–633) mielestä suurin oivallus sukupuolen tutkimuksessa viimeisten vuosikymmenien aikana on ollut se, että transkokemuksia on laajempi kirjo, kun vain transsukupuolisuus ja identiteetti voi saada joustavia ja vaihtuvia muotoja esimerkiksi feminiinisen ja maskuliinisen välimaastosta.

Brinkmanin ym. (2014, s. 837) mielestä sosialisatiomalli on ehkä käytetyin ja sopivin sukupuoli-identiteetin rakentumista kuvaava näkökulma. Siinä identiteetin ajatellaan olevan prosessi, joka nousee ajan kuluessa yksilön toimijuuden ja

ympäristön vuorovaikutuksessa, jolloin toisten ihmisten läsnäolo vaikuttaa yksilön käyttäytymiseen. Myös Diamond, Pardo ja Butterworth (2011, s. 638) näkevät, että nimenomaan dynaamiseen identiteettiprosessiin keskittyvät sukupuoli-identiteetin mallit ovat mielenkiintoisin tulevaisuuden suunta transtutkimukselle. Seuraavassa luvussa käsittelen tätä identiteetin rakentumisen prosessia sekä mitä kasvuympäristöistä tiedetään suhteessa sukupuolen rakentumiseen.

3 Sukupuoli-identiteetti ja kasvu ympäristöt

Tässä luvussa syvennyttään moninaisten sukupuoli-identiteettien rakentumiseen, niiden jatkuvuuteen sekä kasvu ympäristöihin, joissa tätä identiteettityötä tehdään. Tutkimuksessani ymmärrän sekä kuvaan sukupuoli-identiteetin rakentumisen vaiheittaisena prosessina, jossa vaikuttavat sekä ihmisen yksilölliset ominaisuudet että ympäristö, jossa tämä kasvaa.

3.1 Sukupuoli-identiteetin rakentuminen prosessina

Diamond, Pardo ja Butterworth (2011) näkevät, että sukupuoli-identiteetin rakentumisen mallien tulisi ottaa tarkasteluun nimenomaan identiteettityön vaiheita kuvaavat muutokset ja siirtymät, jotka rakennetaan ja muokataan, eli prosoidaan, yhä uudelleen. Tämänkaltaiset dynaamisten systeemien mallit yrittävät selvittää, kuinka monimutkaiset identiteettiä muovaavat kaavat ilmestyvät, vakiintuvat, muuttuvat ja uudelleen vakiintuvat yksilöllä sekä heidän ympäristössään. Yksilö ajatellaan aktiivisena tuottajana, joka muodostaa ja luo identiteettiä historiansa, sukupuolittuneiden kokemusten ja luovien etsintöjen reflektioiden pohjalta. Identiteettiä ei siis ajatella jonain ”olevana”, joka löydetään ja tuodaan esiin, vaan prosessina, joka rakennetaan. (Diamond, Pardo & Butterworth, 2011, s. 637–638.) Myös Taavetti (2015, s. 29) kuvaa perinteisestä kahtiajaosta poikkeavia sukupuolen kokemusten omaksumista prosessina. Hän tuo tutkimuksessaan esiin, että nuoret ovat kertoneet vaiheista, joissa he ovat vähitellen tulleet tietoisiksi siitä, että heidän omat kokemuksensa ovatkin ristiriidassa ympäristön oletusten kanssa.

Transidentiteetin rakentumisen vaiheita kuvaavat Devor (2004) sekä Huuska (1998). Tutkimusten tavoitteena ei ole ollut tuottaa joka ikisen transidentiteetin rakentumista kuvaavaa lineaarista mallia, vaan metatarina, joka kuvaa yleisimpiä vaiheita transsukupuolisuuden prosessissa (Devor, 2004, s. 42–43; Huuska, 1998, s. 21). Huuskalla (1998, s. 14) oli haastateltavanaan 5 miehestä naiseksi identifioituvaa transsukupuolista ja yksi transgender. Devor (2004, s. 42) on taas luonut mallinsa kahdenkymmenen vuoden sosiologisen tutkimustyönsä se-

kä ammatillisten kohtaamisiensa pohjalta. Hän työskenteli etenkin naisesta mieheksi transsukupuolisten sekä transgendereiden kanssa.

Vaikka mallien vaiheet eivät ole yksi yhteen, niissä on nähtävissä samanlaiset piirteet. On muistettava, että mallit kumpuavat tutkimuksellisesti erilaisista lähtökohdista, joka osaltaan selittää eroja painotuksissa. Huuska (1998, s. 21) on käsitellyt haastatteluaineistoaan juonellisena elämänkertomuksena, kun taas Devor (2004, s. 45–46) näkee vaiheiden kumpuavan yksilön peilattaessa identiteettiään ympäristöön ja ympäristön todistaessa yksilön olemusta. Vaikka tutkimuksiin osallistujat eroavat tutkimuksissa toisistaan ja tutkimukset ovat tuotettu eri maissa, tulokset ovat yllättävän samankaltaiset. Tämä puolestaan todistaa transilmiön universaalisuutta (ks. Boskey, 2014, s. 447–448; Cohen-Kettenis & Pfäfflin, 2003, s. 22).

Huuskan (1998) ensimmäiset vaiheet kuvaavat lapsuuden viattomuutta, jossa sukupuoli-jako ei ole selkeä eikä sukupuoli ole tärkeä ihmisiä erotteleva tekijä. Yksilö aluksi uskoo olevansa tyttö, mutta ympäristön palautteesta tajuaa pian olevansa poika, mutta toivoo silti olevansa tyttö. Yksilö samaistuu toivottuun sukupuoleen, kaipaa heidän seuraansa ja leikkeihinsä. Ihastumisen kokemuksen tulkinta on poissuljettu, eli yksilö tajuaa, ettei tämä ole ihastumista vaan halua olla kuin vastakkaisen sukupuolen edustaja. (Huuska, 1998, s. 21.) Devor (2004, s. 47) taas aloittaa mallinsa kuvailun jatkuvalla ahdistuksen kokemuksella. Tällä hän tarkoittaa epämääräistä tunnetta, joka on aina ollut, vaikka vasta myöhemmin on ymmärtänyt sen johtuneen muiden sukupuoleen liitettyjen odotusten ja omien vertais- ja leikkipreferenssien ristiriidasta. Leikki on tärkeä osa lapsen identiteettikokemuksia ja luonnollista kehitystä, jonka avulla kokeilu ja sukupuolen variointi mahdollistuu, jos sille vain annetaan tilaa (Huuska, 2013, s. 52).

Brinkman, Rabenstein ja Zimmerman (2014) päättelivät, että lapset ovat hyvinkin tietoisia vanhempien, vertaisten ja median sanelemista odotuksista ja tekevät päätöksiä identiteetin ilmentämisestään suhteessa niihin. Lapset siis prosessinomaisesti punnitsevat hyötyjä ja haittoja siitä, toteuttaako normeja vai haastaako niitä. Ympäristöstä tuleva palaute voi olla esimerkiksi kiusoittelua

normien rikkomisesta tai roolimallien puuttumista ja tämän palautteen pohjalta lapsi tekee taas päätöksiä ja toimii niiden mukaisesti. (Brinkman, Rabenstein & Zimmerman, 2014, s. 846–847.) Palauteen luonteesta riippuen lapsi voi päätyä salailemaan, toteuttamaan identiteettiään tai rakentamaan sitä (Brinkman, Rabenstein & Zimmerman, 2014, s. 849; myös Taavetti, 2015, s. 34–35). Devorin (2004) toinen vaihe kuvaa juuri sitä, kun lapsi keksii, ettei sovi syntymässä määritellyn sukupuolen ryhmään. Lapsi saattaa olla varma todellisesta sukupuolestaan, mutta sosiaalinen ympäristö, perhe, koulu ja vertaiset kertovat hänen kuuluvan syntymässä määritellyyn sukupuoleen. Tällaisen sosiaalisen paineen alla lapsi saattaa salata tai torjua todellisen kokemuksensa ja toivoa tai uskoa, että tulevaisuudessa hän kasvaa vastakkaiseen sukupuoleen. (Devor, 2004, s. 48.) Huuska (2013, s. 53) on todennut, että yksi mahdollinen selviytymiskeino sukupuoliristiriitaa kokevalla lapsella voi olla esimerkiksi se, että hän kieltäytyy näkemästä sukupuolta itsellä tai toisilla tai oppimasta sukupuoleen liittyviä käsityksiä, jotka ovat ristiriidassa hänen omien tunteidensa kanssa.

Huuska (1998, s. 23) kuvaa kuinka viimeistään murrosiässä törmätään sukupuolijaon ehdottomuuteen ja lapsuuden unelmat murenevat. Huuskan mukaan sosiaalisesta paineesta ja ruumiin muutoksista johtuen sopeudutaan toteuttamaan syntymässä määriteltyä sukupuolta. Mahdolliset ristiriidassa olevat kokemukset ja impulssit yritetään torjua (Devor, 2004, s. 49; Huuska, 1998, s. 23). Huuska (2013, s. 53) on myöhemmin kuvannut, kuinka kokemuksiaan vastaan sopeutuva lapsi opettelee oletettuun sukupuoleen liitetyn elekielen, puhutavan, kiinnostuksen kohteet, kävelytyylin sekä muut hyväksytyt tavat toimia tullakseen hyväksytyksi ympäristössään. Devor (2004, s. 49) huomauttaa, että yksilö saattaa jopa ylikorostaa biologisen ja sosiaalisen sukupuoleen sopivaa ilmentämistä, kun taas Huuskan (1998, s. 23) tulkinnassa korostuu yhä voimistuvat irrallisuuden, sopeutumattomuuden ja ahdistuneisuuden kokemukset sekä sisäinen pakko, jonka ansiosta yksilö alkaa vastaanottaa ja tiedostaa omia ajatuksiaan.

Seuraavaksi malleissa korostuu erilaiset identiteetin ja ilmentämisen kokeilut, jotka helpottavat ahdistusta. Tämä voi olla pukeutumista vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin tai seksuaali-identiteetin löytäminen. Tässä vaiheessa eletään kuitenkin edelleen syntymässä määritellyssä sukupuoleessa. (Devor, 2004, s.

49–52; Huuska, 1998, s. 25.) Monet transsukupuoliset ovat saattaneet samautua ei-heteroseksuaalisuuden tai transvestisuuden määritelmiin ennen transsukupuolisuuden löytymistä (Lehtonen, 2013, s. 45). Näitä vaiheita seuraa transilmiöön ja sen käsitteisiin törmääminen ja oman mahdollisen transsukupuolisuutensa tajuaminen sekä transidentiteetin muovaamisen pitkä prosessi, johon saattaa liittyä yksilöstä riippuen monia vaiheita, kuten hormonaalisia ja/tai kirurgisia toimenpiteitä, kamppailuja sosiaalisen ympäristön, ihmissuhteiden ja tunnustetuksi tulemisen kanssa sekä oman yksilöllisen identiteetin muodostuminen ja sen hyväksyminen (Devor, 2004, s. 52–65; Huuska, 1998, s. 26–28). Kaikille selvärajaisen identiteetin löytyminen ja sen toteuttaminen ei ole välttämättä lopullinen tavoite, johon pyritään. Tärkeämpää voi olla löytää nimi omille tunteille ja tieto, ettei ole yksin kokemustensa kanssa. (Devor, 2004, s. 52–58; Taavetti, 2015, s. 29, 34.)

Devorin (2004) prosessimallista on esitetty kritiikkiäkin liian yleistävänä ja sopivana kuvaamaan vain yksilöitä, jotka ovat kärsineet sukupuolidysforiasta, jolloin kehon ja sukupuolen kokemuksen ristiriidan löytyminen on ollut käännekohta identiteetin kehitymisessä. On varottava tekemästä liian ympäröiväisiä ja lineaarisia oletuksia moninaisten identiteettien kehitymisestä, vaiheiden järjestyksestä ja muodoista. Tämänkaltaiset mallit saattavat kuitenkin tuoda esiin erilaisia kokemuksia ja vaiheita transidentiteetin prosessissa, sen syistä ja kehityskaaresta, jolloin tavoitteena ei olekaan minkään lopullisen identiteetin rakentamisen kuvailu, vaan moninaisten kokemusten esiin tuominen. (Diamond, Pardo & Butterworth, 2011, s. 634–635.) Voisi myös pohtia, voiko Huuskan mallia ajatella tällaisena prosessiin keskittyvänä mallina, sillä hän itse kertoo tulkinneensa sukupuolen olemukselliseksi, muuttumattomaksi ja pysyväksi, jolloin todellinen sukupuoli näyttäytyy elämäntarinassa erilaisina vihjeinä. Tarinan loppu onkin paluu alkun, jossa yksilö tietää sukupuolensa, mutta joutuu sen tukahduttamaan. (Huuska, 1998, s. 29.) Tämä tulkinta on periaatteessa Diamondin, Pardon ja Butterworthin (2011, s. 638) esiintuoman identiteetin aktiivisen rakentamisen ajatuksen vastainen, vaikka sukupuoli-identiteetin vaiheita kuvaakin.

3.2 Moninaisen sukupuoli-identiteetin jatkuvuus ja esiintyvyys

Yleensä noin 3–4-vuotiaat lapset osaavat tunnistaa itsensä tytöiksi tai pojiksi ja tämä kokemus jatkuu läpi elämän, kun taas transihmisillä asia ei ole yhtä yksinkertainen (Diamond, Pardo & Butterworth, 2011, s. 629). Sukupuoli-identiteetti voi olla joustava ja muotoaan muuttava (Boskey, 2014, s. 454; Devor, 2004, s. 42–43; Hidalgo ym. 2013, s. 287–288). Usein lasten ja nuorten kohdalla sukupuoli- ja seksuaalisuuden moninaisuutta kohdatessa tarjotaan selitystä, että kokemus on jokin ohimenevä vaihe (Huuska, 2013, s. 51–52; Taavetti, 2015, s. 45–46). Lapsena sukupuolidysforiaa kokeneiden nuorten ja aikuisten kokemuksen jatkumista on tutkittu pitkittäistutkimuksilla, jotka ovat osoittaneet, että suurin osa lapsena sukupuoleen liittyvää ahdinkoa kokeneet ilmaisevat myöhemmin elämässään homo- tai biseksuaalisuutta, mutta ei enää sukupuolidysforiaa (Drummond, Bradley, Peterson-Badali & Zucker, 2008, 42–43; Wallien & Cohen-Kettenis, 2008, s. 1420–1421).

Huuskan (2013) mielestä tämänkaltaisissa tutkimuksissa on monia epäkohtia eikä niistä pitäisi vetää johtopäätöksiä, että lapsena sukupuoliristiriitaa kokeneet lapset päätyvät yleensä cis-identiteettiin. Mahdollisuus homo- tai biseksuaalisuuden sekä samanaikaisen sukupuoliristiriidan kokemiseen on usein suljettu kysymyksenasettelussa pois eikä nähdä, että lapsuuden dysforian kokemus on voinut johtaa jonkin mielekkään moninaisen identiteetin löytymiseen. Tiedetään myös, että ahdistus usein lievittyy identiteetin muodostamisen yhteydessä, kun löydetään itselle sopivat tavat ilmentää omaa identiteettiä (esimerkiksi tyyli) ja sille saadaan sosiaalista tunnustusta. Tutkittavilta itseltään ei yleensä ole kysytty, kuinka he kuvailisivat sukupuoli-identiteettiään ja tutkimukset olettavat, että jos nuorena aikuisena transkokemuksia ei ole, niitä ei enää myöhemmin tule. (Huuska, 2013, s. 55–56.) Boskey (2014, s. 454) näkee edellä mainitut tutkimukset todisteena siitä, että sukupuoli-identiteetit voivat olla joko joustavia tai pysyviä. Hän ymmärtää, että joillain yksilöillä kokemukset muuttavat muotoaan elämän varrella, ja toisilla ne pysyvät samanlaisina koko elämänkaaren. Toiset löytävät tavan toteuttaa itseään omassa kehossaan, kun taas toiset tarvitsevat sosiaalisen ja lääketieteellisen siirtymän toiseen sukupuoleen.

Huomionarvoista oli, että Wallienin ja Cohen-Ketteniksen (2008, s. 1420–1421) tutkimuksessa lapset, joilla sukupuolidysforia oli lapsena voimakkaampi, dysforian kokemus jatkui todennäköisemmin, kun taas lievemmin dysforiaa lapsena kokeneilla kokemus näytti poistuneen. Myös Alangon (2014, s. 17) tutkimuksessa yksilöillä, joilla jo lapsena oli ollut toive kuulua eri sukupuoleen, tunne pysyi muuttumattomana myöhemmin. Fast ja Olson (2018, s. 629–633) huomasivat tutkimuksessaan, että jo 3–5-vuotiaat, koetussa sukupuoleensa elävät translapset, eivät poikenneet verrattuna sukupuolityypilliseen vertaisryhmään kaveri-, leikki- tai vaatevalinnoissaan, stereotypioinnissa, vertaillessaan samaistumista ilmentämäänsä sukupuoleen tai sukupuoleen identifioitumisen ilmaisussa. Lisäksi translapset uskoivat useammin, että heidän syntymässä määritelty sukupuoli ei vastannut heidän nykyistä sukupuoltaan ja niin translapset kuin heidän sisaruksensa uskoivat, että sukupuoli ei ole välttämättä pysyvä kaikilla ihmisillä.

Sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmentämisen eron ymmärtäminen tarjoavat keinoja tunnistaa ketkä lapset identifioituvat muuhun kuin syntymässä määriteltyyn sukupuoleen niistä lapsista, jotka tutkivat ja puolustavat joustavaa sukupuolen ilmentämistä synnytyksessä sukupuoleensa. Tämänkaltaisen tunnistaminen voi auttaa tukemaan lasta identiteetin muodostamisen prosessissa ja itselle luonnollisten ilmentämisen tapojen hyväksymisessä ilman rajoituksia ja syrjintää. (Hidalgo ym., 2013, s. 286.) Tärkeää on, että lapsen ja nuoren kokemus hyväksytään ja sitä tuetaan sellaisenaan, vaikka se myöhemmin muuttuisi, sillä yksilölle itselleen kokemus on aina yhtä tosi (Alanko, 2014, s. 17; Taavetti, 2015, s. 46).

Esimerkiksi kouluissa saatetaan usein sivuuttaa sukupuolen moninaisuuden käsittely, sillä sen ajatellaan olevan harvinainen ilmiö (Boskey, 2014, s. 446) tai koko ryhmää pidetään koulun todellisuudesta olemattomana ja irrallisena, vaikka yleisellä tasolla ilmiö tunnistettaisiin (Taavetti, 2015, s. 83). Riippuen tutkimuksesta ja tavoista mitata lapsen sukupuolen moninaisuuden esiintymistä, sukupuoliepätyypillistä käytöstä esiintyy 2,6–6 % syntymässään pojaksi määritellyistä lapsista ja 5–12% syntymässä tytöiksi määritellyistä lapsista (Möller, Schreier, Li & Romer, 2009, s. 117–118). Boskey (2014, s. 447) huomauttaa, että sukupuolinnormeja haastavaa käytöstä sekä moninaisia tapoja kokea ja il-

mentää sukupuoli-identiteettejä esiintyy huomattavasti enemmän kuin pelkkää transsukupuolisuutta, jossa yksilö haluaa elää täysvaltaisesti vastakkaisessa sukupuolella. Eräässä Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa 1,3 % yläkoulun oppilaista ilmoittivat omaavansa transidentiteetin (Shields, Cohen, Glassman, Whitaker, Franks & Bertolini, 2013, s. 249). Alanko (2014, s. 17) viitaten tähän 1,3 prosenttilukuoletukseen huomauttaa, että Suomessa on yli 8500 transihmistä, joiden ikä on 15–25 vuotta. Hän muistuttaa myös, että nuoren iän vuoksi transidentiteettien lukumäärä voi jäädä kyselytutkimuksissa pieneksi, jos ei vielä tiedetä tai uskalleta vastata olevansa trans. Tätä puoltaa Uudessa-Seelannissa toteutettu laaja lukiolaisiin kohdistunut tutkimus, jossa 1,2 % ilmoittivat omaavansa transidentiteetin ja 2,5% olevan epävarma sukupuoli-identiteetistään (Clark, Lucassen, Bullen, Denny, Fleming, Robinson & Rossen, 2014, s. 95).

3.3 Kasvu ympäristöt identiteettiä tukevin tai vahingoittavina tekijöinä

Hidalgo ym. (2013, s. 285) sekä Malpas (2011, s. 456) puhuvat sukupuolen myöntävän mallin puolesta. Heidän mukaansa mallin perusajatus on, että sukupuolen variaatiot eivät ole häiriö vaan luonnollinen osa sukupuolen ilmenemistä, joten kulttuurinen ja sensitiivisyys, kasvattajien valistaminen sukupuolen moninaisuudesta sekä lapsen sukupuoli-identiteetin ja ilmentämisen tukeminen on tarpeen. Yleensä sukupuoleen liittyvä yksilön ahdinko johtuu enemmän kulttuurisista reaktioista, kuten transfobiasta, kuin lapsesta itsestään (Hidalgo ym., 2013, s. 285; myös Robles ym., 2016, s. 856–857).

Tutkimuksissa on osoitettu transidentiteetin tai sukupuoliepätyypillisen käytöksen olevan riskitekijä psyykkiselle hyvinvoinnille. Tulokset osoittavat, että tällaisilla yksilöillä on huonompi itsetunto ja heillä esiintyy enemmän stressiä, ahdistuneisuutta ja masentuneisuutta (Alanko, 2014, s. 37; Clark, ym., 2014, s. 96), itsetuhoisuutta ja itsemurhataipumuksia (Clark, ym. 2014, s. 96; Liu & Mustanski, 2012, s. 224–225) sekä he ovat riskiryhmässä seksuaaliselle, fyysiselle ja psykologiselle väkivallalle (Alanko, 2014, s. 43; Roberts, Rosario, Corliss, Koenen & Austin, 2012, s. 413–414) sekä traumaperäiselle stressihäiriölle (Roberts ym., 2012, s. 413–414). Huomionarvoista on, että sosiaalisen siirtymän koet-

tuun sukupuoleen tehneiden transnuorten mielenterveys ja itsetunto ei juurikaan eroa saman ikäisten sukupuolityypillisesti kokevien nuorten tuloksista (Durwood, McLaughlin & Olson, 2017, s. 119–120). Singh, Meng ja Hansen (2014, s. 211–215) tunnistivat viisi transnuorten identiteettiä tukevaa tekijää ja kuusi identiteettiä uhkaavaa tekijää. Identiteettiä tukee vapaus oman identiteetin määrittelyyn, aktiivinen toimijuus ja oppilaitosten tuki, mielenterveyden ylläpito sekä tärkeiden ihmissuhteiden ylläpito. Riskitekijät identiteetille heidän tutkimuksensa olivat kokemukset aikuisuudesta, mielenterveyden palvelujen saavuttamattomuus, emotionaalinen ja sosiaalinen syrjäytyminen, työelämän syrjintä, taloudelliset haasteet sekä sukupuoleen perustuva poliittinen päätöksenteko. Lapsilla ja nuorilla on usein suurempi riski psykososiaalisiin vastoinkäymisiin ja eristäytymiseen kasvuympäristöissä, kuten perheessä, vertaispiireissä ja koulussa, joissa ei sallita sukupuoleen liittyvää joustoa (Hidalgo ym., 2013, s. 286; Huuska, 2010, s. 158; Mufioz-Plaza, Quinn & Rounds, 2002, s. 60). Toisaalta kasvuympäristöt voivat toimia myös identiteettiä ja hyvinvointia tukevinä tekijöinä (Alanko, 2014, s. 21).

Usein sukupuolensa kanssa kamppaileva lapsi saattaa jäädä yksin ilman mahdollisuutta kertoa kokemuksistaan, sillä sukupuolen moninaisuutta ei tuoda esiin heidän elämässään. Moninaisuus ei näy lastenkulttuurissa ja ajatellaan, että siitä puhuminen hämmentää lasta tai luullaan, ettei lapset vielä pohdi identiteettiään. (Huuska, 2013, s. 51–52.) Vilkkä (2006, s. 162) huomasi tutkimuksessaan tiedon sukupuolen moninaisuudesta olevan usein puutteellista tai nais-mies kahtiajakoon pohjautuvaa, jolloin sosiaalisilla verkostoilla ei ole tarpeeksi tietoa eikä taitoa tukea toisen sukupuolen kokemusta tai edes arvioida omaansa. Lapset pohtivat kuitenkin sukupuoleen liittyviä asioita, kuten ruumistaan, pukeutumista tai ihmisyyttään jo paljon ennen aikuisikää ja ahdistua esimerkiksi siitä, että hänet sukupuolitetaan juurikin kehonsa perusteella. (Huuska, 2013, s. 51–52; ks. myös Vilkkä, 2006, s. 161.) Alangon (2014, s. 17–18) tutkimuksesta ilmeni, että suurin osa transnuorista on kertonut kokemuksestaan jollekin jo lapsuudessa tai nuoruudessa ja suurin osa vastasi myös tarvinneensa tukea silloin, kun ensimmäisen kerran on pohtinut sukupuoli-identiteettiään tai kertonut siitä. Seuraavaksi tarkastelen tarkemmin kasvuympäristöjen suhdetta moninaiseen suku-

puoleen ja kuinka se voi tukea tai vahingoittaa moninaisten identiteettien rakentumista ja niiden ilmentämistä.

3.3.1 Perhe

Vanhempien positiivinen suhtautuminen lapseensa on kiistattomasti hyvinvoinnin perusedellytys (Alanko, 2014, s. 21). Alanko, Santtila, Harlaar, Witting, Varjonen, Jern, Johansson, von der Pahlen ja Sandnabba (2008, s. 834–845) huomasivat tutkimuksessaan vanhempien ylikontrolloivan ja kylmän kasvatuksellisen olevan yhteydessä psykiatriin oireiluihin yksilöillä, joilla on lapsena esiintynyt sukupuoliepätyypillistä käyttäytymistä. Alangon (2014, s. 23) tutkimuksessa transihmiset kertoivat selkeästi huonommista perhesuhteista, kuin cisvastaajat. Hänen tutkimuksessaan 53% vastaajista eivät kokeneet asiatonta kohtelua, syrjintää tai kiusaamista kotona, mutta 35% kertoivat kokeneensa sitä joskus ja 9% kokeneensa sitä usein. Lisäksi varsinkin ei-heteroseksuaalisilla tytöillä oli kokemus siitä, että vanhemmat olivat yrittäneet ohjailta lapsensa käyttäytymistä vastaamaan perinteistä naisen roolia (Alanko, 2014, s. 22). Alangon mielestä tämä on mielenkiintoinen tulos, sillä aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että yleensä feminiinisenä pidettyjä piirteitä tai käytöstä osoittaviin poikiin suhtaudutaan negatiivisemmin kuin maskuliinisia taipumuksia osoittaviin tyttöihin (esim. Sandnabba & Ahlberg, 1999, s. 253–254).

Vanhempien epäonnistuminen sukupuoleltaan moninaisen lapsen identiteetin ja ilmentämisen tukemisessa voi johtua monesta syystä. Huuska (2013, s. 54) tuo esiin esimerkiksi ristiriidan vanhemman maailmankatsomuksen kanssa. Elischberger, Glazier, Hill ja Vedruzco-Baker (2016, s. 209) huomasivat, että aikuiset, joilla ilmeni uskonnollisia kytköksiä, konservatiivisia poliittisia näkemyksiä tai perinteisiä näkemyksiä sukupuolirooleista, suhtautuivat negatiivisemmin translapsiin ja -nuoriin. Huuska (2013, s. 53) tunnistaa myös, että lapsen haastatessa tytöille ja pojille asetettuja kulttuurisia odotuksia vanhempi saattaa kokea epäonnistumista tai huolestua lapsen pärjäämisestä. Taavetin (2015) mukaan perheelle kertominen omasta sukupuolen tai seksuaalisuuden moninaisuudesta ja sen seuraukset riippuvat siitä, kuinka perhe suhtautuu sateenkaari-ihmisiin yleisesti ja kuinka nuoren kokemukseen suhtaudutaan. Monissa perheissä sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ei puhuta juuri laisinkaan tai

kokemus voidaan syrjäyttää, mikä osaltaan vaikeuttaa myös asiasta puhumista. Jos esimerkiksi nuorta pyydetään olemaan kertomatta, jollekin perheenjäsenelle tai sukulaiselle omasta identiteetistään tai suuntautumisestaan, nuori oppii, että vanhempien rakkaus on ehdollista ja että omassa kokemuksessa on jotain väärää. Nuoret helposti pelkäävät tuottavansa vanhemmille pettymyksen moninaisuudellaan, mutta olennaisempaa loppujen lopuksi on hyväksyä itsensä. (Taavetti, 2015, s. 39–41, 47–48.)

Taavetin (2015, s. 53–55) tutkimus paljasti myös, että vanhemmat tarvitsisivat usein enemmän tietoa ja vertaistukea tukeakseen sateenkaarevaa lastaan. Hänen mielestään vanhempien kokema häpeä ei saisi jäädä nuoren vastuulle. Transnuoret, joilla vanhemmat tukevat voimakkaasti heidän sukupuoli-identiteettiään ja sen ilmaisua, on tilastollisesti merkitsevästi korkeampi tyytyväisyys elämään, parempi mielenterveys, korkeampi itsetunto, useammin asianmukaiset asuinolosuhteet sekä vähemmät masentuneisuutta ja itsemurhayrityksiä (Travers, Bauer, Pyne, Bradley, Gale & Papadimitriou, 2012, s. 2–4). Taavetin (2015, s. 43) tutkimat sateenkaarinuoret usein toivoivatkin, että vanhemmat ottaisivat sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä asioita esiin kotona. Malpas (2011, s. 457) suosittelee moninaisen sukupuolen kohtaamiseen terapeuttisia menetelmiä, kuten vanhempien kouluttamista, vanhempien vertaisryhmiä sekä perheterapiaa perheille, joissa lapsi ilmentää sukupuolen variaatioita.

3.3.2 Vertaiset

Usein sateenkaarinuorten tukena voi olla hyvät ystävyys- tai seurustelusuhteet, jotka vaikuttavat positiivisesti hyvinvointiin (Alanko, 2014, s. 24; Taavetti, 2015, s. 57). Alangon (2014, s. 22, 25) tutkimuksessa 90% sateenkaarinuorten ystävyys-suhteista kuvattiin hyviksi ja suurin osa koki ystävien tukeneen ja rohkaiseen seksuaalisen suuntautumisensa suhteen ja myös Taavetin (2015, s. 57) tutkimuksessa nuoret kokivat ystäviensä hyväksyvän heidät. Nuorille vertais-suhteet ovat usein jopa tärkeämpi ja avoimempi tukea antava viitekehys, kuin perhe. (Alanko, 2014, s. 24; Mufioz-Plaza, Quinn & Rounds, 2002, s. 55).

Sateenkaarinuorilla on kuitenkin usein myös haasteita ystävyssuhteissaan. Nuori voi pelätä joutuvansa vertaistensa syrjimäksi kertoessaan sukupuoli- tai seksuaali-identiteetistään esimerkiksi koulussa. Erityisesti transnuorten sosiaaliset verkostot kuvattiin huonommiksi kuin ei-heteronuorilla. Transnuoret kuvasivat enemmän yksinäisyyttä sekä kantoivat huolta ystävien määrästä ja ystävyssuhteiden laadusta. (Alanko, 2014, s. 24, 27.) Lisäksi ystävyssuhteet sekä vertaisten suhtautuminen erilaisuuteen voivat saada negatiivisia sävyjä, kuten kokemusten salailua etenkin sosiaalisissa verkostoissa, joissa moninaisuutta ei esiinny, jolloin sukupuoleltaan tai seksuaalisuudeltaan moninaiset ystäväpiirit voivat osoittautua korvaamattomiksi tukiverkostoiksi (Mufioz-Plaza, Quinn & Rounds, 2002, s. 55). Alanko (2014, s. 25) muistuttaa, että toisaalta myös sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen sisällä saattaa esiintyä syrjintää etenkin erilaisia sukupuolen kokemuksia vastaan. Tämä saattaa hänen mukaansa johtua siitä, että samalla kun seksuaalisuuden variaatiot alkavat olla yhä tunnetumpi ja hyväksytympi ilmiö yhteiskunnassa, sukupuolen moninaisuutta ei vielä tunnusteta.

Rakentaaksemme positiivista suhtautumista sukupuolen variaatioihin yhteiskunnassa, tarvitsemme lisää ymmärrystä vertaissuhteiden vaikuttavuudesta. Kornienko, Santos, Martin ja Granger (2016) huomasivat ystävyssuhteiden vaikuttavan yläkouluikäisillä kahteen sukupuoli-identiteetin osa-alueeseen: asenteisiin vastakkaista sukupuolta kohtaan sekä paineisiin sukupuolen yhdenmukaisuudelle. Nämä vaikutukset pysyivät, vaikka tyypilliset ystävyssuhteiden muodostukseen vaikuttavat tekijät, sukupuolen tyypillisuus sekä tyytyväisyys omaan sukupuoleen, kontrolloitiin pois. Eli nuoret muokkasivat asenteitaan sekä kokivat paineita riippuen omista ystävyssuhteistaan, jolloin voidaan päätellä, että vertaisilla on suuri vaikutus sukupuoliin liittyvien asenteiden sekä sisäisten identiteettikokemuksien muokkautumisessa. (Kornienko, Santos, Martin & Granger, 2016, s. 1583–1589.)

Vertaissuhteiden tukemiseen tulisi kiinnittää huomiota jo varhain, sillä huonoilla vertaissuhteilla nähdään olevan huomattava vaikutus itsearvostuksen alenemiseen sekä lasten käsityksiin itsestään muun muassa akateemisen ja liikunnallisen kompetenssin, sosiaalisen arvostuksen sekä ulkonäön osalta (Rijn,

Steensma, Kreukels & Cohen-Kettenis, 2012, s. 468–471). Erilaiset harrastukset voivat olla lapselle tai nuorelle tärkeitä vertaispiirejä, jos niissä suhtaudutaan hyväksyvästi moninaisuuteen. Jopa 40–48% sateenkaarinuorista pelkäsivät joutuvansa suljetuksi urheiluharrastuksessa ryhmän ulkopuolelle ja muissa harrastuksissa 52% transnuorista ja 24% seksuaalivähemmistöön kuuluvista nuorista pelkäsivät sitä. Yllättävän positiivisen vertaisympäristön muodostaa internet, jossa suurin osa transnuorista koki saavansa tukea informaation sekä vertaiskeskustelujen muodossa. (Alanko, 2014, s. 31.)

3.3.3 Institutionaalinen kasvatus ja koulutus

Kasvatus ja koulutus vaikuttavat yhteisön arvoihin sekä identiteettien rakentamiseen välillisesti, kun lapsia ja nuoria sukupuolitetaan kahtiajakoon perustuvien kulttuuristen normien mukaisesti (Naskali, 2010, s. 278). Taavetti (2015, s. 82) väittää etenkin koulun tuottavan sukupuolittuneita käytäntöjä, joissa lapset oppivat mitä on elää tyttönä ja poikana Suomalaisen varhaislapsuuden ollessa usein vapaampi sukupuolipaineista. Seuraavaksi tarkastelen sukupuolen rakentumista varhaiskasvatuksessa ja koulussa ja kuinka näissä voitaisiin ottaa sukupuolen moninaisuus huomioon.

Sukupuolen moninaisuus varhaiskasvatuksessa

Ylitapio-Mäntylän (2009) väitöskirja osoitti, että varhaiskasvatuksessa esimerkiksi työnjakoon ja lasten kohtaamiseen liittyy erilaisia latauksia sukupuolesta riippuen. Naisten ajatellaan olevan luonnollisesti parempia hoivaajia ja miesten taas helposti oletetaan loistavan liikunnan ja teknisen käsityön saralla. Vaikka kasvattajat itse ajattelevat toimivansa tasa-arvoisesti, sukupuolijakoa rakennetaan monin eri tavoin. Tyttöjen ja poikien tunnereaktioihin asennoidutaan eri tavalla ja värit, lelut, leikit sekä tilat tuotetaan helposti kuulumaan tytöille tai pojille. Näitä sukupuolirooleja korostetaan erilaisen vuorovaikutuksen, kuten eleiden ja ilmeiden tai jopa suorien toimintamallien kautta. Näin lapset oppivat alusta alkaen, mitä tytöiltä ja pojilta odotetaan ja sallitaan. Toisaalta opettajat tunnistivat myös omia sukupuolittavia käytäntöjään ja pyrkivät aktiivisesti niitä purkamaan. Tämä näkyi esimerkiksi kertomuksina sukupuolirooleja haastavan pukeutumisen tai lelujen hyväksymisestä. (Ylitapio-Mäntylä, 2009, s. 69–122.)

Koska lapset ovat tietoisia sukupuolirooleista, omasta ja toisten sukupuolesta ja osoittavat sukupuolityypillistä käyttäytymistä viimeistään 3-vuotiaana (Cambell, Shirley & Candy, 2004, s. 6; Diamond, Pardo & Butterworth, 2011, s. 631), tulisi sukupuolen moninaisuudesta keskustella lasten kanssa myös varhain päiväkodissa ja koulussa (Boskey, 2014, s. 450–451). Dykstra (2005, s. 9–12) ehdottaa transystävällistä lähestymistapaa jo varhaiskasvatukseen, jossa keskustelemalla lasten kanssa sukupuolen moninaisuudesta, erilaisuudesta ja kiusaamisesta, opettamalla heitä kyseenalaistamaan sukupuoleen liittyviä oletuksiaan, kannustamalla tunteiden ilmaisuun sekä järjestelemällä sukupuolirooleja rikkovaa toimintaa arkeen luodaan ilmapiiri, johon kaikki lapset ovat tervetulleita. Hän painottaa myös kommunikaation tärkeyttä opettajien vanhempien sekä hallinnollisten tahojen välillä. Shutts, Kenward, Falk, Ivegran ja Fawcett (2017, s. 9–13) huomasivat Ruotsissa toteutetussa tutkimuksessaan 3–6-vuotiaiden sukupuoli-neutraaliin varhaiskasvatukseen osallistuneiden lasten leikkivän useammin en-tuudestaan tuntemattomien, eri sukupuolta olevien lasten kanssa ja tekevän vähemmän stereotyyppisiä oletuksia verrattuna tyypillistä päiväkotia käyneisiin lapsiin. Suomessa sukupuoli-neutraaliuden sijaan varhaiskasvatuksessa kannustetaan sukupuolisensitiivisyyteen, eli lapsen kohtaamiseen ilman sukupuoleen liitettyjä oletuksia, mutta kuitenkin tiedostaen sukupuoleen liitetyt merkitykset. Ei siis tarjota vain kaikille kaikkea, vaan otetaan jokaisen lapsen yksilöllisyys huomioon sukupuolesta riippumatta. (Katainen, 2015, s. 24.)

Sukupuolen moninaisuus koulussa

Sukupuolta voidaan tarkastella koulussa virallisen koulun, informaalin koulun sekä fyysisen koulun linssien läpi. Viralliseen kouluun kuuluu opetussuunnitelmat, oppitukiaineet sekä niiden menetelmät, sisällöt ja materiaalit sekä järjestys-säännöt ja formaalit hierarkiat ihmisten välillä. Informaali koulu muodostuu taas epävirallisesta vuorovaikutuksesta muun muassa opettajien ja opiskelijoiden vä-lillä, opiskelijoiden välisinä hierarkioina, kaverisuhteina ja puheenaiheina. Fyysi-nen koulu taas kuvaa tilaa, jossa virallinen ja informaali koulu toimii. Tähän liit-tyy koulun tilat, kuinka niissä toimitaan ja kuinka niitä rajataan esimerkiksi ää-nen, ajan ja ruumiillisuuden puitteissa. (Gordon, 2000, s. 151; Gordon & Lahel-ma, 1996, s. 302–303; Lehtonen, 2003, s. 36–37.) Sateenkaarinuoret kokevat

usein haasteita kaikissa näissä tasoissa. Opetus koetaan heteronormatiiviseksi, säännöt moninaisuuden ulossulkeviksi, sekä oppilasryhmät jäykiksi. Tilanjaot, kuten vessat ja pukuhuoneet saattavat kaavamaisuudellaan aiheuttaa epämiellyttäviä kokemuksia. (Taavetti, 2015, s. 81–82.)

Koulun virallisen, informaalin ja fyysisen tason prosesseissa muodostetaan päivittäin inklusiivisia ja eksklusiivisia tekijöitä, jotka marginalisoivat tiettyjä ilmiöitä tai henkilöitä. Joskus ilmiöiden toiseuttamista on helpompi tunnistaa, kun taas joskus toiseuttaminen voi jäädä henkilökohtaisen kokemuksen varaan. (Gordon, 2000, s. 157.) Esimerkiksi Lehtonen (2003, s. 50–78) tulkitsee, että sukupuolesta ja seksuaalisuudesta, lisääntymisestä ja perheestä puhutaan koulussa useimmiten hetero-oletuksen kautta ja variaatiot niissä kuvataan ikään kuin poikkeamina normaalista. Sateenkaarinuorten sukupuoli ja seksuaalisuus piilotetaan näkyvistä naisen ja miehen välisen parisuhteenmuodostuksen sekä yhdynäkeskeisyyden kontekstissa ja välitetään näin asenne, ettei heidän sukupuoltaan ja seksuaalisuutta siinä hyväksytä ja että se on aina jotain vähemmän kuin heteroseksuaalisuus (Kjaran & Kristindóttir, 2015, s. 990; Taavetti, 2015, s. 68). Taavetin (2015, s. 83–84, 89) tutkimuksessa tutkittavat sateenkaarinuoret kertoivat kokemuksia siitä, ettei sukupuolen ja seksuaalisuuden variaatioita nähty välttämättä ollenkaan koulussa todellisena ja läsnäolevana ilmiönä tai että varsinkaan sukupuolen moninaisuus mahtuisi kouluun. Myös Lehtonen (2013, s. 45) tunnistaa ilmiön transsukupuolisuuden näkymättömyydestä, jolloin sukupuolen epätyypillinen ilmaisu liitetään useimmiten aina homoseksuaalisuuteen.

Lehtonen (2003, s. 99–101) huomasi myös, että sukupuolijakauma näkyy erityisesti käsityö ja liikuntatunneilla, joissa opettajien sukupuolijakauma on vahva sekä erilaiset käsitykset naisellisesta liikunnasta ja tekstiilityöstä ja käsityksen poikien miehekkäästä liikunnasta ja teknisestä työstä elää vahvana. Hänen mielestään ei riitä, että tätä jakoa yritetään häivyttää sillä, että laitetaan tytöt ja pojat yksinkertaisesti tekemään samaa toimintaa, vaan on tiedostettava kaikki sukupuolijakoa tekevät ilmiöt koulussa kuten seksuaalisuus, perheideaalit sekä työnjaon segregoituminen. Taavetti (2015, s. 80) huomauttaa, että kouluissa voidaan vaikuttaa tasa-arvon lisääntymiseen erilaisilla vaatimuksilla tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelmista sekä vaikuttamalla, kuinka opetussuunnitelmis-

sa käsitellään moninaisuutta. Opetushallitus julkaisikin vuonna 2015 peruskoulun sukupuolten tasa-arvotyötä ohjaavan oppaan, jossa puututaan muun muassa sukupuolen moninaisuuden näkymättömyyteen sekä sukupuolitietoisien opetuksen järjestämiseen (Jääskeläinen, Hautakorpi, Onwen-Huma, Niittymäki, Pirttijärvi, Lempinen & Kajander, 2015).

Boskey (2014) ehdottaa, että sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvä opetus kouluissa alkaisi suoraan sukupuolen moninaisuuden, moninaisten identiteettien ja ilmentämisen mahdollisuuksien paljastamisella vähemmistönäkökulmaan perustuvan lähtökohdan sijaan. Hänen mielestään se helpottaisi kaikkien lasten ja nuorten oman ja toisten sukupuolen ymmärtämistä sekä normien, oletusten ja roolien kyseenalaistamista. Hän muistuttaa, että jo käytössä olevat syrjinnän vastaiset oppitunnit voidaan valjastaa käsittelemään myös sukupuoleen liittyviä kysymyksiä. (Boskey, 2014, s. 449, 454–456.) Taavetti (2015, s. 85) ehdottaa, että sateenkaarinuoret voi ottaa mukaan tekemään moninaisuuteen liittyvää opetusta, mutta asian käsittely ei saa tietenkään jäädä nuorten harteille.

Opettaja voi omalla toiminnallaan vaikuttaa sukupuolinormien ylläpitoon tai purkamiseen ja vaikuttaa välillisesti myös lasten ja nuorten suhtautumiseen. Opettaja voi olla tärkeä tukija ja mahdollistaja esimerkiksi normeja haastavan liikuntalajin pariin vertaisten sitä vieroksessa. Opettaja voi valinnoillaan myös korostaa sukupuolijakoa opettaessaan tytöille tai pojille lähinnä tyypillisenä pidettyjä lajeja. (Lehtonen, 2003, s. 97–98.) Alangon (2014) tutkimuksessa jopa 70% sukupuoleltaan tai seksuaalisuudeltaan moninaisista nuorista kokivat, etteivät voineet puhua opettajansa kanssa luottamuksellisista asioista. Enemmistö opettajista, joille nuoret olivat kertoneet sukupuoli-identiteetistään, olivat suhtautuneet kuitenkin asiaan neutraalisti tai positiivisesti. Neljä henkilöä kertoi opettajan torjuneen heidät. Opettaja voi olla nuorelle aikuinen, jota hän ehkä haluaisi lähestyä, jos vain voisi luottaa, ettei tule torjutuksi. (Alanko, 2010, s. 27.)

Lehtonen (2013) kertoo sukupuoleltaan moninaisilla olevan erilaisia kokemuksia siitä, kuinka koulussa on ollut mahdollista toteuttaa sukupuoltaan. Toiset ovat kokeneet kummastelua, toiset ovat joutuneet salailemaan sukupuolikokemuksiin. Osa on saanut toteuttaa normeista eroavaa sukupuoltaan, kun taas jotkut

ovat kokeneet rankkaakin kiusaamista erilaisen sukupuolen ilmentämisen tai ei-heteroseksuaalisen suuntautumisen vuoksi. (Lehtonen, 2013, s. 45–46.) Esimerkiksi Alangon (2014, s. 28) tutkimuksessa noin 82% transidentiteetin omaavista kertoivat kohdanneensa usein tai toisinaan asiatonta kohtelua, kiusaamista tai syrjintää koulussa ja (sukupuoli-identiteetistä riippuen) 20–40% vastaajista kertoi jääneensä pois koulusta kiusaamisen takia. Myös Aragon, Poteat, Espelage ja Koenig (2014, s. 8–11) yhdistivät sateenkaarinuorten kaltoinkohtelun johtavan ylimääräisiin poissaoloihin, matalampiin kouluarvosanoihin sekä kouluttautumisen esteisiin, kuten lukion keskeyttämiseen tai opintojen venymiseen.

Clarkin ym. (2014, s. 96–97) tutkimuksessa ilmeni transnuorten ja sukupuoltaan pohtivien pelkäävän, että joku koulussa satuttaa, ja noin 20% transnuorista ilmoitti joutuvansa kiusaamisen kohteeksi viikoittain tai useammin. Alangon (2014, s. 28) tutkimuksessa kävi myös ilmi, ettei kiusaamiseen useinkaan puututtu opettajien taholta tai että syy vieritettiin kiusatun harteille. Vielä useammin kiusaamisesta ei viitsitty edes kertoa eteenpäin paljastumisen pelossa tai koska sen ei uskottu johtavan toimenpiteisiin. Boskey (2014, s. 447) näkee, että koulukiusaamista voitaisiin ehkäistä paremmalla opetuksella sukupuolen moninaisuudesta, sukupuoli-identiteeteistä sekä omaksumalla hyväksyttävämmät normit sukupuolen ilmentämiselle niin sukupuolityypilliselle kuin epätyypillisille nuorille koulussa.

4 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tutkimustehtävänä on kuvata, analysoida ja tulkita viiden sukupuolivähemmistöön kuuluvan ihmisen sukupuoli-identiteetin rakentumista lapsuuden ja nuoruuden kasvuympäristöissä, kuten perheessä, koulussa ja vertaissuhteissa. Etsin tutkittavien kertomuksista tyypillisiä sukupuoli-identiteettityön vaiheita sekä kokemuksiin pohjautuvia kasvuympäristöjen merkityksiä niissä. Toivon, että tutkimukseni tuottaa kasvatustieteen kentälle lisää ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta, moninaisen sukupuoli-identiteetin rakentumisesta sekä auttaa kasvattajia ottamaan huomioon ja tukemaan lapsia ja nuoria, jotka pohtivat sukupuoli-identiteettiään näissä ympäristöissä. Tutkimuksessa etsitään vastauksia kysymyksiin:

1. Mitä vaiheita tutkittavat käyvät läpi sukupuoli-identiteetin rakentumisen prosessissa?
2. Mitä merkityksiä lapsuuden ja nuoruuden kasvuympäristöt saavat näissä identiteettikertomuksissa?

Tutkimuskysymyksiin etsitään vastauksia narratiivisen juonirakenneanalyysin pohjalta.

5 Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa tarkastelen tutkimuksen metodologisia valintoja sekä vaiheita. Aloitan esittelemällä laadulliselle tutkimukselle ominaisia piirteitä ja erityisesti narratiivista lähestymistapaa, joka on ohjannut aineiston hankintaa, analyysiä ja tulkintaa.

5.1 Tutkimusstrategia ja tutkimusasetelma

Tutkimusstrategian valintaan vaikuttaa se, mitä ilmiötä tutkitaan ja kuinka siitä on mahdollista saada tietoa (Alasuutari, 1999, s. 37–39; Eskola & Suoranta, 1998, s. 14). Karkeasti jaettuna, kun halutaan saada tietoa muuttujien välisistä yhteyksistä sekä tilastollisista säännönmukaisuuksista, on kvantitatiivinen tutkimus oikea valinta. Kun taas halutaan paneutua ilmiöiden syihin ja merkityksiin, tehdään laadullista tutkimusta. (Alasuutari, 1999, s. 37, 59.)

Eskola ja Suoranta (1998) ehdottavat, että laadullista tutkimusta kuvaa parhaiten sen menetelmälliset valinnat eli tapa, jolla ilmiötä lähestytään. Aineistot ovat usein laadullisesti tuotettuja ja ovat rakentuneet erilaisina kuvauksina tai kertomuksina eli narratiivisesti. Laadullisessa aineistossa on yleensä näkyvissä tutkittavien näkökulma, josta yritetään tehdä päätelmiä ja otanta on usein rajattu koskemaan jonkin tunnusmerkin omaavia yksilöitä. Analyysia ohjaa usein aineisto ilman voimakkaita ennakko-oletuksia ja tutkijan asema mahdollistaa erilaiset näkökulmat ilmiöön. (Eskola & Suoranta, 1998, s. 15–24.) Oma tutkielmani on laadullinen tutkimus näiden määritelmien puitteissa, sillä aineisto on kerätty haastatteluin ja se sisältää kertomuksia, kuvausta sekä tulkintaa tutkittavien omasta näkökulmasta. Aineiston ohjaamana pyrin luomaan tulkinnan haastattelujen sukupuoli-identiteetin rakentumisesta sekä kasvuympäristön merkityksistä siinä. Haastateltavat valikoituivat tutkimukseeni nimenomaan sukupuoli-identiteettinsä perusteella, joka on ei-cis-identiteetti.

Kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimus ei sulje täysin toisiaan pois ja usein niiden menetelmiä voidaan käyttää jopa saman aineiston käsittelyssä. Olennaisempaa on näkökulma, jonka suunnasta tutkimusta lähdetään toteuttamaan. (Alasuutari, 1999, s. 32.) Esimerkiksi oman laadullisen aineistoni pohjalta tuotet-

tuja näkökulmia tarkastellaan suhteessa muihin tutkimuksiin, joissa osassa on käytetty määrällisiä menetelmiä ja näin aiheesta on mahdollista saada laajempi ymmärrys.

Tutkielmani empiiristä osuutta ohjaa narratiivinen näkökulma ja siihen liittyvät menetelmälliset valinnat. Tutkiessamme tietoa ja sen prosesseja voimme huomata, että oikeastaan käsitämme ja tuotamme ja tulkitsemme tietoa nimenomaan kertomusten kautta (Heikkinen, 2010, s. 145). Eli kysyessämme ihmisten kokemuksista, he tuottavat kokemuksensa näkyviin erilaisina narratiiveina. Squire, Andrews ja Tamboukou (2008, s. 1–2) pitävät narratiivisuutta mahdollisuutena tutkia sekä kertomuksia että niiden rakentumista, saada tietoa niiden kertojista ja heidän merkitysrakenteistaan sekä sitä, miten kertomukset otetaan vastaan.

Heikkisen (2010, s. 145) mukaan identiteettien voidaan ymmärtää rakentuvan yhä uudelleen kertomuksissamme. Myös Andrews, Sclater, Squire ja Tamboukou (2007, s. 100) kuvaavat osuvasti identiteettien ja tarinoiden yhteyttä. Heidän mielestään tuotamme itseämme kertomissamme ja kuulemissamme tarinoissa yhteydessä muihin. Tämä tutkielma pyrkii rakentamaan tietoa ei-cis-identiteetin rakentumisesta. Selvittääksemme sitä, meidän on tarkasteltava tämänkaltaisen sukupuoli-identiteetin rakentumisen kertomuksia. Narratiivinen ote aineistonkeruuseen sekä sen analysointiin on siis perusteltua. Vilkka (2006, s. 161–162) huomautti, että transsukupuoliset ovat aktiivisia tiedon tuottajia yhteiskunnassa muun muassa tutkimuksiin osallistumisen kautta ja vaikuttavat siis siihen, millaista tietoa ja käsityksiä transilmiöistä on.

Narratiivinen lähestymistapa on tutkimusmenetelmänä suhteellisen uusi ja sen vuoksi sitä on eri tieteenaloilla ymmärretty, tulkittu ja käytetty eri tavoin (Heikkinen, 2010, s. 144–145; Polkinghorne, 1995, s. 5; Squire, Andrews & Tamboukou, 2008, s. 1). Narratiivisuudesta puhutaan sekä populaarikulttuurissa että sosiaalitutkimuksessa. Tieteellisyyteen kuuluu kuitenkin tietyt lähestymistavat sekä tutkimus- ja analyysimenetelmät. (Squire, Andrews & Tamboukou, 2008, s. 2–3.) Heikkisen (2010, s. 145–152) mukaan narratiivisuutta on lähestytty tie-teessä ainakin neljällä eri tavalla. Nämä lähestymistavat ovat narratiivisuus

konstruktivistisena tiedonprosessina, narratiivisuus tutkimusaineiston kuvaajana, narratiivisuus analyysimenetelmänä ja narratiivisuus käytännöllisenä työvälineenä. Omassa tutkielmassani on näkyvissä kolme ensimmäistä.

Narratiivisuus konstruktivistisena tiedonprosessina kuvaa tiedon ja identiteettien konstruointia kertomusten kautta. Todellisuus muodostuu yksilöiden mielissä ja vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Näin ollen todellisuus ei ole kaikille samanlainen, vaan tieto on ajasta, paikasta ja tarkastelijasta riippuvaa. (Heikkinen, 2010, s. 146–147.) Haastateltavien kokemukset ja tulkinnat on ymmärrettävä heidän ominaan ja heidän kertomuksilleen antamat merkitykset vaihtelevat ajassa ja eri tilanteissa. Sama kertomus voi saada erilaisia tulkintoja jopa samalta henkilöltä eri aikana. (ks. Squire, Andrews & Tamboukou, 2008, s. 5.) Tämä kertoo mielestäni identiteettityön prosessinomaisesta ja joustavasta luonteesta. Esimerkiksi lapsena koettu tilanne voi saada aikuisen kertomana ja tulkitsemana aivan uuden merkityksen.

Narratiivisessa tutkimuksessa ei olekaan ideana päästä absoluuttiseen totuuteen, vaan esittää tutkittavien subjektiivinen kokemus (Hatch & Wisniewski 1995, s. 116–118). Konstruktivismi nähdään uuden tiedon rakentamisena vanhan päälle uusia kokemuksia käsiteltäessä. Näin myös narratiivinen tutkimus konstruoi aikaisemman tutkimuksen ja uuden materiaalin pohjalta uuden näkökulman tutkittavaan aiheeseen. (Heikkinen, 2010, s. 146–147.) Tämä näkyy tutkielmassani siten, että pyrin analyttisesti yhdistämään kaksi elementtiä: moninaisen sukupuoli-identiteetin prosessimaisen rakentumisen (esim. Devor, 2004; Huuska 1998) sekä kasvuympäristöt (esim. Alanko, 2014; Lehtonen, 2003; Taavetti, 2015), joissa tämä prosessi tapahtuu. Aiemmassa tutkimuksessa näitä on tarkasteltu ehkä enemmän erikseen.

Narratiivisuuden ja kertomuksen käsitteiden määrittelyssä on eroavaisuuksia riippuen tutkijasta. Heikkinen (2010, s. 143) näkee narratiivin, kertomuksen ja tarinan lähes toistensa synonyymeinä, vaikka esimerkiksi kirjallisuustieteessä ne saavat hieman toisistaan eriävät merkitykset. Hänninen (2010) taas erottelee kertomuksen, tarinan ja tapahtumat seuraavasti. *Kertomus* on tarinan esittämistä kronologisena tapahtumasarjana. *Juonellinen tarina*, jolla on alku, keskikohta ja loppu, taas muodostuu perättäisten *tapahtumien* tulkinnan seurauksena. Kun

tarinaa tulkitaan, se alkaa jostain ja päättyy johonkin. Keskeltä tulkitaan juonenkulun kannalta olennaisia aineksia ja merkityksiä. (Hänninen, 2010, s. 161–162.) Hyvärinen ja Löyttyniemi (2005, s. 189–191) käyttivät artikkelissaan nimenomaan kertomuksen käsitettä kuvaamaan, miten ja missä järjestyksessä asiat kerrotaan. He tekevät siten eron tarina -käsitteen välille, joka kuvaa heidän mukaansa kertomusten tapahtumakulkua. Heidän mukaansa kertomuksen tutkimisessa ollaan kiinnostuneita muutoksesta tai prosessista tapahtumasta toiseen ja kertojan maailman kokemisesta. Tässä tutkielmassa tutkin siis erityisesti narratiiveja tai kertomuksia, joissa esiintyy prosessinomaista muutosta tapahtumasta toiseen ja joiden pohjalta rakentuu juonellisesti etenevä tarina.

Kertomuksellisen narratiivisen aineiston käsittely vaatii aina tulkintaa ja analyysimenetelmä on valittava narratiivisen aineistoon sopivaksi (Heikkinen, 2010, s. 148). Seuraavaksi käsittelen Heikkisen (2010, s. 148) esiintuomaa ulottuvuutta narratiivisuutta tutkimusaineistona. Narratiivisuutta analyysimenetelmänä (Heikkinen, 2010, s. 149–152) käsittelen luvussa 5.3. Aineiston analyysi

5.2 Aineiston koonti

Narratiivit tutkimusaineistona tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että tutkimuksen kohteena oleva materiaali on narratiivisessa muodossa olevaa kerrontaa, joka voi tarkoittaa esimerkiksi lyhytvastauksia tai pitkiä juonellisia tarinankuvauksia. (Heikkinen, 2010, s. 148; Polkinghorne, 1992, s. 6). Hyvärinen ja Löyttyniemi (2005, s. 191–192) viittaavat Fludernikiin (2000) jonka mukaan kerronnallisuus tai kertomukset voivat olla rikkaampia tai ohuempia riippuen siitä, miten se välittää kokemuksellisuutta. Kerronnalliseen haastatteluun ei ole yhtä oikeaa mallia, vaan se voidaan rakentaa eri tavoin tutkimuksen aihepiirin, haastattelun tekniikan, kysymysten määrän ja vuorovaikutuksen suhteen (Hyvärinen & Löyttyniemi, 2005, s. 192). Omassa tutkielmassani aihepiiriä kuvasti tutkittavien subjektiiviset kuvaukset omasta menneisyydestään. Haastattelutekniikka rakentui teemahaastattelun ympärille, joissa kysymyksiä oli useita sekä laadultaan erilaisia. Vuorovaikutusta haastattelutilanteessa oli rajattu haastattelijan osalta jonkin verran. Seuraavaksi paneudun näihin osa-alueisiin aineiston koonnin osalta.

Aihepiirin valinta ja tutkimukseen osallistujat

Olen tutkimuksessani kiinnostunut ei-cis-identiteetin rakentumisesta haastattelvien subjektiivisten kokemusten ja niistä muodostuvien kertomusten sekä tulkintojen varaan. Lehtonen (2013, s. 48) tunnistaa, että usein sukupuolivähemmistöjä tutkittaessa joudutaan turvautumaan aikuisten kokemuksiin, sillä sukupuolinormeja haastavat lapset ja nuoret harvemmin vielä mieltävät itseään sukupuolivähemmistöön kuuluvaksi. Näin ollen päädyin tutkimaan aikuisia heidän lapsuuden ja nuoruuden kokemuksistaan.

Tutkimukseeni osallistui viisi 25–38-vuotiasta sukupuolivähemmistön edustajaa. Kaikkien tutkimukseen osallistuneiden nimet ovat vaihdettu anonymiteetin suojaamiseksi ja he saivat itse osallistua peitenimensä valitsemiseen. Tutkimuksessani nimillä *Tapani* ja *Jorma* esiintyvät miehet ovat taustaltaan transmiehiä (naisesta mieheksi), *Netta* kertoi olevansa transsukupuolinen nainen (miehestä naiseksi) ja *Dee* (syntymässä määritelty mieheksi) sekä *Nino* (syntymässä määritelty naiseksi) ilmoittivat olevansa muunsukupuolisia. On kunnioittavaa ottaa tutkimuksessa huomioon jokaisen yksilöllinen kokemus ja määritelmä sukupuolestaan (Taavetti, 2015, s. 21, 28). Esimerkiksi Dee kertoi vielä tarkennuksena sukupuoli-identiteettinsä voimakkuuden vaihtelevan, joskus sen olevan enemmän ja joskus vähemmän tärkeää, sekä liikkuvan sukupuolettomuuden sekä jonkinlaisen femiinin välillä.

Päädyin näinkin heterogeeniseen joukkoon, sillä halusin rakentaa käsitystä ei-cis-identiteettiin kasvusta enkä esimerkiksi pelkästään transsukupuolisuudesta. Transkokemusta tutkittaessa onkin hyvä havaita kaksi tulkintaa ja kokemusta sukupuolesta. Transsukupuoliset, jotka usein etsivät väylänsä ”vastakkaiseen” sukupuoleen ja tavallaan operoivat perinteisissä sukupuolen konstruktioissa ja muut transkokemukset, jotka yrittävät taistella perinteisiä konstruktioita vastaan. Molemmat tulkinnot ovat olennaisia tutkittaessa transidentiteettiä, sillä ne tuovat tietoa sukupuolen muutoksesta ja siirtymästä olipa tavoitteena pysyvä tai joustava identiteetti. (Diamond, Pardo & Butterworth, 2011, s. 636–637.)

Lehtonen (2003) käytti omassa tutkimuksessaan termiä ei-heteroseksuaaliset. Ei-heteroseksuaalisuus ja heteroseksuaalisuus ei hänen mukaansa sulje toisi-

aan pois. Hänestä ei tuntunut luontevalta jakaa tutkittavia homoiksi, lesboiksi tai bi-seksuaaleiksi, sillä heidän tulisi itse saada määritellä itsensä, ennen kuin tutkija voi heitä tällaisiin kategorioihin jakaa. (Lehtonen, 2003, s. 33–35.) Itse tutkin sukupuolta samalla periaatteella, ja kutsun tutkittavistani määritelmää ei-cis-sukupuoliset, kun viittaat koko joukkoon. En kokenut esimerkiksi termiä transihmiset sopivaksi, sillä en tiedä kokevatko esimerkiksi tutkimukseeni osallistuneet muunsukupuoliset olevansa trans. Sukupuolikin on muovautuva ja joustava, toisaalta pysyvä, toisaalta liikkuva tutkittavien puheessa.

Haastatteluihin oli myös helpompi löytää osallistujia, kun kohderyhmä oli laajempi. Lehtonen (2013, s. 43) toteaaakin sukupuolivähemmistöihin liittyvän tiedonkeruun olevan vaikeaa tutkimusten osallistujamäärän vähyyden vuoksi. Haastateltavista kaksi löysin yhteisten tuttavien kautta ja kolme heistä ilmaisivat halukkuutensa osallistua tutkimukseen Transtukipisteen yhteyshenkilön levittämän ilmoituksen perusteella. Haastateltavat saivat lukeakseen kutsukirjeeni ennen päästöstä tutkimukseen osallistumisesta (liite 1). Siinä kuvattiin lyhyesti, mistä tutkimuksessa on kysymys sekä millaisia teemoja haastattelussa tultaisiin käsittelemään.

Haastattelutekniikka ja haastattelukysymykset

Haastattelulla saadaan yksilöiden ääni kuuluviin ja tietoa subjektiivisista kokemuksista. Kuitenkin yksilön ”tieto” on aina yhteydessä laajempaan kulttuuriseen kontekstiin, joten haastattelussa tuotetaan myös tietoa kulttuurisista kokemuksista. (Rapley, 2007, s. 15–16.) Koin haastattelumenetelmän siis parhaaksi tavaksi päästä mahdollisimman lähelle tutkittavien kokemuksia ja tulkintaa heidän identiteettinsä rakentumisesta kulttuurisessa kontekstissa.

Aineistoni kokosin teemahaastatteluilla, jossa yhdistyi Atkinsonin (1997; 2002) elämäntarinahaastattelun mukaisesti avoimet kysymykset valmiiksi mietityistä teemoista, sekä tarkentavat kysymykset, jotka muun muassa ohjasivat haastateltavia takaisin aiheeseen (kasvuympäristöt) sekä kronologiseen kerrontaan (identiteetin rakentuminen) (Hyvärinen & Löyttyniemi, 2005, s. 192–193 mukaan). Jokaisen teeman kohdalla haastateltavat saivat siis ensin kertoa vapaasti kokemuksistaan, jonka jälkeen tein tarkentavia kysymyksiä (kts. haastattelu-

runko, liite 2). Teemat haastatteluun muodostetaan tutkimusongelman sekä aikaisemman tutkimuksen perusteella (Hirsjärvi & Hurme, 2009, s. 66). Teemoinani haastattelurungossa oli sukupuoli-identiteetin rakentuminen (esim. Devor, 2004; Huuska, 1998) sekä merkitykselliset ympäristöt: perhe, ystävyssuhteet sekä koulu ja mielenkiinnonkohteet (esim. Alanko, 2014; Lehtonen, 2003; Taavetti, 2015).

Laineen (2006, s. 37) mukaan teemahaastattelu ei ole paras väylä kokemusten löytämiseksi. Kuitenkin tässä tutkimuksessa koin teemat ja myös tarkentavat kysymykset hyödyllisiksi, sillä niillä sai ohjattua haastateltavia takaisin tutkittavaan aiheeseen (kuten lapsuuteen). Koin, että teemat helpottivat myös haastateltavia jäsentämään ajatuksiaan, sillä lapsuudesta ja nuoruudesta oli kuitenkin osalle haastateltavista pitkä aika. Asettelemani teemat esiintyivät myös tutkittavien puheessa spontaanisti heti alusta alkaen, joten en näkisi, että ne olisivat liikaa ohjailleet haastateltavien kertomuksia. Avoimet kysymykseni olivat myös konkreettisia ja kokemuksellisiin kuvauksiin kannustavia kuten ”kerro kouluajoistasi” tai ”kuvaile sukupuoli-identiteettisi vaiheita varhaislapsuudesta nykypäivään”, mitkä ovat tyypillisiä kokemuksia kartoittavassa haastattelussa (ks. Laine, 2006, s. 38). Aineistoni on täynnä kerrontaa: kuvailevia muistoja lapsuudesta erilaisissa tilanteissa sekä tutkittavien omaa tulkintaa niiden merkityksistä identiteetin kehitykselle.

Haastattelut äänitin puhelimeni äänitysohjelmalla ja litteroin, eli kirjoitin auki sanasta sanaan mahdollisimman tarkasti. Tiesin jo litterointivaiheessa, etten aio analyysissäni keskittyä niinkään kielen käyttöön (johon esimerkiksi keskusteluanalyysi keskittyy), vaan kertomuksiin ja kokemuksiin, joten tyydyin kirjoittamaan vain puhutun tekstin auki sitä kuitenkaan muokkamatta vielä tässä vaiheessa (ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, s. 139–140).

Vuorovaikutus haastattelussa

Haastattelutilanne rakennetaan vuorovaikutuksellisesti hyvin pitkälle samalla tavalla kuin mikä tahansa keskustelu, jossa vaikuttavat kysymykset, oletukset sekä erilaiset tavat osoittaa ymmärrystä ja kiinnostusta (Ruusuvuori & Tiittula, 2005, s. 22) ja joka perustuu kielen käyttöön (Hirsjärvi & Hurme, 2009, s. 48).

Tutkimushaastattelua ohjaa tiedon tavoittelu ja tilanteen tekee erityiseksi puheen tallennus, osallistujien erilaiset roolit, keskustelun aloittamisen ja lopettamisen erityiset toimet sekä kysymisen ja vastaamisen vuorottelu (Ruusuvuori & Tiittula, 2005, s. 23–27).

Aloitin jokaisen haastattelun kertomalla, miksi olen kiinnostunut sukupuolen tutkimisesta ja sukupuolen moninaisuudesta. Hirsjärven ja Hurmeen (2009, s. 69) mielestä hyvä haastattelija on luottamusta herättävä, jolloin haastateltavien on helpompi kertoa henkilökohtaisista asioista. Ajattelin, että kertomalla jotain itsestäni, saan myös haastateltavat avautumaan. Myös kutsukirjeessäni (liite 1) on kuvattu rehellisesti tutkimuksen tarkoitusta ja haastattelutilannetta, jolloin ihmiset ovat halunneet osallistua haastatteluun. Osallistujat saivat itse vaikuttaa ehdotusteni pohjalta haastattelupaikkaan, mikä on Hirsjärven ja Hurmeen (2009, s. 74) mielestä hyvä vaihtoehto. Kolme haastattelua toteutettiin kahvilassa ja kaksi haastattelua kahden kesken erikseen varatussa tilassa. Haastattelut kestivät noin 40-80 minuuttia ja usein haastattelujen kesto riippuikin enemmän haastateltavasta, kuin haastattelijasta (ks. Hirsjärvi & Hurme, 2009, s. 74).

Rapley (2007, s. 16–18) sekä Ruusuvuori ja Tiittula (2005, s. 29) muistuttavat haastattelun olevan aina vuorovaikutuksellinen tilanne, jossa haastateltava ja haastattelija tuottavat versioita tapahtumista, kokemuksista ja ajatuksista. Haastattelijan kysymykset, sanavalinnat, kannustaminen ja verbaalinen sekä kehollinen palaute vaikuttavat siihen, mitä haastateltava kertoo (Ruusuvuori & Tiittula, 2005, s. 31). Pyrin haastatteluissa minimoimaan omaa vaikuttavuuttani, olemalla tietoinen tästä faktasta ja sen pohjalta pitäytymään valmiissa teemoissa ja kysymyksissäni sekä välttelemään omia kommenttejani haastateltavien puhussa. Koitin kuitenkin osoittaa mielenkiintoa, kuuntelemista ja kehottaa puhujaa jatkamaan verbaalisen minimipalautteen avulla (kuten ”mm” tai ”niin, joo”) (ks. Ruusuvuori & Tiittula, 2005, s. 26) sekä myös ilmeillä ja eleillä (ks. Hirsjärvi & Hurme, 2009, s. 119).

5.3 Aineiston analyysi

Aineistoni analyysia ohjaa aineiston kerronnallisuus. Ensisijaisen tärkeää on muistaa, että ilmiö nähdään kulttuuristen metodien läpi analysoiden erilaisina

tulkintoina maailmasta ennemmin kuin pelkkänä kuvauksena todellisuudesta (Silverman, 2000, s. 823). Analyysiäni ohjaa, miten tutkittavat itse luovat tulkintojaan lapsuudestaan. Tulkinnat ja merkitykset lapsuuden ja nuoruuden merkityksellisille kokemuksille ovat muotoutuneet vasta aikuisuudessa. Analysointi tehdään siis kertomuksista, joissa yksilö esittää, tulkitsee, rakentaa ja välittää todellisuuttaan tutkijalle (Aaltonen & Leimumäki, 2010, s. 119). Kertomuksia tai muita tekstilajeja on monenlaisia yhden haastattelun sisällä ja niiden analyysiin ei voi antaa yhtä tiettyä ohjetta, vaan tutkijan on sovellettava tutkimuskysymystensä pohjalta sopivimpia menetelmiä (Hyvärinen, 2010, s. 90). Eli analyysimenetelmä on valittava sen mukaan mitä halutaan selvittää (Silverman, 2000, s. 825).

Polkinghorne (1995) jakaa narratiivisen analyysin kahteen osaan, jotka ohjaavat omaakin analyysiani: narratiivien analyysiin ja narratiiviseen analyysiin. *Narratiivien analyysissä* luokitellaan erillisiä kertomuksia jonkun tietyn piirteen mukaan (kuten perhe, koulu, vertaiset), kun taas *narratiivinen analyysi* tuottaa uuden kertomuksen aineiston narratiivien pohjalta (kuten ei-cis-identiteetin rakentuminen) (Polkinghorne, 1995, s. 5–6.) Narratiivinen tutkimus tuo siis esiin aineistossa esiintyviä keskeisiä teemoja tutkijan muodostaman uuden kertomuksen kautta ja on aina tutkijan muodostama konstruktio tutkittavasta aineistosta (Heikkinen, 2010, s. 149, 151).

Hänninen (2010, s. 166) sekä Polkinghorne (1995, s. 6) molemmat puhuvat narratiivisen analyysin puolesta, jossa siis aineiston pilkkomisen sijaan kertomuksia käsitellään kokonaisuuksina. Tähän olen myös itse pyrkinyt muodostaessani tutkittavien kertomusten pohjalta uuden ei-cis-identiteetin rakentumista kuvaavan tarinan, johon yhdistän toisaalta myös kertomuksia ja kokemuksia kasvuympäristöistä: perheestä, koulusta ja vertaissuhteista. Hänninen (2010, s. 163) muistuttaa, että tutkija voi samasta tapahtumakulusta saada erilaisia tulkintoja muuttamalla näkökulmaa, esimerkiksi tarkastelemalla ajan kulumista, syyseuraussuhteita tai merkityksen antoja. Omassa tutkimuksessani olen järjestänyt aineistoa muun muassa ajalliseen järjestykseen lapsuudesta ja nuoruudesta nykyhetkeen sekä merkityksenantoja kasvuympäristöille. Joku toinen tutkija olisi varmasti valinnut erilaisen juonellisen etenemisen. Näin ollen olen saanut ai-

neistosta erilaisen näkökulman esiin, kuin joku toinen aineistoa käsittelevä tutkija.

Aineistona ei-cis-identiteetikertomuksen näyttäytyvät omaelämäkerronnallisina kirjoituksina. Tällaista aineistoa voi olla haastavaa tulkita juonellisesti etenevänä, mutta sitä helpottaa, jos kerrotaan jostain tietystä elämäntapahtumasta, kuten tässä identiteettityöstä. Mielenkiintoista on, että narratiivinen aineisto on lähestulkoon aina poikkileikkausasetelmalla kerätty, vaikka kiinnostuksen kohteena on ajallisesti etenevät kertomukset. Toisaalta tarkoituksena onkin ymmärtää kertojan tämänhetkiset tulkinnat omasta menneisyydestään. (ks. Hänninen, 2010, s. 163–166.)

Analyysiä tehdessä on hyvä huomata, että kertomus ja tapahtumat eivät aina kulje samalla nopeudella haastateltavien puheessa. Haastateltava saattaa hypätä pitkiäkin ajanjaksoja elämässään yli tai ohittaa ne muutamalla lauseella ja taas vastaavasti kertoa jostain merkityksellisestä ajanjaksosta erittäin yksityiskohtaisesti. (Hyvärinen, 2010, s. 93.) Lisäisin myös, että kertomukset eivät aina noudata kronologista järjestystä vaan tutkittava saattaa hypellä ajanjaksosta toiseen esimerkiksi lapsuudesta aikuisuuteen ja sitten nuoruuteen. Nämä hetket, joita tutkittavat yksityiskohtaisesti kuvaavat ovat merkityksellisiä (Hyvärinen, 2010, s. 93). Merkityksellisten tapahtumien merkityksellisyys korostuu, kun kertoja liittää yksittäisen tapahtuman yleisempään pohdinnan tasoon tai hypoteettiin tapahtumiin (Hyvärinen 2010, s. 97–98). Esimerkiksi Netta, muistellessaan lapsuudenkotiaan isän ja veljen kanssa, pohti olisiko tajunnut oman naisellisuu- tensa aikaisemmin, jos äiti olisi ollut läsnä.

Juonianalyysi

Valitsin analyysimenetelmäksi juonianalyysin, jossa tarinaa tarkastellaan alusta loppuun, etsien millaisia olennaisia tapahtumia ja henkilöhahmoja välissä esiintyy. Juonianalyysissä periteisesti keskitytään erilasten vastakohtien vaihteluun onnesta epäonneen ja vastoinikäymisestä voittoon. Tarinat ovat usein kehityskertomuksia, joissa päähenkilö saavuttaa kasvun erilaisten haasteiden kautta. (Hänninen, 2010, s. 169–170.) Sukupuoli-identiteetin rakentumisen tarinaa tarkastellaan siis erilaisten vaiheiden kautta lapsuudesta nykyhetkeen ja kasvu-

ympäristöjen merkityksiä tarkastellaan olennaisina tapahtumina ja henkilöhahmoina näissä vaiheissa. Myös Hyvärinen (2010, s. 93) muistuttaa, että ajallinen eteneminen täytyy suhteuttaa teemojen esiintymiseen. Omassa tutkimuksessa ni tämä käytännössä tarkoittaa siis teemojen perhe, vertaissuhteet, koulu ja kulttuuri kuljettamista eri ajanjaksoissa. Perheen tai ystävien merkitys esiintyy eri tavalla lapsuudessa ja nuoruudessa, puhumattakaan nykypäivästä.

Analyysin vaiheisiin olen käyttänyt Alasuutarin (1999) viittaamaa Proppin (1975) metodologia, jossa kertomuksista tehdään juonitiivistelmät ja sen jälkeen verrataan niitä toisiinsa etsien yhdisteleviä ja erottavia piirteitä. Samankaltaisia juonirakenteita (Proppin funktiot) mukailevat tarinat voidaan luokitella samankaltaisiksi kertomuksiksi. Olennaista on havaita juonen etenemisen kannalta olennaiset juonenkäänteet. (Alasuutari, 1999, s. 129–130.) Tein siis jokaisen tutkittavan haastattelun pohjalta ajallisesti etenevän tiivistelmän, joissa yritin ryhmitellä lapsuudessa, nuoruudessa ja aikuisuudessa merkityksellisiä tapahtumia, henkilöitä, kokemuksia ja ympäristöjä. Alasuutari (1999, s. 131) huomauttaa, että tämänkaltaisen tyypittely on aina tulkinnanvaraista ja toimii vain apukeinona aineiston käsittelyssä.

Tiivistelmien tekeminen ja niiden yhdistelyn ja luokittelun ideana on saada jonkinlainen käsitys teksteistä sekä pystyä sanomaan jotain yhteneväistä koko tarkasteltavasta aineistosta kokonaisuutena. Juonityypit on suhteutettava toisiinsa, jotta tämä kvalitatiivisen analyysin vaatimus täyttyy ja kertomusten merkitysrakenteita voidaan tulkita. Juonirakenne ei siis itsessään ole vielä tulosta vaan se tuo esiin merkityksiä. Rakenteiden pohjalta voidaan siis tulkita mitä ne oikeastaan kertovat todellisuudesta. (Alasuutari, 1999, s. 131–135.) Numeroin ja nimesin juonen etenemisen kannalta olennaiset juonenkäänteet merkityksellisiksi vaiheiksi ja kun yhdistin kaikkien tutkittavien kertomukset, muodostuivat juonenkäänteet: sukupuolen huolettomuuden vaihe, sukupuolittamisen vaihe, opitun roolin vaihe, vastoinikäymisten ja selviytymisstrategioiden vaihe, rajojen koettelemisen vaihe, sukupuolen kyseenalaistamisen vaihe ja sukupuolen löytämisen ja toteuttamisen vaihe.

Vaiheittain etenevään analyysiin ja sen pohjalta tekemiini tulkintoihin päädyin, kun huomasin samankaltaisuuden tutkittavien sukupuoli-identiteetin rakentumisen tarinan juonenkäänteissä. Näissä juonenkäänteissä painottuivat erilaiset merkittävät tapahtumat tai oivallukset omasta itsestä. Vaiheittain etenevälle mallille löysin tukea myös Devorin (2004) ja Huuskan (1998) tutkimuksista, joissa he ovat kuvanneet identiteettityön vaiheita. Huomasin myös, että heidän tuloksissaan oli paljon samankaltaisuuksia sekä keskenään että minun tulkitsemieni vaiheiden kanssa. Tämänkaltaiset dynaamiset identiteettiprosessia kuvaavat mallit ovat Diamondin, Pardon ja Butterworthin (2011, s. 638) mielestä mielenkiintoinen suunta transtutkimukselle tulevaisuudessa. Vaiheiden lisäksi halusin tarkastella kasvuympäristöjen merkityksiä identiteetin rakentumiselle, sillä Devorin ja Huuskan tutkimuksissa sitä ei niin analyytisesti tehty. Lisäksi, vaikka kasvuympäristöjä perhe, koulu ja vertaiset on sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen tutkimuksissa aiemmin tarkasteltu (esim. Alanko, 2014; Lehtonen, 2003; Taavetti, 2015), niissä ei ole analyytisesti tarkasteltu kasvuympäristöjen vaikutuksia identiteetin prosessinomaiselle rakentumiselle. Tulososiossa on esitelty tarkemmin tekemäni tulkinnat näiden vaiheiden sisällöistä ja suhteesta kasvuympäristöihin.

Tulokseni eivät siis tarkoita, että jokaisessa tarinassa juoni ja tapahtumat olisivat menneet samalla tavalla ja kaikissa kertomuksissa olisi esiintyneet kaikki juonirakenteen, vaan tavoitteena oli luoda uusi, koko aineistoa kuvaava kehyskertomus ei-cis-identiteetin rakentumisen vaiheista (kts. Alasuutari, 1999, s. 131; Devor, 2004, s. 42–43; Heikkinen, 2010, s. 151; Huuska, 1998, s. 21; Polkinghorne, 1995, s. 5–6). Pyrin myös tuomaan yksilöllisiä merkityksellisiä kertomuksia ja kokemuksia esiin (ks. Lehtonen, 2013, s. 46).

Pohdin muodostamieni vaiheiden kronologisuutta, sillä kaikilla ne eivät esiintyneet välttämättä tässä ”järjestyksessä” vaan esimerkiksi erilaisia vastoinikäymiä ja selviytymisstrategioita tutkittavilla oli pitkin matkaa. Aaltonen ja Leimumäki (2010, s. 123) huomauttavat, että tarinan irrottaminen tekstistä on aina tutkijan päättelyn tulos, jos esimerkiksi tarinaa ei ole kerrottu kronologisessa järjestyksessä ja tutkija asettelee sen kronologiseen järjestykseen. Eli tutkimuskysymysten lisäksi analyysiin ja tulkintaan ovat vaikuttaneet omat päätelmäni aineistos-

ta. Esimerkiksi alun perin minun ei pitänyt rakentaa analyysia sukupuoli-identiteetin rakentumisesta, mutta huomasin vaiheittaisen etenemisen aineistoon tutustuessani ja siitä tulikin analyysini kantava runko. Alasuutarin (1999, s. 134) mukaan juonirakenneanalyysissä onkin olennaista löytää kertomuksissa olevia rakenteita, eikä luokitella aineistoa vain tutkijan itsensä muodostamien teemojen mukaan. Myös teeman ”vertaiset” muodostin aineiston pohjalta tutkittavien kertomuksista muun muassa lapsuuden ja nuoruuden ystävyys-suhteista ja koulusta. Haastatteluissa ei sellaista teemaa suoraan esiintynyt.

6 Tutkimustulokset ja niiden tulkintaa

Tuloksia lukiessa on hyvä muistaa sukupuoli-identiteetin prosessinomainen rakentuminen (ks. Diamond, Pardo & Butterworth, 2011, s. 637–638). Vaikka identiteetin rakentumiseen vaikuttavia tekijöitä on pyritty jäsentämään lineaariseen muotoon, se ei tarkoita, että kaikilla tutkittavilla vaiheet etenevät juuri tässä esitetyssä muodossa. Vaiheet ja niissä kuvatut ilmiöt ovat osittain päällekkäisiä ja jollain ei välttämättä esiinny kaikkia vaiheita. Jossain vaiheessa on voinut viettää enemmän ja jossain vähemmän aikaa ja jokin vaihe on voinut olla merkityksellisempi kuin toinen. (ks. Devor, 2004, s. 42–43.) Kasvuympäristöjen merkitykset kulkevat läpi kertomuksen, painottuen kuitenkin eri tavalla eri vaiheissa. Tätä olen yrittänyt saada esiin esittämällä niitä tiettyjen vaiheiden sisällä. Tavoitteena on esittää analyysin pohjalta muodostuneita keskeisempiä tulkintoja haastateltavien sukupuoli-identiteetin rakentumisen yhteisestä kertomuksesta, unohtamatta myös yksilöllisiä kokemuksia.

Tekstikatkelmia olen muokannut luettavampaan muotoon esimerkiksi poistamalla ylimääräisiä täytesanoja (”niinku”, ”siis”) pyrkien säilyttämään kuitenkin katkelman sisällön ja esitystavan mahdollisimman tarkkana (ks. Hirsjärvi & Hurme, 2009, s. 194–195). Olen myös joutunut katkomaan osan katkelmista tuodakseni esiin sen keskeisimmän sisällön. Katkaisun ilmoitan aina kolmella pisteellä (...). Olen ilmoittanut aina katkelman perään tutkittavan peitenimen, sillä osassa katkelmia on olennaista ymmärtää kyseisen henkilön tausta. Näin osoitan myös, että katkelmia on jokaisen osallistujan haastattelusta, joka taas lisää luotettavuutta. Osaan katkelmista olen lisännyt hakasulkeisiin [ ] jonkin sisältöä täsmentävän määrään, jos lainauksen yhteys ei tule täysin katkelmasta itsestään esiin. Hakasulkeissa saattaa olla myös haastateltavan nonverbaalista viestintää kuvaava käsite, jos haastateltava on esimerkiksi nauranut.

6.1 Sukupuolen huolettomuuden vaihe

Ensimmäistä vaihetta kutsun *Sukupuolen huolettomuuden vaiheeksi*. Haastattelutavat kuvaavat, kuinka vielä varhaislapsuudessa omaa tai muiden sukupuolta tai sukupuoli-identiteettiä ei oikeastaan aluksi ole tiedostettu tai sillä ei ole ollut niin väliä yksilölle itselleen eikä lähiympäristöissä toimiessa. Jos kavereita oli,

niitä oli tyttöjä ja poikia ja sen kuvattiin olevan luonnollista tiettyyn pisteeseen saakka. Tässä vaiheessa pystyi toimimaan ja leikkimään itselle luonnollisella tavalla eikä sitä ulkopuoleltakaan pahemmin vieroksuttu.

No mä veikkaan, et ihan alkuun se on ollu semmonen, et on ollu jotenki semmoses sukupuolettomas tilassa, et kaikki ollaan vaan sitä mitä me ollaan... (Tapani)

...leikit vaihteli ihan sitte sen mukaan oikeestaan, et kenen kaverin kanssa oli, että yksin tavallaan ehkä leikinki vähemmän, enemmän sitten pelailin ja rakentelin jotai legoja mutta, tykkäsin hirveesti aina sosiaalisist leikeistä ja olin aina kavereiden kaa, kun se oli mahdollista, kävin aina kyselee kavereita ulos ja kavereita oli tyttöjä ja poikia ja se oli ihan normaalia ja tietysti tiettyyn ikään asti siinä ei lapsilla itsellään oookkaan niin väliä... ...ja sillon niinku ihan lapsena tää koko sukupuoliasia niin, ei mulla tavallaan ollu, niinku ei lapsilla ehkä olekkaan käsitystä siitä, mitä niinku sukupuoli yleensäkin tarkoittaa. (Netta)

...mulla ei vissiin siinä vaiheessa ollu oikee sukupuolta omasta mielestä ja mul oli hyvin semmoset poikamaiset leikit... (Jorma)

Leikit ovat saattaneet toimia myös erilaisten roolien kokeiluna, kuten Nino kuvaa:

...kyl mä muistan sen, et ku mä olin tarhassa, niin oli esimerkiks kotisleikkejä, nii mä olin kyl isä välillä. Niinku aika useinki. Mut sitähan varmaan aika monetki lapset. Niinku sit ne pojat ei useinkaa suostunu sinne leikkeihin nii sit mä suostuin siihen isän rooliin, useamminki ku kerran nii et se on jääny kuitenkin mieleen... (Nino)

Huolettomasta lapsuudesta kertoo myös läheiset vertaissuhteet esimerkiksi sisarusten tai kavereiden kesken, joissa on voitu toteuttaa monenlaista toimintaa, ainakin Ninolla, Tapanilla ja Netalla. Jorma taas kertoi leikkineensä isoisänsä kanssa muun muassa sotaleikkejä lapsena. Dee taas kertoi viihtyneensä lapsena paljon yksin.

Tässä vaiheessa painottuu perheen merkitys yksilölle ominaisen toiminnan mahdollistajana. Perhe on hyvin pitkälti antanut lastensa olla millaisia ovat ja tukeneet mielenkiinnonkohteita muun muassa lelu- ja vaatevalinnoissa sekä teettäneet monipuolisia aktiviteetteja kiinnittymättä sukupuoleen:

...mul on hyvin liberaalit hippivanhemmat tässä suhteessa ollu. Nii kyl se on aina ollu sillee aika selkee, että ole mitä olet kunhan et ole ääliö... (Dee)

No ne [perhe] on tukenut kyl siinä mielessä, että mä oon saanu ne autoradat ja mä oon saanu niinku olla... (Tapani)

...mä oon pitkälti saanu olla se kuka mä sitte oon. Että mä oon saanu ostaa niitä vaatteita mitä mä oon halunnu, mä oon saanu pitää semmosta hiustyylä, ku mä haluan, et mua ei oo niinku pakotettu mihinkään muottiin. Ja tota mä oon saanu harrastaa sitä mitä mä oon haluan, et mä oon just harrastanu jalkapalloa ja jääkiekkoo... (Nino)

No mä luulen et oma läheinen perhe ei ollukkaan se, joka sitä mitenkään olis halunnu ohjata sitä mihinkään suuntaan. Must tuntuu, et isä tykkäs hirveesti että mä olin sellane ahkera ja poikamainen ja ties vaikka se ois toivonukki vähän niinku poikaa jos näin niinku voi sanoo. Ja sitte taas äiti teetti minulla kaikkee taiteellisia asioita ja minusta niinku oli varmaan heille molemmille jotenki iloa. (Jorma)

Lapsuudessa erilaiset ihailun ja samaistumisen kohteet ovat kohdistuneet enemmän vastakkaiseen sukupuoleen ja on esimerkiksi saatettu samaistua jompaankumpaan vanhempaan tai lapsuuden kavereihin:

Mä oon ihan pienestä lapsesta asti ihailu kaiken maailman remonttimiehii mitä meillä juoksi. Jotai semmosia, jotka on oikee toiminnallisia tai ammattimiehiä, jotka touhus hirveesti. Ja sit se Mannerheim esimerkiks, että sitte mun piti saada leikkiä niitä, et vähän niinku samaistuin niihin iha kauheesti... (Jorma)

Tosiaanki lapsenaki nii mä muistan et mä aina ihailin äitiä ja halusin olla kuin äiti tai halusin olla äiti. Äiti oli kaunis ja teki mallin töitä. Ja no mun äiti ja isä eros, ku mä olin aika nuori, mut mä en ikinä ollu isääni silleen, että jotenki ihailu tai halunnu olla kuten isä tai kuvitellu et must kasvaa kute isä. (Netta)

...mä pelasin paljon kaikkee pihapelejä poikien kanssa ja samaistuin niinku enemmän siihen poikamaailmaan ku tyttömaailmaan... (Nino)

Toisaalta Dee taas kertoi, kuinka ei ole oikein koskaan osannut samaistua muihin ja hän viihtyi lapsena paljon yksin.

Lapsuus ennen kouluikää kuvataan melko huolettomana aikana, jolloin perheestä tai vertaisilta ei ole vielä tullut kovaa painetta toteuttaa sukupuolityypillistä käyttäytymistä. Päinvastoin perhe ja vertaiset ovat osaltaan mahdollistaneet luonnollisia leikki-, lelu- ja kaverivalintoja. Haastateltavien kertomuksissa ei esiintynyt myöskään institutionaalisen varhaiskasvatuksen sukupuolittuneisuus, joko siksi ettei sellaiseen ole lapsuudessa osallistuttu tai sieltä ei erityisesti muistettu mitään. Myös Huuska (1998, s. 21) huomasi kuvatessaa transsukupuolisten sukupuoli-identiteetin kehittymistä lapsuuden olevan viattomuuden ai-

kaa, jossa yksilö samaistuu toivottuun sukupuoleen ja heidän toimintaansa. Hänen tutkimuksessaan hyvin pian ympäristön palautteesta lapsi tajuaa oman syntymässä määritellyn sukupuolen, joka kuvaa seuraavaa vaihetta.

6.2 Sukupuolittamisen vaihe

Seuraavassa vaiheessa tutkittavat ovat törmänneet sukupuolitettuun maailmaan ulkopuolelta tulevien määritelmien kautta. Tätä vaihetta kutsun *sukupuolittamisen vaiheeksi*. Huuska (1998, s. 21) ja Devor (2004, s. 48) kuvaavat, kuinka lapsi saattaa hyvin varhain toivoa olevansa toista sukupuolta, kuin mitä muut määrittelevät. Tätä ilmaisi omassa tutkimuksessani Tapani ja Jorma. Viimeistään kouluikään mennessä tutkittavat kuvasivat törmänneensä sukupuolen kaksijakoiseen määrittelyyn ja siihen, että muut ovat määritelleet millaisia tyttöjen ja poikien tulisi olla ja kuinka kuuluisi toimia (ks. Taavetti, 2015, s. 82).

...ei painostettu, eikä käsketty, mut et ikäänkui ulkopuolelt tuli vähä erilaisii esimerkiksi ulkonäkö-, niinku kannustettiin tai tuettiin erilaisiin muotteihin menemistä... Sit kouluun menness viimeistään tajus sen, niinku iski päin näköö kunnolla, että ketkä on mitäkin näit binäärin kategorioi ja mitä, mimmosii sillo kuuluu olla ja kenen kans olla... (Tapani)

Jakoa tyttöihin ja poikiin on tehty selväksi muun muassa vertaisryhmässä ja tutkittavilla on ollut vahva tunne siitä, että vertaisryhmässä määritellään missä ja miten heidän tulisi toimia:

Se on varmaan ollu siinä eskari-ikäsenä... Joo sillon mä aloin kiinnittää siihen [sukupuoleen] huomioo varmaan ennen kaikkea, koska kaikki muutki alko kiinnittää huomioo. Tavallaan ku se on semmonen yhteinen sosiaalinen tapahtuma et tajutaan, et tajutaan, tajutaan niinku anatomiset erot. Ja sitte tota, sitä kautta sitte tietysti suoraan määritellään kuka on mitäki ja sitte pikkuhiljaa tulee tyttöjen ja poikien leikit ja sit ala-asteikäsenähä ne on niinku hirveen vahvasti erikseen sitte... (Netta)

Kylhä siin niinku tuli monis tilanteis se jako, et tavallaan muistutettiin, et kumpan kategoriaan sä kuulut. Ja sit sen jälkeen huomas että kaikki oman kategorian tyypit toimi näin ja noi muut meni tuolla ja jos mä meen tonne, ni mä oon ainoo tuolta kategoriasta tuolla, jolloin tulee sit se ryhmäpaine, et no okei tääl on kivaa, mut sit taas hetken pääst mua ajetaan tähän. Et tavallaan siirrettiin koko ajan tänne kategoriaan. Ja sit jossain vaihees totes, et ku muut koko ajan siirtää mut tänne, nii neki hetket, ku mä saisin päättää, niin ehkä mun kannattaa olla täällä, koska sit mähä jään ulkopuoliseksi täällä... (Tapani)

Tässä vaiheessa esiintyvää hämmennystä ja kipuilua on esiintynyt etenkin suhteessa vertaisiin. Kaksijakoiseen maailmaan törmääminen ja se, että sukupuoli-roolit näyttivät olevan muille lapsille selvillä, saatettiin kokea hämmentäväksi tai itselle vieraaksi.

Ilmeisesti ne roolit oli lapsilla niinku aika tiedossa. Mul oli yks semmonen lelu, semmonen apina, Aksu-apina ja sit joku tyttö tuli kysymään multa, et kumpi se on? Nii mä sanoin et ei kumpikaan ja se sano et pakko sen on olla jompikumpi. Siinä vaiheessa mä olin, et tässä on nyt jotain outoo että nää ihmiset puhuu jostain semmosesta kontekstista, että se ei niinku kuulu minun elämään... (Jorma)

Kyl mä muistan sen aina semmosena aika hämmentävänä konseptina. Muille se tuntuu olevan kauheen selkee. Joku kertoo mitä sä oot ja sit sä oot sitä. (Dee)

...kyl mä muistan, et mä oon niinku miettiny silloin, että miks jotkut oli niin onnekkaita, et sai syntyä pojaks, ja jotkut ei ollu nii onnekkaita ja joutu sit syntyä tytötk. Ja mä aattelin et kaikki aattelee. Siis mä oon varmaa ollu vasta siis teini-ikänen ku mä oon tajunnu et itseasias mun nais-, tyttöpuoliset kaverit on ihan tosi tyytyväisiä siihen et ne on tyttöjä. (Tapani)

Haastateltavat ovat kokeeneet erilaisuutta ja ulkopuolisuutta suhteessa vertaisiin, kun omat tuntemukset ja muiden odotukset eivät kohtaa. Myös Devor (2004, s. 47) tunnisti lapsena koetun ahdistuksen, kun ympäristön odotukset ja omat toiveet vertaissuhteille ja leikkille ovat ristiriidassa. Haastateltavat ovat kokeneet biologisen sukupuolensa määritelleen monia asioita toimiessaan vertaissuhteissa.

...Minä siis veikkasin et mä oon niinku toiselta planeetalta oikeesti, että ei oo ketään niinku samanlaista, että tuntemukset sillee kummallisia... (Jorma)

...ainaki siinä on tullut erilaisuuden kokemus, kun menee poikien kaa pelaamaan, niin sehän on kauheeta, jos tyttö tekee maalin, nii mun maaleja hirveen usein ei hyväksytty. Et sit vaa yhtäkkiä kaikki pojat näki et ei se mennykkää maaliin... (Nino)

...kun mä just leikin tyttöjen kanssa niin mä koin et mä oon niinkun erilainen. Tai siis mä koen olevani vaan ihan oma itseni, mut et mä huomasin et muut aattelee, et mä oon jotenki erilainen. Ihan vaan se, et mä leikin muutaki tyttöjen kans, ku niitä leikkejä mitä muut pojat leikki. Niin se oli, ja toki sitä jossain vaihees vähän silleen salaili just... (Netta)

Jorma, joka vietti lapsuudessaan paljon aikaa aikuisten seurassa, kuvasi myös erityisesti omien sukulaisten painostaneen häntä tyttötyyppilliseen käytökseen koulun alkaessa, vaikkei omasta ydinperheestä samanlaista painetta tullut:

Vanhemmat varmaan oli jossain vaiheessa, että on tossa tytössä varmaan jotain vikaa. [nauraa] Ei sit sinänsä puuttunu siihen asiaan, mut sitten ku alkoi lähestyä kouluikää nii sieltä tuli se, että nyt meit kouluun ja sit meit niinku muitten kanssa sinne nii sit sukulaiset alko painostaa että, nyt pitäis alkaa sit käyttäytymää niinku tyttö. (Jorma)

Sukupuolittamiseen päättyi myös varhaislapsuuden huolettomuus:

Siihen niinku oikeestaan se lapsuus loppu, että nyt täytyy sitte omaksua näitä tammöset yhteiskunnan normittamat roolit ja siitä se varmaan alko sit itellä selänselän, että rupes jotenki kipuilee sitä, että ei sit oikee istunu joukkoon. (Jorma)

Sukupuolen kahtiajako on näkynyt myös koulun käytännöissä ja opettajien toiminnassa, kuten erilaisissa tilanteissa jakoina tyttöihin ja poikiin, vessatiloissa ja liikunnassa sekä käsityöissä, joka myötäilee esimerkiksi Lehtosen (2003, s. 99–101) tuloksia koulun liikuntatuntien ja käsityön sukupuolittuneisuudesta. Käytänteet ovat saattaneet syrjäyttää lapsen omasta mieluisasta vertaispiiristä tai niitä on kuvattu epämieluisiksi.

Koulussahan vahvasti sillo 90-luvun alussa ku mä aloin koulun nii kyllä eroteltiin sukupuolet. Ihan mentii ruokalaanki, en muista mentiinkö aina, mut saatettiin mennä tyttö-poika jonoissa tai jotenki. Opettajat varmaan oletti, et tytöt halua olla tyttöjen kans ja pojat poikien kans, joka ei täysin hullu ajatus ollu tietenkään. Mut et mun kohalla sitte mä usein jouduin olla erilläni niistä mun tyttökavereista... (Netta)

...kouluaikana niin tavallaan se just sukupuolijaottelu poikien juttuihin ja tyttöjen juttuihin oli tylsää. Meil oli puutyöt ja oliko ne silloin, oisko ollu käsityöt nimeltään. Pojat teki niit puutöitä, tytöt teki niit ompeluhommii. Ei ne ompeluhommat mua sinänsä kiinnostanu, eikä edelleenkään kiinnosta... ..mutta näitä jaotteluita kuitenkin mä muistan, et se vähä hämmens mua, et kaikki tyttöjen ja poikien ryhmät. Tai ehkä jossai tietyis liikunnassa siinä oli järkee... (Netta)

Nämä ovat saattaneet johtaa myös epämiellyttäviin tilanteisiin, kuten Deen ja Ninon kertomuksissa:

Esimerkiksi koulussa kävi kerran sillo, mä en muista, varmaan tokalla luokalla, et meil oli sijaisopettaja, joka oli sinä päivänä ekaa päivää. Just sinä aamuna me pörskuteltiin fluoria. Mä en tiedä tehdäänkö sitä enää, silloin pörskuteltiin fluoria. Sitte kaikki pörskutteli sitä, nii sit ei voinu puhua, ku oli suu täynnä sitä ja sitte opettaja sanoi, et no nyt tytöt voi mennä sylkemään. Mä en tehny mitään, nii sit se niinku osotti mua et hei meit nyt säki, et tytöt saa mennä sylkemään et et sä varmaa halua olla täällä. Sit mä olin sillo aha okei, ja sit mä olin sillo ihan sama, mä meen. Mut sit mä menin vanhast tottumuksest poikien vessaan

ja se huomasi sen ja se oli sit sillee, et hei mitäs sä sielä teet, no ensinnäkin olisin tietysti voinu sanoo et se on aika dorkaa et tos on niinku kaksikymmentä tyttöä jotka jonottaa yhteen-, eiku ei meit ollu ees nii iso luokka, mut kuitenkin sillee et siin oli jono. Jos me mennää erikseen, nii eiks se oo ihan sama mihin lavuaariin sen, sylkäsee. Mut, sit mun täyty korjata sitä, et hei että mä oon itseasiassa, en ole [tyttö]. Ja toisaalta mua jo sillon harmitti se, että miks mun edes pitää mainita asiasta? Miks sil on mitään merkitystä? Että ei sen pitäis tulla minusta esiin. En mä tietysti osannu artikuloida sitä sen ikäsenä tälle, mut muistan, et mua jäi harmittamaan se et niinku, et miks näinkin perusasiasta siitäki pitää tehdä numero? (Dee)

Mä muistan, et mua on aina ärsyttänyt kaikki kansanlaulut, koska ne on niin tyttö-poika painotteisii. Et mä joskus kieltäydyin ala-asteella laulamasta sitä, et mää en laula tätä tyttöjen osaa ja hypi tässä niinku noi tytöt, että mää en tee sitä ja opettaja suuttu mulle kyl siinä, et se on jäänyt mulle mieleen. Mut et mä olin niin kuohuksissa että mää en todellakaan niinku, siinä meni sanat jotenki, et ”tyttönä piippaan tukkaa”, jotain että ne kihartaa sitä ja jotain näin. Mä olin et ei todellakaan, mä en oo niinku tässä mukana, et se on mulle jäänyt mieleen sellasta. (Nino)

Toisaalta Nino ja Netta kuvaa myös, kuinka heidän yksilöllisyytensä on myös otettu koulussa huomioon sensitiivisen opettajan toimesta (ks. Lehtonen, 2003, s. 97–98):

...must tuntuu et aika hyvin on niinku opettajat suhtautunu ja siis ala-asteella on must ihan loistava, esimerkiks mun liikunnanopettaja. Mä sain mennä poikien kaa pelaa jääkiekkoo, et mä sain osallistuu poikien tunneille, jos mä halusin. Tytöt pelas ringettee, mä en ikinä pelannu ringettee, koska mä sain mennä pelaa aina lätkää poikien kanssa, ja niinku et sielä oikeesti tajuttiin sitä, vaikka se asia oli niin, ei oikeesti ollenkaan läsnä siinä kouluelämässä... (Nino)

...musiikin opettaja näki mun taipumuksen siihen ja se huomasi ku mä menin rumpujen taakse, et mä vaa osasin heti soittaa. Nii sit se mahdollisuuksien mukaan päästi mua soittamaan välillä ja jonku kaverin kaa päästiin vähä jammailemaan välillä. Et se [musiikki] oli mikä rupes tekee mulle isompaa merkitystä...(Netta)

Tämä vaihe on siis koettu haastavaksi etenkin kertomuksissa vertaissuhteista ja koulusta, kun omat lapsuuden taipumukset ovat törmänneet vahvaan kahtiajakoiseen sukupuolittamiseen, joka on aiheuttanut hämmennystä sekä erilaisuuden ja ulkopuolisuuden kokemuksia vertaisryhmästä. Paineet ja ahdistus tulevat selkeästi kasvuympäristön odotuksista eikä niinkään tutkittavista itsestään. Yleensä sukupuoleen liittyvä yksilön ahdinko johtuukin enemmän kulttuurissa muovautuvista ympäristön reaktioista, kuin lapsesta itsestään (ks. Hidalgo ym., 2013, s. 285; myös Robles ym., 2016, s. 856–857).

Tämä näkyy myös siinä, että kuitenkin riippumatta siitä, millä tavalla itse ja muut sukupuolittivat tutkittavia lapsena, myös omat intressit ja samaistuminen näkyivät edelleen toiminnassa, kuten leikeissä ja kaverisuhteissa.

...mut et oli hirveen vahva taipumus silloin olla tyttöjen kanssa ja mä ymmärsin, tai siis se oli mulle luontevaa. Luontevampaa kun poikien kaa oleminen. Poikien kans aina mä lopulta päädyin itkemään ja tein jotain väärin... (Netta)

Tapani kuvaa leikkien mahdollistavan ikään kuin kahta rinnakkain kehittyvää identiteettiä sen väliltä mitä hän on ja mitä häneltä odotettiin. Huuskan (2013, s. 52) mukaan sukupuolen variointi leikkien kautta on tärkeä osa identiteetin kehittymistä.

...ikäänkui se oma miehen identiteetti on pystynyt enemmän tai vähemmän kasvamaan siellä eka lapsuudessa sitte siinki kohtaa ku oivalsi, että mihin muut mut kategorisoi, niin leikkien kauttahan pysty sitte. Et mä olin sit se joka uhrautu joka ikinen leikki olemaan se prinssi tai isä tai muu. Mut, toisaalt sielä sit myös hain sitä et mikä ois sit taas se, niinku ihanteellinen naisen rooli mitä multa ehkä odotettais. Et muistan niinku vahvasti ne kaks identiteettiä, jotka vaihteli... (Tapani)

6.3 Opitun roolin vaihe

Tämän sukupuolijaon pohjalta on täytynyt ottaa vastaan jonkinlainen käsitys omasta sukupuolesta suhteessa muihin ja muiden odotuksiin, jotta sukupuolisesti kahtiajakautuneissa kasvuympäristöissä voi toimia. Huuska (2013, s. 53) painottaa, että rooliin liittyvät käyttäytymisen mallit opetellaan, jotta tultaisiin hyväksytyksi. Toisaalta lapsuuden kokemukset ja taipumukset ovat vielä läsnä, mutta yhä enemmän alkaa korostua niin sanottu *opittu rooli*, kun haastateltavat ovat yrittäneet muodostaa identiteettiä toisaalta uskollisena omille tuntemuksille ja toisaalta ympäristön oletusten ja paineiden alaisena.

Kyl se siinä ala-asteikäsenä mul on alkanu tulee käsitys siitä, että mun pitää olla tiettyä sukupuolta ja ei mul oo mitään ajatusta oo ollu et mä en olis sitä sukupuolta. Mä näytin pojalta ja tykkäsin myös poikien leikeistä siinä missä tyttöjenki leikeistä. Sitte mä taivuin sinne poikien suuntaan enemmän, kun tytötkin sitte saatto aatella et toi on poika et ei me haluta sitä mejän tyttöjen leikkeihin... (Netta)

Ei mulla ollu [sukupuolta] paitsi se mitä ulkopuolelta sanottiin mä menin sen mukaan. Mutta sitten taas ehkä niinkun 14-vuotiaaks asti mua luultiin aina ty-

töks, vaikka olin, designoitu toisin. Se oli jännä et siihen aikaan se häiritsi koska sit se oli asia mikä piti korjata... (Dee)

Mielestäni vaiheessa on näkyvissä Brinkmanin, Rabensteinin ja Zimmermanin (2014, s. 846–847) muodostama malli siitä, kuinka haastateltavat ovat olleet tietoisia ympäristön oletuksista ja tehneet sen pohjalta päätöksiä toteuttaako odotettua roolia vai haastaako sitä. Eroavaisuuksia nimittäin löytyy siitä, millä voimakkuudella ulkopuolelta annetut rooliodotukset otettiin vastaan tai kuinka paljon rooli on aiheuttanut ristiriitaa suhteessa omiin tuntemuksiin. Netan edellä oleva esimerkki kuvaa, kuinka hän ei edes kyseenalaistanut vielä tässä vaiheessa, ettei olisi ollut poika, kun taas esimerkiksi Deen ja Ninon kertomuksissa korostuu oman sukupuolisen olemuksen puolustaminen. Dee kuvasi, ettei ole oikein koskaan suostunut voimakkaasti ilmentämään sukupuoltaan:

Mä oon aina ollu tiettyssä mielessä sukupuolikapinallinen. En sillee perinteisellä tavalla, että mä oisin joku tyttöpoika, koska mä en tosiaan koskaan oo presen-toinu mun sukupuolta oikeestaan millään tavalla. Nykysin ihan vähän, ihan vaan sen takia että jotkut asiat on helpompia. (Dee)

Nino taas kuvasi ilmentäneensä maskuliinisuuttaan poikien pihapeleissä, liikuntaharrastuksissa sekä muun muassa pukeutumisessa ja se on hänelle kavereiden ja perheen piirissä sallittu:

...tuli niinku pukeuduttuu mekkoihinkin, mut sit heti ku yhtää rupes niinku tiedostamaan jotenki sitä omaa sukupuolta niin yleensä mä niinku pukeuduin poikien vaatteisiin. Äiti osti mulle niitä ihan niinku mä tykkäsin vaa aina niistä... (Nino)

Mä muistan ainaki sen, ku mun ukki on kuollu... ...mä en suostunu laittaa hametta päälle esimerkiks sinne hautajaisiin ja sitte me tapeltiin siitä ja sitte päädyttiin äidin kaa et housuhame... (Nino)

Ninon esimerkistä näkyy myös, että perhe on toisaalta sallinut Ninon sukupuolen ilmentämistä, toisaalta ollut normien paineessa ehkä itsekkin. Tapani ja Jorma kuvaavat kuinka toisaalta heidän kiltti luonteensa ja toisaalta perheen tai suvun oletukset heidän sukupuolestaan saattoi vaikuttaa opittuun rooliin taipumiseen.

...no siihen vaikutti myös että mä oon ollu ihan tolkuttoman, liiankin kiltti lapsi, mikä aiheuttaa sit sen, et ku mä tulkitsen, et näin pitää toimia, nii mä toimin niin

niinku, automaattisesti. Et sen takii sit jossai vaiheessa, viimeistää sit koulussa ni tavallaan myös ne alko luopuu niist semmosist selkeesti poikamaisista jutuis- ta. Mut esimerkiksi pukeutumisen suhteen niin en mä jotenki ikinä tullu ees miettineeks et mul ois ollu valinnanvaraa. Et sit siinä oli vaa. Tai hiusten suhteen, et sit tottakai ne on automaattisesti tarjonnu sitä mitä he olettaa, ja sit mä olen ottanu sen vastaan. (Tapani)

...et jos on muutenki niin sanotusti kuuliainen ja tottelevainen ja kiltti ja yrität miellyttää toisia, niin sitte huomaat, että jos ilmennät sukupuoltas väärällä tavalla niin sit et miellytäkään toista ja sit sieltä voi tulla semmosta aikamoista syyllistämistä tai semmosella painostamisella kasvattamista vähä niinku siihen suuntaan. (Jorma)

Hyväksyntää ja yhteenkuuluvuuden tunteita vertaisryhmissä kuvailtiin tilanteissa, jossa fokuksena on ollut yhteinen toiminta, eikä niinkään sukupuoli. Tällöin on ehkä hetkeksi saanut päästää irti sukupuoliroolien paineesta ja olla vain mie- luisassa seurassa ja toiminnassa.

Varmaan parhaimpii hetkii on ollu sitte tota, ne hetket ku on pelannu jonku kaverin tai serkun tai muun kaa pleikkaa... ...ne pleikan pelaamisen hetket ja tämmöset mitkä on ollu sit taas niitä mis on kokenu et nyt saa vaan olla tässä ja on niinku mukana.. (Tapani)

Tietokoneet oli semmonen josta pystyy puhumaan, kliseisemmin niinkun mies- tyypillisessä porukassa, mutta myöskin paljon kaikenlaisten ja kaikensukupuolisen ihmisten kanssa. Että jossai vaiheessa on ajautunu johonki feministisempiin vaikka nörttiporukoihin, nii on sillee et no hei, tääl sillee ei oikeestaan oo mitään väliä, et sä saat olla mitä sukupuolta tahansa kunhan sä et dorkaile toisten sukupuolen kanssa ja ne olennaiset asiat on jossai ihan muualla. Myös netti on ollu siinä mieles aika hyvä, että kun netissä voi olla sen nimimerkin takana niin okei, ihmiset voi tehdä susta oletuksia, mut ne ei voi koskaan olla, varma... (Dee)

Opitun roolin kokeminen omaksi, oletusten mukainen toiminta ja omien intres- sien näkyminen on vaihdellut tutkittavilla yksilöllisesti samoin kuin roolin ja ole- tusten aiheuttama ristiriita suhteessa omiin tuntemuksiin. Seuraava vaihe kuvaa sitä mitä vastoinikäymisiä opitun roolin ja omien tuntemusten välinen ristiriita on saattanut aiheuttaa ja kuinka kasvuympäristöt niissä näkyvät. Vaihe kuvaa myös erilaisia strategioita, joilla vastoinikäymisistä on yritetty selviytyä.

6.4 Vastoinikäymisten ja selviytymisstrategioiden vaihe

Neljäs vaihe kuvastaa edellä kuvattujen sukupuoli-odotusten pohjalta yhä voi- mistuvaa erilaisuuden tunnetta ja kipuilua sekä erilaisia vastoinikäymisiä ja sel- viytymiskeinoja (myös Huuska, 1998, s. 23; Huuska, 2013, s. 53). Kutsun tätä

vastoinikäymisten ja selviytymisstrategioiden vaiheeksi. Strategiat ovat kehittyneet, kun tunne omasta erilaisuudesta on kasvanut, mutta ei ole vielä osattu määrittää, mikä oikein on vialla. Strategioita on kehittynyt myös suojaksi kiusaamiselta. Erilaisia strategioita oli esimerkiksi oletetun sukupuolen roolin ylläpitäminen ja tunteiden tukahduttaminen sekä vetäytyminen. Devor (2004, s. 49) sekä Huuska (1998, s. 23) ovat myös kuvanneet kuinka rooliin sopeutuminen on saattanut aiheuttaa omien impulssien torjumista tai opitun roolin ylikorostamista.

...sit mä ajattelin et ehk homma on se, et mä en vaa yrittäny tarpeeks ja viimeistää sit sanotaa et ala-asteen loppupuolella alko se valtava yrittämisvaihe, josta sit taas alakoulukaverit on sanonu, et oisha se jo siitä pitäny arvata, et ei kukaa yritä nii paljon olla, olla tyttö. Et mä aattelin, et mitä enemmän näyttää Britney Spearsilta nii ehkä sit sen parempi olo [nauraa]. (Tapani)

Kouluajat meni aika pitkälle just sillee, että okei tää on mun kuori ja mä oon täällä sisäpuolella ja ajatelkaa nyt minusta mitä ajattelette... ..et tää pitää vaan kestää tai jos se itteesä hirveesti häiritsee pitää jotenki unohtaa ainaki siksi hetkeksi tai jotenki heittää syrjään ja näin sit aikuisena käsitellä vasta [nauraa]. (Jorma)

Netta pyrki välttelemään kiusaamista esimerkiksi salailemalla vastakkaiselle sukupuolelle ominaista käyttäytymistä, joka on myös yleinen selviytymiskeino (ks. Brinkman, Rabenstein & Zimmerman, 2014, s. 849; Mufioz-Plaza, Quinn & Rounds, 2002, s. 55).

...mut sit oli paljon niitä tyttökavereita joiden kaa sitte leikittiin ja ne oli kyl itelle hirveen tärkeitä. Tosiaan sit jossain vaihees sitä vähän niinku salaili ja kysy koulus et voinks mä tulla tänää teille koulun jälkee. Sit vähä niinku hiipi salaa sinne... (Netta)

Turhautumista purettiin myös erilaiseen luovaan toimintaan kuten musiikkiin, piirtämiseen tai kirjoittamiseen. Esimerkiksi Dee kertoi olleensa koulukiusattu koko peruskoulun ajan. Tämä aiheutti vetäytymistä sekä heijastui hänen piirustusharrastukseensa.

...mua kiusattiin sillä tavotteella et mut saatais mukautumaan johonkin ja joka kerta kun mua kiusattiin lisää niin mä rupesin menemään pois päin siitä laatikosta lisää... ..yhes vaihees mä kirjoitin tosi paljon ja sitte mä koulussa rupesin kantaa mukana vihkoja, joihin mä piirsin ultraväkivaltasia tikku-ukkoja... (Dee)

Vastoinikäymisiä ja pettymyksiä saattoivat aiheuttaa koulussa vertaisten lisäksi käytännön järjestelyt, opettajat tai muut työntekijät:

...sen mun koulukiusaamisen selvittely oli siinä päälimmäisenä. Eri opettajat suhtautu siihen eri tavalla. Mut lähetettiin lopulta tarkkikselle sen takii, koska mua kiusataan niin paljon ja oli helpompaa lähettää mut tarkkikselle ku puol koulua. Ja siellähän se ei suorastaan vähentynyt se kiusaaminen siellä ongelmalasten seassa. (Dee)

Yläasteella muistan jotai tällasia, että oli aika sellanen vanhanaikainen opinto-ohjaaja. Se oli varmaan sitä ysiluokkaa, ku piti hakee sitten jonnekki, ja mä olin hirmu kiinnostunu, et mä oisin merille halunnu. Että mä mietin sitä, et haenko mä niinku lukioon ja sit sieltä merikapteeniks vai haenks mä niinku merimieheksi ja sitte sitä kautta. Nii se opinto-ohjaaja oli, että ei tytöt minnekkään merimieheks hae. Se riipasi kyllä niinku, että ainiin ne taas näkee sen tytön tässä näin. Se oli niinku ainut kerta tämä, et ainaki muistan että niinku tosi pettymys oli koulumaa-ilmasta. (Jorma)

Useimmat olivat myös pettyneitä vastakkainasetteluun sukupuoli- ja seksuaalikasvatuksessa koulussa ja moninaisuuden näkymättömyyteen opetuksessa (myös Kjaran & Kristindóttir, 2015, s. 990; Taavetti, 2015, s. 68), joka Deen mukaan heijasteli myös homotteluun (myös Lehtonen, 2013, s. 45).

Esimerkiks seksuaalivalistuksissa niitä ihan muutamia tunteja mitä oli niin ei puhuttu oikeestaan vähemmistöistä mitään. Niin sukupuoli- kuin seksuaalivähemmistöistäkään ja biologiaakin käsiteltiin hyvin normatiivisen setin kautta. Myös siis ymmärrän sen, ettei voikaan kun tunteja on rajattu määrä, niin ei voi niinkun koko kirjoa heittää pöydälle sillee, että tässä on poikkeuksen poikkeuksen poikkeus, opetelkaa ulkoa. Mut tavallaan sitä ei edes millään tavalla kosketettu. Intersukupuolisista ihmisistä oon kuullu varmaan joskus pitkälle pitkälle pitkälle päälle kakskytvuotiaana, mikä must ois että se ny kuuluis aika yleissivistykseen että edes antais jonkun siemenen, että asiat ei välttämättä oo näin yksinkertasia. Ja muutenkin niinku se laatikkomallihan tarjoaa niinkin, minkä huomasiin siinä kiusaamisessa vahvasti, että ihmisil on kaks lokeroo: normaali ja sit on homo. Ja sen ei tarvii liittyä mitenkää se erilaisuus seksuaalisuuteen niin sä oot homo. Siks mua kiusattiin homoks pitkään, vaikka en nyt tietääkseni kauheesti osoittanut homoseksuaalisia tendenssejä. (Dee)

Netta ja Nino kokivat myös liikuntatunteihin liittyvät pukuhuonetilanteet ahdistaviksi koulussa, mikä ilmeni myös Taavetin (2015, s. 81–82) tutkimuksessa.

...mä muistan et mikä oli vaikeeta oli sit niinku, tyttöjen pukuhuone. Että, mä en koskaan käyny niinku suihkussa esimerkiksi niinku, liikuntatuntien jälkeen must se tuntu epämiellyttävältä mä en niinku halunnu mennä sinne. Mä tunsin niinku siltä tavalla eroavaisuutta. Ja mä tiän mul on edelleen vaikeeta mennä sinne tyttöjen pukuhuoneeseen. Mun ois varmaan vaikee mennä sinne poikienki mutta et siin on joku sellanen et mun on niinku vaikee ehkä heittää vaatteet pois ja tälle... En

tiiä miks se oli niin, mut sen mä muistan et se oli jotenki vaikeeta, mulle, jo alasteella. (Nino)

Selviytymistä ja hyväksynnän kokemista saattoi edesauttaa hyvät kaverisuhteet ja sosiaalinen kompetenssi (myös Alanko, 2014, s. 24; Taavetti, 2015, s. 57), jonka ansiosta on voinut liikkua erilaisissa vertaisryhmissä:

Mä oon nyt jälkeinpäin alkanu miettii että, et on ollu hirveen paljon semmone kaikkien kaveri aika nopeesti, mikä on sit ehkä voinu liittyä osittain myös siihen, et ei oo juuri siinä viitekehyksessä mikä on ehkä itselle. On myös itselle luontevaa olla kaikkien kaveri, mut et se, että on myös ollu vähä semmone likkuvaista sorttia joltain osin. Ja on ollu ehkä sitä, että ku ei voi olla siinä viitekehyksessä, mis kuuluis olla, ni sit on vähä niinku kaikkialla. Että ei halua niinku lukkiutua johonki yhteen koska se tuntuis liikaa siltä et siit tulee oma viitekehys. Kunnes sitte ehkä, jos on löytäny sellasen porukan missä voi ilmaista itseään, niin siinä taas on työntäny juuret syvälle siihen koska sit siinä on sopiva olla... (Tapani)

Dee ja Jorma taas kertoivat, ettei heillä ollut kuitenkaan kovin syvällisiä ystävyyssuhteita kouluaikana, joka on linjassa Alangon (2014, s. 24, 27) tulosten kanssa transnuorten keskuudessa esiintyvistä yksinäisyydestä.

...mul oli tosi vähän ystäviä koska mä viihdyin tosi hyvin yksin. Sitten teininä ne oli vähän semmosia et ne oli yhtä kiusattuja ku minäkin. Et se oli vaa semmost yhdessä selviytymistä. Mä oon yhteen edelleen yhteydessä ja me ei taatusti oltais kavereita minkään muun historian perusteella ja nyt se onkin välillä vähän sillee että no meil ei kyllä oo oikeesti kauheesti mitään muuta, nyt ollaan tunnettu kaks kyt vuotta nii voidaan tuntea edelleen... (Dee)

Vastoinikäymisiä on kiusaamisen lisäksi aiheuttanut murrosiän käynnistämät ruumiilliset muutokset, jotka on koettu ahdistavina ja joihin olisi ehkä kaivattu tukea esimerkiksi perheeltä.

...no varmaan siis murrosikä oli ainakin semmonen kauhunpaikka, että tapahtammonen muutos, että mä en niinku halua tätä että, tää on nyt ihan väärin, että apua apua tää on peruuttamatonta... (Jorma)

Murrosiän kynnyksellä esimerkiks tosi vaikee jotenki niinku se, ku rupes keho muuttumaan ja sitte olis pitäny käydä ostaa rintaliivit. Must tuntuu et meijän äiti ei ollu yhtään niinku kartalla siinä. Sillekki oli tosi vaikeeta jotenki mennä mun kans koska se huomaa et mullaki on vaikeeta Et tavallaan ehkä sellasessa ois voinu tarvita sellasta niinku kannustusta jotenki siihen, että tää on nyt ookoo tai näin nyt vaan täytyy tehdä. Et mun äitikin oli jotenki vähä vaikeena niistä mun omista muutoksista. Ehkä se myös itse aisti sen että tää ei nyt ihan mee niinku pitäis... (Nino)

6.5 Rajojen koettelemisen vaihe

Viides vaihe on *rajojen koettelemisen vaihe*. Omaa paikkaa on etsitty ja tyyliä haettu pienin irtiotoin, mutta omaa sukupuolta ei vielä ole kyseenalaistettu (myös Devor, 2004, s. 49–52; Huuska, 1998, s. 25). Rajojen koettelemista on edesauttanut positiiviset vertaissuhteet, joissa on voinut etsiä omaa ilmaisuaan ja suuntautumistaan.

...sit viimeistää ylä-asteen aikana alko oivaltaa, et ihmiset voi rikkoo näitä normeja esimerkiksi punk-tyylin kautta. Tapasin punkkarin joka sitte, käytti kyllä minihameita, mut sit pysty käyttää myös niit lököhousui ja selkeesti niinku miesten takkeja ja muuta ja sitte alko tavallaan sen kaut ettii sitä että jos pystyis rikkoo sitä... (Tapani)

...mul oli semmonen hyvä kaveriporukka tyttöjä joiden kaa mä hengailin. Me oltiin koko ajan yhdessä välitunnit ja sitte koulun jälkee ja me käytiin kahvilla paljon ja shoppailtiin paljon. Mä olin hyvää shoppailuseuraa ku mä en ikinä sovittanu ite vaatteita mut mul oli hyvä maku. Mä vaan tykkäsin niinku viehättävistä asioista, kauniista esineistä ja tyylistä ja kaikest... ..nii se oli kivaa just aina viettää tyttöjen kaa aikaa ja heille mä sit kerroinkin just et mä oon bi-seksuaali ekan kerran niinku kenellekkää ihmisille.. (Netta)

Rajojen koettelemisen vaiheeseen liittyy myös normeista poikkeava seksuaalinen herääminen, jotka ovat aiheuttaneet hämmennystä ja raottaneet ovea moninaisuuden maailmaan (myös Devor, 2004, s. 49–52; Huuska, 1998, s. 25).

...oiskohan ollu kasiluokalla ku mä, olin niinku ihastunut yhteen luokkakaveriin. Mä tuskailin paljon sitä et en mä voi niinku ja kamalaa nytte, et miks mä tykkään siitä niin paljon. Ja koska mä rupesin saamaan vähä vastakaikua. Nii sitte se rupes olee sillee niinku et apua, et onks tää nyt sit kuitenkin mahdollista et voiski seurustella ja niinku se oli hyvin hämmentävää aikaa... (Nino)

...seksuaalinen suuntautuminen alko vähä avata mulle ovia ja en mä niinku ollut poikien kanssa tai mitään, mul oli tyttöystävä aina mut et mä huomasin kuitenkin että seki puoli tosiaan kiinnostaa ja tavallaan seksuaalisuutta siinä itse hain enemmän sitte... (Netta)

Dee taas kuvailee teini-iässä identiteettinsä kehityksen pysähtyneen rankan koulukiusaamisen ja mielenterveyden ongelmien takia ja olleensa aromanttinen aseksuaali, kunnes aikuisena aloitti hormoonihoidot. Myöhemmin hän on tajunnut, että aseksuaalisuus johtui nimenomaan kehityksen pysähtymisestä nuoruudessa. Hän ei osannut käsitellä seksuaalisuuttaan siinä ruumissa missä hän oli, sillä ainoa romanttinen ja seksuaalinen konteksti mitä hän on ikinä ymmär-

tänyt, on naisten välistä eikä siihen voi miehisessä ruumiissa ottaa osaa. (ks. Taavetti, 2015, s. 73.)

6.6 Sukupuolen kyseenalaistamisen vaihe

Kuudennen vaiheen olen nimennyt *sukupuolen kyseenalaistamisen* vaiheeksi. Tässä vaiheessa on tiedostettu sukupuolen moninaisuuden mahdollisuus tai ainakin herätty huomaamaan, ettei omissa nahoissa ole hyvä olla, ja se näkyy myös ihmissuhteissa. On alettu tarkastelemaan omaa identiteettiä kriittisesti ja on tullut tunne siitä, että jotain on tehtävä.

...tuli niinku mun eron yhteydessä, et mä en kokenut siinä suhteessa voivani toteuttaa maskuliinisuuttani sillä tavalla ku mä oisin halunnu. Sit ku mä rupesin oivaltaa et mä oonki ja haluunki olla enemmän mies ja miehinen. Yks päivä mä tajusin, et miks mä en vaan niinku laita miesten deodoranttia jos mä haluan, että kuka sitä estää. Et yhtäkkii tajusin että hei, mä saan tehdä just niinku mä halun, et ei sitä kukaan estä... (Nino)

...ystävystyin hyvin naisen kanssa joka sano mulle jossai vaiheessa silleen et mä en oo koskaan osannu mieltää sua mieheks ja mä olin sillee, et no mä oon ihan tyytyväinen koska en minäkään. Se vähä niinku ravisteli sillee, et okei tän asian voi todentaa ulkopuoleltakin, et se ei selkeestikkään ollu vaan pään sisällä... (Dee)

Omaa sukupuolta kuvaavia määritelmiä on myös haettu, kun sukupuolen moninaisuus ja erilaiset määritelmien mahdollisuudet on tiedostettu (myös Devor, 2004, s. 52–55; Huuska, 1998, s. 25–26; Lehtonen, 2013, s. 45).

...kunnol sit 16-vuotiaana siin kohtaa ensin kuullu ehk enemmän niinku binäärin ulkopuolisest identiteetistä ja ajatellu et onks se sit se. Mut mua aina turhautti ikäänkuin se ajatus, että miks se ei mene sinne niinku ihan koko matkaa sinne ikäänkuin janan toiseen päähän... (Tapani)

...Mä olin kattonu semmost dokumenttisarjaa minkä tää Laura Jane Grace teki ja mä paasasin siit sillee iha innoissaan, et vähän tää on jännittävää nää ihmiset. Sit se Saara [vaimo] kysy mult tavallaan vähä niinku, vaikka mä ohimennen sanoin siit, nii se vähän niinku ohimennen kysy et no haluisiks sä pukeutuu naiseks? Et se jotenki aisti sen et mä olin tosi jotenki innoissaan ja koin syvää empatiaa niit ihmisii kohtaan. Mä jouduin oikeesti miettimään sitä hetken ja totesin et en emmä haluis ja se oli iha tottakai en mä halunnu pukeutuu naiseks. Mut sit ne tunteet selkiyty siitä pikkuhiljaa ja sit mä totesin Saarelle et kyl mä sitenki taidan olla jotaki muuta. Et ehkä transsukupuolinen tai joku gender-fluid tai transgender tai jota nykyään käytetään mun mielest osuvaa termii muunsukupuolinen... (Netta)

...pitkään oli sillon et, kelpaisko se sukupuoliuton mulle et, ja se jotenki, tuntu, niinku sosiaalisestikki hyväksyttävältä ja, että se ois niinku vanhemmillekki menny läpi... (Jorma)

Sukupuolen kyseenalaistamiseen kuului myös oman lapsuudessa opitun roolin tiedostaminen tai oivallus, että itseä varten sitä eletään, eikä toteuttaakseen perheen, vertaisten tai muidenkaan odotuksia.

... kesti pitkään ennenku ymmärsin sitte, että tuota ei mun tarvi niinku vanhempien takia, niinku ruveta jotenki, tai niinku kieltää itseni, että eläisin niinku heidän vuokseen... (Jorma)

...sit lukioon mennessä, nii mä veikkaan et lukion ekalla ollu ne viimeiset hetket ku mul on ollu mitää naisten vaatteita päällä, et sielä sitte viimeistää tajus et okei, et nyt mun ei enää tarvii, kukaan ei enää odota, oletta eikä odota multa mitään... (Tapani)

Kertomuksissa esiintyy pohdinnat lapsuuden ja nuoruuden ympäristöistä, etenkin perheestä, suhteessa sukupuolen pohdintaan. Netta pohtii, olisiko alkanut aiemmin kyseenalaistamaan sukupuoltaan, jos äiti olisi ollut kuvioissa:

...sit kuitenkin ku mä oon eläny veljeni ja isäni kanssa se on ollu hirveen maskuliininen ympäristö, et se on vaikuttanu siihen et okei no mä oon poika ja sillä selvä ja näillä mennään, mut et mun aivot on niinku käsitelly sen asian tälle... ...oisin voinu tätäki asiaa ruveta käsittelee ja tajuumaan jos ois ollu siihen jotai, viitteitä tai työkaluja tai jotain, tai äitini ois ollu vaikka elämässä mukana. Et sinänsä, mä luulen et ne on vaikuttanu paljonkin et koska tää on ollu mulla olemassa kuitenkin syntymästä lähtien. Mä muistan jo ihan pienest pitäen halunneeni olla äiti ja kuten äiti ja tykänneeni niist tyttöjen jutuist kunnes ne ei ollukkaa enää sosiaalisesti ok. Ja kyl mä sen tiän et mä oon tavallaan syntyny tän asian kanssa, vaikkei siit nyt mitää todisteit sinänsä oo. Niin jos asiat ois ollu toisin ja mä oisin saanu viettää äitini kaa ne kaikki illat ja päivät ja muut, mä oisin saattanu ruveta niinku ilmentää itteeni niinku tyttöjen vaatteilla ja oisko sitä tuettu, en tiä, mut et se ois ollu ainaki mahdollista. Mut toisaalt ei se sinänsä oo niinku yksiselitteistä... (Netta)

Kertomukset osoittavat, että sukupuolta on pohdittu jollain tasolla jo oikeastaan lapsena ja saatettu jopa ilmaista omia tuntemuksia perheessä jo varhain. Nuoruudessa taas on ensisijaisesti avauduttu ystäville. Vertaissuhteet voivatkin olla nuoruudessa jopa tärkeämpi viitekehys, kuin perhe (Alanko, 2014, s. 24; Mufioz-Plaza, Quinn & Rounds, 2002, s. 55).

Muistan äitiltä kysyneeni vessassa istuessa voisko se kikkeli kuitenkin kasvaa mulle, että tossa on mun mielestä sellane alku, että jos se vaan niinku tulee vielä ja

äiti vaan tokas siihen että ei se kyllä sulle kasva [nauraa], mä muistan että kato-taan... (Jorma)

Itseasiassa tää on mielenkiinosta, mä en ite oo tätä muistanu, lainkaan, mutta myöhemmin, mun mummi kertoi että mä oon lapsena, me harrastettiin paljon sitä et mentiin saunan lauteille ja kerrottiin tarinoita. Ja mä kerroin hirveesti kuulema kummitustarinoita ja hirveen hurjia tarinoita silloin ihan todella pienenä ja mun mummi oli joskus kysynyt, että miks sä kerrot aina noin pelottavia tarinoita. Ja mä olin vastannu mummilta, että no ku mä haluisin olla poika. Ei oo ollu minkäänlaista muistikuvaa ite tosta asiasta. Mä oon ite vastannu tähän kysymykseen aina aiemmin, et teini-ikäsenä kerroin kavereille, et varmaan siinä just viistoist kuus-toist vuotiaana. Mut itseasias tää on et hyvin lapsena jo se on tullut spontaanina reaktiona mummilta. (Tapani)

Kokemukset ja kommunikointiyritykset eivät ole kuitenkaan välttämättä saaneet lapsuuden perheessä vielä ymmärrystä:

...mut sehän sitte ei varmaan oo ihan saanu ihan semmost vastakaikua tai ymmärrystä ja varmaan kauttamatkan nuoruudessa kyllä [yrittänyt kertoa tuntemuksistaan], et en ihan hirveen avoimesti niinku keskustellu, eikä oikee ollu semmosta tilaisuuttakaan oikeestaan. Että vasta ennen tuota niin tähä prosessiin lähtiessä niin sit oikeestaan enemmän. (Jorma)

...ei siit oo jotenki tarvinu puhua, tai mä oon niinku siinä iässä ollu semmoses kulttuurissa tai meidän perhe on ehkä semmonen, että ei niin puhuta ehkä semmosista asioista ääneen. (Nino)

Myös Alangon (2014, s. 17–18) tutkimat nuoret olivat usein kertoneet kokemuksestaan jollekin jo lapsuudessa tai nuoruudessa ja suurin osa vastasi myös tarvinneensa tukea silloin, kun ensimmäisen kerran on pohtinut sukupuoli-identiteettiään. Taavetin (2015, s. 43, 53–55) tutkimus paljasti, että vanhemmat tarvitsisivat usein enemmän tietoa ja vertaistukea tukeakseen lastaan ja että monet sateenkaarinuoret toivoisivat, että sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä asioita otettaisiin vanhempien toimesta enemmän esiin.

6.7 Sukupuolen löytämisen ja toteuttamisen vaihe

Seitsemäs ja viimeinen vaihe on *sukupuolen löytämisen ja toteuttamisen vaihe*. Viimeistään tässä vaiheessa on alettu elää omassa koetussa sukupuoleessa ja luovuttu vanhasta roolista. On alettu pukeutumaan oman identiteetin mukaisesti sekä vaihdettu nimeä, jos sille on ollut tarve, sekä suurin osa on aloittanut tai käynyt läpi korjausprosessin. Myös läheisille on viimeistään tässä vaiheessa kerrottu omista tuntemuksista perheelle ja ystäville.

...sit mä menin ja ostin miesten bokseja ja jotain miesten hajuvettä ja niinku rupesin toteuttaa sitä mitä mä niinku halusinki... (Nino)

...mut sit ne tunteet alko selkiytyä siinä pikkuhiljaa ja koko ajan tuntu et mä oon vähemmän mies ja enemmän nainen. Ja sitte siinä totesin jossai vaihees Saarelle [vaimo] ja Saara oli arvella jo, et kyl mä niinku oon transsukupuolinen nainen. Sit mä rupesin kertoa läheisille, perheelle et mä oon transsukupuolinen ja oon lähteny prosessiin... (Netta)

Haastateltavien kertomuksissa korostuu etenkin perheen tai parisuhteen mutta myös ystävyysuhteiden merkitys identiteetin tukijana tai ainakin hyväksyjänä eikä prosessi ihmissuhteidenkaan osalta ole helppo.

...isän kaa välil vähä vaikeeta, ku hän lipsauttelee hassuja asioita tai kattoo mua hassusti, ku mä oon pukeutunu niinku mä pukeudun. Mut hänelle se on selvästi se isoin totutteluasia. Et äitipuoli heti rupes tutkii asiaa, hän on terveydenhoitaja hän on hoitanu transsukupuolisiakin, et hän hommas heti kirjallisuutta ja luki asiaa läpi ja kyseli ja oli kiinnostunu ja on edelleen kiinnostunut, mut et niinku hän halus olla heti sillee perillä asioista. Ehkä myöski sen takii et isällä nii ois helpompaa sitte, hän vois isääni auttaa siinä... (Netta)

...aikuisuudessa se on ollu niinku haastatavampaa et vanhat ystävät ei ehkä osaa niinku ymmärtää sitä, että mä oon vähä muuttunu. Tai että mä, niinku haluan kokee itteni sellasena ku mä oon niinku sisäisesti. Että on saattanu tulla vähän tälläst kommenttii että, ethän sä ny aio ainakaa jotai leikkauksia tehdä, mikä on toisaalt vähä loukkavaa vaikken mä aiokkaan. Mut niinku et miksen mä sais jos silt tuntus musta niinku hyvältä. Et vähän sellanen olo, että etteks te sitte oo niinku mun kavereita jos näin menisin tekemään. Ehkä se on myöski ihmisten sellasta pelkoo ja jotenki, kyllähän myöski niinku toisen puolest pelotaan, koska eihän ne oo niinku riskittömiä ja tällee, että mä en oo niinku ihan varma et mihin ne on liittyny. Et mä oon vähä niinku jättäny ne silleen omaan sellaseen, että ne tarvii vaan aikaa niinku työstää tätä.. (Nino)

Tärkeänä identiteetin kannalta pidetään mukavuutta omassa kehossa ja sukupuolen ilmentämisessä ja että tulisi hyväksytyksi ja kohdatuksi omana itsenään:

...ja kyl mä sit koen että, et mun sukupuoli-identiteetti on kehittyny ehk valtavasti viel senki kautta ku sosiaalisesti, mä oon tavallaan ihminen ja yhteiskunta näkee mut miehenä nii sit siinä pystyy viel muovautuu iha eri tavalla ku aiemmin... (Tapani)

...mä kannatan mukavaa pukeutumista. Ainoo mitä mä teen, et sen jälkee ku mun rinnat on alkanu kehittyä, niin mä oon käyttäny sellasia paitoja, jotka on vähän muotoilevempia. Tärkein syy on se, et ne on mukavia päällä, ne on mukavempia ku sellaset ihan säkit. Mutta toinen on kyllä se, että se on se yks clue joka saattaa joskus, vaikka sen lipuntarkastajan viedä. Et se on pääasiassa se mukavuuskysymys, mut kyl siinä on se myönnytyspuolikin. Mutta se on suurinpiirtein ainoo mihin mä oon koskaan suostunu.. (Dee)

...mäki oon sanonu siitä, et ei tarvii niinku ymmärtää, et tää on tosi vaikee asia ymmärtää jos ei itellä oo mitään tollasii tuntemuksia. Et siin täytyy tosi lähelt nähä tää asia, jotenki kokea jonku kaa yhdessä, et sen voi oikeesti ymmärtää. Jotku voi ymmärtää muutenki mut periaatteessa näin se on. Et se on vaan se et, hyväksyntä ja kunnioitus on se tärkein niinku. Ja se on iha ehdotonta et kaikki hyväksyy ja kunnioittaa mua... (Netta)

Huuska (1998) ja Devor (2004) ovat kuvanneet sukupuoli-identiteetin rakentumisen viimeisiä vaiheita paljon yksityiskohtaisemmin, kuin tässä tutkimuksessa kuvaillaan ja heidän mukaansa prosessiin liittyy monia vaiheita vielä kehonkuvan, ihmissuhteiden, kirurgisten toimenpiteiden, identiteetin muovautumisen sekä tunnustetuksi tulemisen pyönteissä. Typistin omassa tutkimuksessani aineistosta vain olennaisimmat piirteet tähän vaiheeseen, sillä oman tutkielmani painopiste oli tarkastella erityisesti lapsuutta ja nuoruutta ja niiden kasvuympäristöjä.

6.8 Yhteenveto

Tulkitsin haastateltavien kertomuksista seistämän merkittävää vaihetta, joiden kautta sukupuoli-identiteetti on rakentunut varhaislapsuudesta nykyiseen identiteettiin keskittyen erityisesti lapsuuteen ja nuoruuteen. Lapsuuden ja nuoruuden kasvuympäristöjen perheen, vertaisten ja koulun merkitykset esiintyvät vaiheissa eri tavoin ja eri painotuksin. Ensimmäisen vaiheen olen nimennyt *sukupuolen huolettomuuden vaiheeksi*. Haastateltavat kuvaavat, kuinka sukupuolta ei ole aluksi oikeastaan edes tiedostettu eikä sillä ole ollut leikkien tai kaverisuhteiden kannalta väliä. Kertomuksissa korostuu huolettomuus ja se, että on saanut suhteellisen vapaasti toteuttaa luonnolliselta tuntuvaa toimintaa ja leikkejä. Vertaisten ohella erityisesti perhe on mahdollistanut lapselle luontaista toimintaa esimerkiksi tukemalla vaate- tai leluvalintoja sekä monipuolisia aktiviteetteja. Tässä vaiheessa on siis korostunut erityisesti perheen ja sen ohella vertaisten merkitys omien intressien toteuttajana.

Kouluun mennessä haastateltavat kertovat törmänneensä sukupuolen kahtiajakoon, jota tekee selväksi erityisesti vertaiset, mutta myös koulun käytänteet. Tätä toista vaihetta kutsun *sukupuolittamisen vaiheeksi*. Lokerointi tyttöihin ja poikiin on aiheuttanut hämmennystä, erilaisuuden ja ulkopuolisuuden kokemuksia

vertaisryhmästä ja jopa epämiellyttäviä tilanteita koulussa. Sukupuolittamista ja siitä johtuvaa erilaisuuden kokemusta peilataan siis erityisesti suhteessa vertaisiin, jota koulun sukupuolittavat käytänteet vahvistavat.

Ympäristöstä tulevan sukupuolittamisen perusteella haastateltavat ovat oppineet käsityksen omasta odotetusta roolistaan ja yrittävät vaihtelevin menestyksin tasapainotella sen ja oman luonnollisen ilmaisun välillä. Tämä vaihe on nimeltään *opitun roolin vaihe*. Roolin taipumista ja siinä toimimista vahvistavat kasvuympäristöjen ilmaisemat odotukset, sillä yksilöllä on vahva halu tulla hyväksytyksi ja rooli helpottaa ympäristöissä toimimista. Haastateltavat kuvasivat myös itsepäisyyttä ilmentää itselle luonnollista käyttäytymistä, vaikka se olisi ollut ympäristön odotusten kanssa ristiriidassa.

Oman voimistuvan sisäisen kokemuksen, osalla sen ilmentämisen ja kasvuympäristöjen odotusten ristiriita johtaa *vastoinikäymisten ja selviytymisstrategioiden vaiheeseen*. Tunteet turhautumisesta ja ahdingosta kasvavat ja osa kokee kiusaamista vertaissuhteissa, jotka aiheuttavat oireilua ja erilaisia strategioita. Näitä strategioita ovat opitun roolin korostaminen, vetäytyminen, sulkeutuminen ja tunteiden torjuminen, salailu sekä turhautumisen purkaminen johonkin luovaan toimintaan. Myös hyvät vertaissuhteet suojaavat vastoinkäymisiltä, joita ei kaikilla ollut. Myös pettymykset koulun toimintaa kohtaan sekä murrosiän tuomat ruumiilliset muutokset toimivat vastoinkäymisinä tässä vaiheessa.

Viidennessä *rajojen koettelemisen vaiheessa* löydetään keinoja toteuttaa omia intressejä hieman laajemmin, vaikkei omaa sukupuolta välttämättä vielä osata kyseenalaistaa. Tässä vaiheessa korostuvat vertaissuhteet, johon omaa ilmentämistä peilataan, sekä seksuaalinen herääminen, joiden kautta omaa tyyliä ja suuntautumista haetaan. Tämä johtaa kuudenteen *sukupuolen kyseenalaistamisen vaiheeseen*, jolloin sisäinen tunne siitä, että jotain on tehtävä, kasvaa. Tässä vaiheessa on törmätty sukupuolen moninaisuuden ilmiöön ja aletaan etsiä itselle sopivaa ilmentämistä ja määritelmiä. Kertomuksissa ilmenee pohdintaa suhteessa lapsuuden perheeseen. Olisinko ehkä kyseenalaistanut sukupuoltani aiemmin, jos sitä olisi osattu perheessä tukea? Viimeisessä *sukupuolen löytämisen ja toteuttamisen vaiheessa* osa haastateltavista kertovat, kuinka

he ovat käyneet läpi tai aloittaneet sukupuolenkorjausprosessin tai muuten toteuttavat omaa identiteettiään. Tässä vaiheessa korostuu perheen hyväksynnän merkitys sekä se, että tulee kohdatuksi omana itsenään, mikä ei ole lähipiirissä aina aivan helppoa.

7 Luotettavuus

Luotettavuutta voi tarkastella tutkimuksen uskottavuuden, siirrettävyyden, varmuuden sekä vahvistuvuuden näkökulmista. Eli seuraavaksi tarkastellaan, vastaako tekemäni tulkinnat mahdollisesti tutkittavien käsityksiä uskottavasti, ovatko tutkimustulokset missään muodossa siirrettävissä, (vaikka usein kvalitatiivisessa tutkimuksessa varotaan tekemästä yleistyksiä), saavatko tekemäni tulkinnat vahvistusta muista tutkimuksista ja onko tekemäni ennakko-oletukset otettu huomioon. (ks. Eskola & Suoranta, 1998, s. 211–212.)

Uskottavuutta, eli sitä käsittävätkö tutkittavat tulkintani samalla tavalla, on vaikea arvioida ilman, että asiaa kysyisi heiltä. En usko, että jokainen tutkimukseeni osallistunut allekirjoittaisi täysin kaikkia tulkintojani, huolimatta tulkitsemistani yhteneväisyyksistä tutkittavien kertomuksissa, sillä heillä oli paljon yksilöllisiä ja toisistaan eroavia kokemuksia (myös Taavetti, 2015, s. 20). Olen kuitenkin pyrkinyt tuomaan myös yksilöllisiä kokemuksia esiin ja oletan, että jokainen tutkimukseeni osallistuja tunnistaa tulkinnoistani omia kokemuksiaan, vaikka joku toinen painotus ei olekkaan koskenut juuri jotain yksittäistä haastateltavaa. Tulkintani on siis ottanut huomioon sekä yhtenevät, että erottelevat tekijät, jotta aineistosta voidaan tulkita kvalitatiivisen tutkimuksen vaatimuksen mukaan jotain, joka pätee koko aineistoon (ks. Alasuutari, 1994, s. 131).

Tulosten *siirrettävyyteen* eli siihen, voidaanko tuloksia yleistää koskemaan yleisesti ei-cis-identiteetin muodostumista tämän tutkimuksen ulkopuolelle, on myös haastava arvioida. Hirsjärvi ja Hurme (2009, s. 186–188) muistuttavat, että tutkimustuloksiin vaikuttaa etenkin haastattelututkimuksissa historialliset, kulttuuriset sekä vuorovaikutukselliset ja käyttäytymiseen vaikuttavat tekijät sekä tutkittavien yksilöllisyys ja esimerkiksi käsitteiden ja määritelmien yhtenevyys suhteessa aikaisempaan tutkimukseen sekä tutkijan ja tutkittavien omiin määritelmiin. Omassa tutkielmassani olen pyrkinyt käsittelemään kriittisesti ja muodostamaan esimerkiksi identiteettiä kuvaavia ajantasaisia käsitteitä ja määritelmiä niin aikaisemman tutkimuksen, asiantuntijatahojen (esimerkiksi Transtuki-piste ja THL) sekä tutkittavien omien määritelmien myötäisesti kuvatakseni ilmiöitä niiden oikeilla ja ajantasaisilla sekä kunnioittavilla nimillä. Kulttuurinen ja

historiallinen näkökulma on huomioitava siinä, että haastateltavani olivat jo aikuisia ihmisiä. Esimerkiksi heidän kouluajat ovat olleet todennäköisesti erilaiset, kuin nykyään. Toisaalta samoja ilmiöitä sukupuolen moninaisuuden näkymätömyydestä ja haasteita kasvuympäristöissä ovat kuvanneet viime vuosina muun muassa Hyvinvoiva sateenkaarinuori -tutkimushanke, jossa on ollut osallistujina 15–25 vuotiaita nuoria (Taavetti, Alanko & Heikkinen, 2015).

Omassa tutkielmassani *varmuutta* luotettavuuden kannalta parantaa se, että olen saanut hyvin samanlaisia ilmiöitä esiin sukupuoli-identiteetin vaiheissa, kuin Huuska (1998) ja Devor (2004) omissa identiteetin rakentumisen vaiheita kuvailevissa tutkimuksissaan. Lisäksi tutkimuksessani ilmeni yhteneviä tuloksia esimerkiksi Alangon (2014), Lehtosen (2003) sekä Taavetin (2015) tutkimusten kanssa, joissa on käsitelty muun muassa sateenkaarinuorten kasvuympäristöjä. Tämä kuvastaa myös tulosten siirrettävyyttä eli voidaan olettaa, että tulokseni kertovat jotain todellista myös koko ei-cis-identiteetin rakentumisesta myös muiden kuin tähän tutkimukseen osallistuneiden sukupuoleltaan moninaisten ihmisten osalta. Toisaalta, kuten Taavetti (2015, s. 20) totesi oman tutkimuksensa kohdalla, tämäkään tutkimus ei kuvaa koko totuutta ei-cis-identiteetin rakentumisen sekä kasvuympäristöjen moninaisista merkityksistä, eikä se ole ollut missään vaiheessa tutkielman tarkoituksaan.

Ennakko-oletuksena ennen aineistonkeruuseen ryhtymistä minulla oli mielessäni ajatus, että sukupuolen moninaisuuden on jollain tavalla täytynyt näkyä jo lapsuudessa ja lapsuuden kasvuympäristöillä täytyy olla jonkinlainen merkitys, mutta ennen haastatteluja minulla ei ollut vielä ajatusta lähteä viemään tutkimusta vaiheiden rakentamisen suuntaan. Eskola ja Suoranta (1998, s. 215) painottavat, että aineiston ja analyysin luotettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon, ettei aineiston ole tarkoitus todistella vain aikaisempaa teoriaa tai hypoteeseja, vaan ohjata tutkimusta eteenpäin. Näin tapahtui tässä tutkimuksessa aineiston ja analyysin kohdalla. Huomasin, että haastateltavat jäsensivät identiteetin rakentumistaan erilaisina vaiheina, jotka muistuttivat paljon toisiaan ja löysin tälle tulkinnalle tukea myös etenkin Devorin (2004) ja Huuskan (1998) tutkimuksista. Monessa vaiheessa tulkitsin vertaisten olevan olennainen viitekehys, johon itseä peilataan ja joka aiheuttaa paineita syntymässä määritellyn

sukupuolen kohtaamiselle. Tämä tulkinta nousi esiin nimenomaan aineistosta analyysin vaiheessa, vaikka itse haastatteluissa olin kysynyt lähinnä ystävyys-suhteista.

Haastattelutilanteessa olisin voinut enemmän painottaa tutkimustehtäväni kannalta olennaisempaa lapsuutta ja nuoruutta, koska tutkittavien kertomukset lähtivät helposti kuvailemaan koko heidän elämänkaartaan. Toisaalta en halunnut rajoittaa liikaa haastattelutilannetta, sillä en halunnut arvottaa, mikä on haastateltavan mukaan merkityksellistä hänen identiteettinsä kehittymisen kannalta ja ehkä sen kannalta olennaisimmat oivallukset ovat syntyneetkin vasta aikuisena. Koko elämäntarinaa kuvaavan kertomuksen mahdollisti myös avoimet kysymykset jokaisesta teemasta, joita sitten tarkensin uudelleen teeman mukaisilla tarkemmilla kysymyksillä. Se, että samasta asiasta on kysytty ja haastattelutilanteessa kerrottu samalla tavalla useampaan kertaan lisää aineiston luotettavuutta (Eskola & Suoranta, 1998, s. 213–214). Oivalsin myös, että oikeastaan elämänkaarta kuvaavat kertomukset pienentävät riskiä, että tekisin lapsuudesta ja nuoruudesta vääriä tulkintoja. Täytyy tuntea ihmisen historiaa ymmärtääkseen nykyisyyttä, mutta yhtä merkittävää on tuntea nykytilanne ymmärtääkseen ihmisen historiaa.

8 Pohdintaa

Sukupuoli-identiteetin rakentumista voidaan ymmärtää erilaisia vaiheita sisältävänä kertomuksena, joka alkaa lapsuuden huolettomuudesta, jossa saa toteuttaa itseään. Vahva sukupuolen kahtiajakoisuuteen törmääminen ja siinä eläminen aiheuttaa erilaisia haasteita oman luonnollisen identiteetin toteuttamiselle kasvuympäristöissä. Erilaisten haastavien, mutta myös identiteetin rakentumista tukevien vaiheiden, yksilön omien pohdintojen ja ympäristön vuorovaikutuksen kautta löytyy kuitenkin se oma, jo lapsuudessa ilmennyt luonnollinen tapa olla kuka on. Tämän tutkielman tarkoituksena oli esitellä ei-cis-identiteetin prosessinomaisen rakentumisen keskeisiä vaiheita ja kasvuympäristön suhdetta niissä. Tutkielma tuo lisää tietoa ja ymmärrystä kasvatustieteen kentälle erilaisista haasteista, mitä identiteetin rakentumisessa voi olla ja kuinka ne voivat tulla esiin sekä miten kasvuympäristöt voivat mahdollisesti tukea tai tukahduttaa tätä identiteettiprosessia.

Toivon, että tutkielmani herättäisi katselemaan sukupuolta paljon laajempana ja moninaisempana ilmiönä kuin miten se nyt näyttäytyy yhteiskunnassa: kahtena toiselleen vastakkaisena kategoriana naiset ja miehet sekä niistä poikkeavat yksilöt. Jokainen on sukupuoli-identiteetiltään ja ilmaisultaan yksilöllinen. Sukupuolen variaatiot ovat universaali ilmiö ajasta ja paikasta riippumatta, joten ne tulisi tunnustaa luonnolliseksi osaksi länsimaista kulttuuria. Vahva kahtiajakoisuus ja sukupuolen moninaisuuden näkymättömyys elävät yhä vahvana lasten ja nuorten kasvuympäristöissä. Mistä johtuu, että jossain vaiheessa eriytyy vahvasti tyttöjen ja poikien leikit, samaa sukupuolta olevien lasten kaveriporukat sekä erilaiset aktiviteetit ja mielenkiinnonkohteet tyttöjen ja poikien välillä? Kuinka paljon esimerkiksi institutionaalinen kasvatus ja koulutus korostaa sukupuolen kahtiajakoisuutta ja välittää lapsille sukupuoleen liittyviä oletuksia tyttönä tai poikana olemisesta? Tässä tutkimuksessa kaikki tutkittavat kertoivat viimeistään kouluun mennessä törmänneensä voimakkaaseen kaksijakoiseen sukupuolitamiseen kasvuympäristöissään. Miten tällaiseen jakoon asettuu lapsi, joka kokee tällaisen jaon hämmentäväksi ja jopa ahdistavaksi, sillä hän joutuu jatkuvasti kamppailemaan sen kanssa, mikä tuntuisi luonnolliselta ja mitä ympäristö hänelle mahdollistaa.

Lisäämällä tietoa ja kriittistä tarkastelua sukupuolen moninaisuudesta perheille, institutionaaliseen kasvatukseen ja koulutukseen, sekä muokkaamalla formaalin koulun sisältöjä moninaisuutta huomioivaksi, kasvattamalla opettajien ja henkilökunnan positiivisia asenteita moninaisuutta kohtaan myös koulun epävirallisissa tilanteissa ja järjestelemällä tiloja sukupuolen variaatioita huomioiviksi on ehdottomasti hyvä alku. Vilkka (2006, s. 162) on huomannut, että tieto sukupuolen variaatioista on puutteellista transihmisten kasvuympäristöissä tai se tavoittaa ne vasta aikuisuudessa, joka on elämänkaaren kannalta todella myöhään. Tässäkin tutkimuksessa ilmeni, että tukea oman sukupuolen tarkasteluun olisi tarvittu jo paljon aiemmin. Sellaista on vaikea tukea, minkä olemassaoloa ei osaa tunnistaa tai kohdata.

Aikuisten tiedon lisääminen ei kuitenkaan riitä, jos emme saa välitettyä positiivisia asenteita moninaisuutta kohtaan myös lapsille ja nuorille. Omassa tutkielmassani yllätti eritoten vertaisten voimakas vaikutus sukupuolen ilmaisuun liittyviin paineisiin sekä erilaisuuden ja hyväksynnän kokemusten tuntemiseen. Vaikka perheen hyväksyntä koettiin tärkeäksi etenkin varhaislapsuudessa ja aikuisena, lapset ja nuoret tekevät identiteettivertailuja etenkin suhteessa toisiin lapsiin ja nuoriin. Paineiden tuntemisen lisäksi vertaisen vaikuttavat sukupuoliin liittyviin asenteisiin (Kornienko ym., 2016, s. 1583–1589) sekä lapsen käsityksiin itsestään (Rijn ym., 2012, s. 468–471). Vertaisten merkittävyydestä sukupuoli-identiteetin rakentumiselle ja siihen liittyvistä kielteisistä ja suojaavista tekijöistä tarvitaan ehdottomasti lisää tutkimusta sillä se voi olla monelle lapselle ja varsinkin nuorelle jopa oleellisin viitekehys, jossa itseä rakennetaan. Jos siis haluamme, että lapset ja nuoret kokevat voivansa ilmaista omaa sukupuoltaan turvallisesti ilman pelkoa esimerkiksi kiusaamisesta, on meidän päästävä kiinni lasten ja nuorten asenteisiin sukupuolen moninaisuutta kohtaan. Tämä on haastavaa, jos esimerkiksi lapsille jätetään puhumatta sukupuolen moninaisuudesta sen luulon varassa, ettei pienet lapset vielä mieti tällaisia asioita. Tiedon puute ei ainakaan auta ymmärtämään erilaisuutta (Vilkka, 2006, s. 162).

Sukupuolen moninaisuus tulisi mielestäni tehdä luonnolliseksi asiaksi jo varhaislapsuudessa. Huuskan mukaan (2013, s. 52) lapset tarvitsevat rehellisiä ja monipuolisia kertomuksia sukupuolen moninaisuudesta sekä normien kriittistä

tarkastelua aikuisilta ja lastenkulttuurista. Lasten tulisi saada kokeilla leikkien ja muiden aktiviteettien kautta mahdollisuuksia etsiä omia sekä ymmärtää muiden mielenkiinnon kohteita. Lapsille on myös tarjottava erilaisia vaihtoehtoja leikkien, lelujen ja vertaisryhmien muodossa joka päivä. Lapsilla tulisi olla moninaisia samaistumisen kohteita niin omassa lähipiirissä, kuin erilaisissa lapsille suunnatuissa medioissa. Kun törmätään sukupuolen kahtiajakoon ja siihen liittyviin stereotypioihin, joista lapsilla on usein käsitys jo varhain, mietitään yhdessä lasten kanssa, miksi näin on ja voisiko kuitenkin olla toisin. Sukupuolen moninaisuusajattelu hyödyttää kaikkia lapsia sukupuolesta riippumatta, kun lapsi jo varhain ymmärtää, ettei hänen tai kenenkään muunkaan sukupuolen tulisi määritellä sitä mitä voi tehdä ja mistä pitää kiinnostua. Kun kaikille lapsille sukupuolesta riippumatta kehittyy käsitys, että niin itse, kuin muutkin voivat ilmentää sukupuoltaan monin eri tavoin, se voisi ehkä ehkäistä pahimpia erilaisuuden ja ulkopuolisuuden kokemuksia niilläkin lapsilla ja nuorilla, joiden sukupuoli-identiteetti rakentuu ei-cis-identiteetiksi. Lehtonen (2013, s. 48) on huomauttanut, että tarvitsemme lisää tutkimusta myös sukupuolen moninaisuudesta, joka koskettaa jokaista ihmistä, eikä rajata sukupuolen haastaminen vain osaksi sukupuolivähemmistöjä.

Lähteet

- Aaltonen, T. & Leimumäki, A. (2010). Kokemus ja kerronnallisuus – kaksi luentaa. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* (s. 119–152). Tampere: Vastapaino.
- Alanko, K. (2014). *Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?* Suom. O. Kaljunen. Helsinki: Nuorisotutkimusseura: Nuorisotutkimusverkosto: Seta.
- Alanko, K., Santtila, P., Harlaar, N., Witting, K., Varjonen, M., Jern, P., Johansson, A., von der Pahlen, B. & Sandnabba, N. K. (2008). The association between childhood gender atypical behavior and adult psychiatric symptoms is moderated by parenting style. *Sex Roles*, 58(11), 837–847.
- Alasuutari, P. (1999). *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5. painos). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Andrews, M., Sclater, S. D., Squire, C. & Tamboukou, M. (2007). Narrative research. Teoksessa C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium & D. Silverman (toim.), *Qualitative Research Practice* (s. 98–112). London: Sage Publications.
- Aragon, S. R. Poteat, V. P. Espelage, D. L. & Koenig, B. W. (2014). The influence of peer victimization on educational outcomes for LGBTQ and non-LGBTQ high school students. *Journal of LGBT Youth*, 11(1), 1–19.
- Avoliittolaki 2015/156. Annettu Helsingissä 20.2.2015. Viitattu 30.4.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1929/19290234>

- Boskey, E. R. (2014). Understanding transgender identity development in childhood and adolescence. *American Journal of Sexuality Education*, 9(4), 445–463.
- Brinkman, B. G., Rabenstein, K. L., Rosén, L. A. & Zimmerman, T. S. (2014). Children's gender identity development: The dynamic negotiation process between conformity and authenticity. *Youth & Society*, 46(6), 835–852.
- Butler, J. (1990). *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Suom. T. Pulkkinen ja L-M. Rossi. Helsinki: Gaudeamus.
- Cambell, A. Shirley, L. & Candy, J. (2004). A longitudinal study of gender-related cognition and behaviour. *Developmental Science*, 7(1), 1–9.
- Clark, T. C., Lucassen, M. F. G., Bullen, P., Denny, S. J. Fleming, T. M., Robinson, E. M. & Rossen, F. V. (2014). The health and well-being of transgender high school students: Results from the New Zealand adolescent health survey (Youth'12). *Journal of adolescent Health*, 55(1), 93–99.
- Cohen-Kettenis, P. T. & Pfäfflin, F. (2003). *Transgenderism and intersexuality in childhood and adolescence: Making choices*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Devor, A. H. (2004). Witnessing and mirroring: A fourteen stage model of transsexual identity formation. *Journal of Gay & Lesbian Psychotherapy*, 8(1-2), 41–67.
- Diamond, L. M., Pardo, S. T. & Butterworth, M. R. (2011). Transgender experience and identity. Teoksessa S. J. Schwartz, K. Luyckx & V. L. Vignoles (toim.), *Handbook of Identity Theory and Research* (s. 629–647). New York: Springer.

- Diamond, M. (2006). Biased-interaction theory of psychosexual development: "How does one know if one is male or female?" *Sex Roles*, 55(9), 589–600.
- Drummond, K. D., Bradley, S. J., Peterson-Badali, M. & Zucker, K. J. (2008). A follow-up study of girls with gender identity disorder. *Developmental Psychology*, 44(1), 34–45.
- Durwood, L., McLaughlin, K. A. & Olson, K. R. (2017). Mental health and self-worth in socially transitioned transgender youth. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 56(2), 116–123.
- Dykstra, L. A. (2005). Trans-friendly preschool. *Journal of Gay & Lesbian Issues in Education*, 3(1), 7–13.
- Elischberger, H. B., Glazier, J. J., Hill, E. D. & Verduzco-Baker, L. (2016). "Boys don't cry" - or do they? Adult attitudes toward and beliefs about transgender youth. *Sex Roles*, 75(5), 197–214.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Fast, A. A. & Olson, K. R. (2018). Gender development in transgender preschool children. *Child Development*, 89(2), 620–637.
- Gordon, T. (2000). Tears and laughter in the margins. *NORA*, 8(3), 149–159.
- Gordon, T. & Lahelma, E. (1996) 'School is like an ant's nest'; spatiality and embodiment in schools. *Gender and Education*, 8(3), 301–310.
- Hatch, J. A. & Wisniewski, R. (1995). Life history and narrative: Questions, issues, and exemplary works. Teoksessa J. A. Hatch & R. Wisniewski (toim.), *Life history and narrative* (s. 113–135). London: Falmer.

- Heikkinen, H. L. T. (2010). Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (s. 143–159). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Helsingin Sanomat (15.11.2017). Translain uudistamista ei saa enää viivyttää – ihmisoikeuksien pitää mennä hallitusohjelman edelle. Viitattu 30.4.2018. <https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000005448935.html>
- Hidalgo, M. A., Erensaft, D., Tishelman, A. C., Clark, L. F., Garofalo, R., Rosenthal, S. M., Prack, N. P. & Olson J. (2013). The gender affirmative model: What we know and what we aim to learn. *Human Development*, 56(5), 285–290.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2001). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Huuska, M. (1998). *Transseksuaalisen sukupuoli-identiteetin rakentuminen*. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tutkimuksia, sarja A 30/1998.
- Huuska, M. (2010). Transsukupuolisuuden tutkimus Suomessa. Teoksessa T. Saresma, L-M. Rossi & T. Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* (s. 155–160). Tampere: Vastapaino.
- Huuska, M. (2013). ”Mummi, olenko minä ihminen?” – tarinat translapsista. *SQS*, 1–2, 50–58.
- Hyvärinen, M. (2010). Haastattelukertomuksen analyysi. Teoksessa J. Ruusu-vuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* (s. 90–118). Tampere: Vastapaino.

- Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. (2005). Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.), *Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* (s. 189–222). Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, V. (2010). Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (s. 160–178). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Iltalehti (18.03.2018). Äidin koskettavasta Facebook-päivityksestä somehitti – Lipuntarkastaja ei uskonut pinkkiin pukeutunutta lasta pojaksi. Viitattu 30.4.2018. http://www.iltalehti.fi/kotimaa/201803172200819829_u0.shtml
- Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M. & Kajander, V. (2015). *Tasa-arvotyö on taitolaji: Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa*. Helsinki: Opetushallitus.
- Kamula-Enqvist, E. (2017). Sinun sukupuolesi on minulle totta - Näkökulmia sukupuoliin ja sukupuolen moninaisuuteen lapsuudessa. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Pro gradu -tutkielma.
- Katainen, R. (2015). *Tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa – kouluttajan opas*. Helsinki: Naisasialiitto Unioni ry.
- Kjaran, J. I. & Kristinsdóttir, G. (2015). Schooling sexualities and gendered bodies. Experiences of LGBT students in Icelandic upper secondary schools. *International Journal of Inclusive Education*, 19(9), 978–993.
- Kon, A. A. (2014). Transgender children and adolescents. *The American Journal of Bioethics*, 14(1), 48–50.

- Koponen, A-K. (2014). Lapsuuden sukupuolen moninaisuus päiväkodin kasvat-
tajien näkökulmasta. Helsingin yliopisto. Käyttäytymistieteellinen tiede-
kunta. Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu -tutkielma.
- Kornienko, O. Santos, C. E., Martin, C. L. & Granger, K. L. (2016). Peer influ-
ence on gender identity development in adolescence. *Developmental
Psychology*, 52(10), 1578–1592.
- Kreukels, B. P. C. & Guillamon, A. (2016). Neuroimaging studies in people with
gender incongruence. *International Review of Psychiatry*, 28(1), 120–
128.
- Laine T. (2010). Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökul-
ma. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin
2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin
ja analyysimenetelmiin* (s. 28–45). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Lehtonen, J. (2003). *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana hete-
ronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Helsinki:
Yliopistopaino ja Nuorisotutkimusverkosto.
- Lehtonen, J. (2013). Sukupuolivähemmistöt koulussa – moninaisia tarinoita ja
haastavia tutkimusvalintoja? *SQS*, 1–2, 42–49.
- Liu, R. T. & Mustanski, B. (2012). Suicidal Ideation and self-harm in lesbian,
gay, bisexual, and transgender youth. *American Journal of Preventive
Medicine*, 42(3), 221–228.
- Malpas, J. (2011). Between pink and blue: A multi-dimensional family approach
to gender nonconforming children and their families. *Family Process*,
50(4), 453–470.

- Mufioz-Plaza, C., Quinn, S. C. & Rounds, K. A. (2002). Lesbian, gay, bisexual and transgender students: Perceived social support in the high school environment. *The High School Journal*, 85(4), 52–63.
- Möller, B., Schreier, H., Li, A. & Romer, G. (2009). Gender identity disorder in children and adolescents. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, 39(5), 117–143.
- Naskali, P. (2010). Kasvatus, koulutus ja sukupuoli. Teoksessa T. Saresma, L-M. Rossi & T. Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* (s. 277–288). Tampere: Vastapaino.
- Näre, S. (1999). Sukupuolten tunnekulttuurin ja julkisuuden intimisoituminen. Teoksessa S. Näre (toim.), *Tunteiden sosiologiaa 1: Elämyksiä ja läheisyyttä* (s. 263–294). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Polkinghorne, D. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa J. A. Hatch & R. Wisniewski (toim.), *Life history and narrative* (s. 5–23). London: Falmer.
- Pyne, J. (2014). Gender independent kids: A paradigm shift in approaches to gender non-conforming children. *Canadian Journal of Human Sexuality*, 23(1), 1–8.
- Rapley, T. (2007). Interviews. Teoksessa C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium & D. Silverman (toim.), *Qualitative Research Practice* (s. 15–33). London: Sage Publications.
- Rijn, A. B., Steensma, T. D., Kreukels, B. P. C. & Cohen-Kettenis, P. T. (2012). Self-perception in a clinical sample of gender variant children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 18(3), 464–474.

- Roberts, A. L., Rosario, M., Corliss, H. L., Koenen, K. C. & Austin, S. B. (2012). Childhood gender nonconformity: A risk indicator for childhood abuse and posttraumatic stress in youth. *Pediatrics*, 129(3), 410–417.
- Robles, R., Fresán, A., Vega-Ramírez, H., Cruz-Islas, J., Rodríguez-Pérez, V., Domínguez-Martínez, T. & Reed, G. M. (2016). Removing transgender identity from the classification of mental disorders: a Mexican field study for ICD-11. *Lancet Psychiatry*, 3(9), 850–859.
- Rossi, L-M. (2010). Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa T. Saresma, L-M. Rossi & T. Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* (s. 22–38). Tampere: Vastapaino.
- Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (2005). Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.), *Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* (s. 22–56). Tampere: Vastapaino.
- Sandnabba, K. N. & Ahlberg, C. (1999). Parents' attitudes and expectations about children's cross-gender behavior. *Sex Roles*, 40(3), 249–263.
- Shields, J. P., Cohen, R., Glassman, J. R., Whitaker, K., Franks, H. & Bertolini, I. (2013). Estimating population size and demographic characteristics of lesbian, gay, bisexual, and transgender youth in middle school. *Journal of Adolescent Health*, 52(2), 248–250.
- Shutts, K., Kenward, B., Falk, H. Ivegren, A. & Fawcett, C. (2017). Early pre-school environments and gender: Effects of gender pedagogy in Sweden. *Journal of Experimental Child Psychology*, 162, 1–17.
- Silverman, D. (2000). Analyzing talk and text. Teoksessa N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research* (s. 821–834). Thousand Oaks: Sage Publications.

- Singh, A. A., Meng, S. E. & Hansen, A. W. (2014). "I am my own gender": Resilience strategies of trans youth. *Journal of Counseling & Development*, 92(2), 208–218.
- Squire, C., Andrews, M. & Tamboukou, M. (2008). Introduction: What is narrative research? Teoksessa M. Andrews, C. Squire & M. Tamboukou (toim.), *Doing narrative research* (s. 1–21). Thousand Oaks: Sage.
- Taavetti, R. (2015). *"Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä...": Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura: Nuorisotutkimusverkosto: Seta.
- Taavetti, R., Alanko, K. & Heikkinen, L. (2015). *Hyvinvoiva sateenkaarinuori - tutkimushanke: Tulosten tiivistelmä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura: Nuorisotutkimusverkosto: Seta.
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2018). *Sanasto*. Viitattu 30.4.2018. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sanasto>
- Transtukipiste (2015). *Muunsukupuolisuus – Mikä muunsukupuolisuus?* Viitattu 13.4.2018. <http://transtukipiste.fi/muunsukupuolisuus/>
- Transtukipiste (2016). *Hlbtqi-sanasto*. Viitattu 30.4.2018. <http://transtukipiste.fi/hlbtqi-sanasto/>
- Travers, R., Bauer, G., Pyne, J., Bradley, K., Gale, L., Papadimitriou, M. (2012). *Impacts of strong parental support for trans youth: A report for Children's Aid Society of Toronto and Delisle Youth Services*. Viitattu 10.5.2018. <http://transpulseproject.ca/wp-content/uploads/2012/10/Impacts-of-Strong-Parental-Support-for-Trans-Youth-vFINAL.pdf>
- Venhola, M. (2001). Artikkelit intersukupuolisuudesta. Viitattu 25.4. 2018. <http://transtukipiste.fi/intersukupuolisuus/>

- Vilkka, H. (2006). *Keho: Omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta transsukupuolisilla*. Helsingin yliopisto: Yliopistopaino.
- Wallien, M. S. C. & Cohen-Kettenis, P. T. (2008). Psychosexual outcome of gender-dysphoric children. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 47(12), 1413–1423.
- Wilson, A. (1996). How we find ourselves: Identity development and two-spirit people. *Harvard Educational Review*, 66(2), 303–317.
- World Health Organisation (2011). Tautiluokitus ICD-10. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2009). *Lastentarhanopettajan jaettuja muisteluja sukupuolesta ja vallasta arjen käytännöissä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Liitteet

LIITE 1

Osallistu sukupuolivähemmistöjen lapsuutta koskevaan haastattelututkimukseen!

Etsin sukupuolivähemmistöjen lapsuudenkokemuksia ja sukupuoli-identiteetin kehittymistä käsittelevään Pro gradu -tutkielmaani osallistujia. Haastattelussa muisteltaisiin lapsuuden kokemuksia, jotka ovat mahdollisesti vaikuttaneet sukupuoli-identiteetin muodostumiseen perheessä, vertaissuhteissa, koulussa yms. Lapsuuden muistelu voi olla monelle arka aihe ja otan sen huomioon haastattelussa. Jokainen haastateltava saa itse päättää kuinka paljon itsestään ja kokemuksistaan jakaa. Haastatteluaineistot käsitellään luottamuksellisesti ja vain minun toimestani, eikä aineistosta pysty yksittäisiä henkilöitä tunnistamaan. Haastattelupaikaksi voimme sopia jonkin sinulle mieluisan ja rauhallisen paikan.

Aihe on mielestäni tärkeä, sillä tarvitsemme yhä enemmän ymmärrystä sukupuoli-identiteetin muodostumisesta ja mitkä asiat siihen vaikuttavat lapsuudessa. Ihmisen varhaiset vuodet vaikuttavat kuitenkin merkittävästi ihmisen koko loppuelämään. Tutkielmani lisää myös tietoa, kuinka kasvattajat, opettajat ja vanhemmat voisivat paremmin ottaa huomioon jokaisen lapsen yksilöllisyyden sekä lisätä tasa-arvoa ja sensitiivistä otetta omassa toiminnassaan, jolloin lapsetkin oppivat arvostamaan ja vaalimaan omaa ja toisten ainutlaatuisuutta. Jokaisella lapsella, nuorella ja aikuisella on oikeus tulla kohdatuksi omana itsenään, riippumatta sukupuolesta tai ahtaista normeista joita edelleen kasvatuksessa ja opetuksessa välitetään tietoisesti ja tiedostamatta.

Jos kiinnostuit, ota yhteyttä niin sovitaan rento kahvitteluhetki haastattelun merkeissä. Vastaan mielelläni mahdollisiin kysymyksiin!

Ystävällisin terveisin

Lyydia Salo

Lastentarhanopettaja ja Varhaiskasvatuksen maisteriopiskelija

Helsingin Yliopisto

LIITE 2

Nykyhetki – alustusta

1. Kerro itsestäsi, kuka olet?
- Millaisena koet sukupuolesi?

Sukupuoli-identiteetti

2. Kuvaile sukupuolesi kehittymisen vaiheita varhaislapsuudesta nykypäivään
- Millaisena koit sukupuolesi lapsena?
- Minkä ikäisenä aloit kiinnittää huomiota sukupuoleen? Miten tämä tapahtui?
- Muistatko jotain varhaisia ihastumisia? Vaikuttiko nämä sukupuolen tarkasteluun?
- Milloin ensi kerran kerroit/yritit kertoa näistä kokemuksistasi ja tuntemuksistasi jollekin? Kenelle?
- Milloin aloit ilmentää sukupuoltasi? Esim. pukeutumistyyliä, nimi yms.
- Millaisia leikkejä leikit lapsena?
- Kuvaile tilanne(/tilanteita) lapsuudessa, jolloin tunsit itsesi erilaiseksi tai ulkopuoliseksi. Mitä tapahtui, mistä tunne johtui?
- Kuvaile tilanne(/tilanteita) lapsuudessa, joissa koit hyväksyntää ja yhteyttä muihin. Mitä tapahtui, mistä tunne johtui?

Perhe

3. Kerro perheestäsi
- Perheen suhtautuminen
- Millä tavalla perheesi on tukenut tai tukahduttanut sukupuoli-identiteettisi kehittymistä lapsena(/nuorena/aikuisena?)
- Miten kuvailisit perheen/läheisten ihmisten merkitystä lapsuudessa liittyen sukupuoli-identiteetin kehittymiseen?

Ystävät

4. Kerro ystävyssuhteistasi/tärkeistä ihmissuhteista lapsuudessa
- Suhtautuminen, tukeminen, syrjiminen
- Miten kuvailisit ystävyssuhteiden merkitystä lapsuudessa sukupuoli-identiteetin kehittymiseen

Koulu

5. Kerro kouluajoistasi
- Kaverit
- Lempiaiheet
- Millaisina koit jaon tyttöihin ja poikiin? Esim. liikunta, kässä ym.
- Koitko kiusaamista?
- Selviytymisstrategiat?
- Miten muistelet opettajien suhtautuneen sukupuoleen? Sinuun?
- Miten kuvailisit opettajien/kasvattajien merkitystä lapsuudessa sukupuoli-identiteetin kehittymiseen?

Harrastukset ja mielenkiinnon kohteet

- Harrastitko jotain? Mikä teki harrastuksesta mielenkiintoisen(/epämielenkiintoisen)?
- Muut mielenkiinnon kohteet?